

Олександр Жосан

ВУЛИЦІ

**ЄЛИСАВЕТГРАДА –
ЗІНОВ'ЄВСЬКА –
КІРОВО – КІРОВОГРАДА**

**В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ
XX СТОЛІТТЯ**

Історичний нарис

Олександр Жосан

**ВУЛИЦІ ЄЛИСАВЕТГРАДА –
ЗІНОВ'ЄВСЬКА – КІРОВО –
КІРОВОГРАДА
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ
XX СТОЛІТТЯ**

Історичний нарис

Кропивницький

2019

Рекомендовано до друку вченою радою комунального закладу

«Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

(протокол від 11.06.2019 № 4)

Жосан О.Е. Вулиці Єлисаветграда – Зінов'євська – Кірово – Кіровограда в першій половині ХХ століття : [історичний нарис] / О.Е. Жосан. – КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2019. – 108 с. (Серія: «Міський архітектурний ландшафт»)

Рецензенти:

Майя Коннова, кандидат історичних наук, доцент;

Жанна Федірко, кандидат педагогічних наук.

Експерт –

Юрій Митрофаненко, кандидат історичних наук.

Консультанти:

Юрій Тютюшкін, Юрій Євстрат'єв, Віталій Неділько, Ігор Світецький, Володимир Урсулов, Антон Потехін, Сергій Чумаков, Світлана Шипік, Володимир Параскева.

Відповідальна за випуск – Людмила Корецька

У нарисі здійснено спробу комплексного дослідження питань, що стосуються: часу, причин, процедур виникнення та розбудови вулиць нашого міста, чинників, які сприяли періодичній зміні назв значної їх частини; розбудови інфраструктури міста, формування та розвитку його мікрорайонів у 1900 – 1955 роках.

Науковцям, методистам, педагогам-практикам та широкому колу читачів, що цікавляться історією рідного краю.

© О.Е. Жосан, 2019

© КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2019

З М І С Т

Передмова	3
Розвиток архітектурного ландшафту та розбудова інфраструктури нашого міста (кінець ХІХ – середина ХХ століття)	4
Міський громадський транспорт	15
Назви вулиць у першій половині ХХ століття	35
Мікрорайони міста	51
Балка.....	52
Бикове.....	55
Ковалівка.....	60
Кущівка.....	67
Некрасівка.....	72
Нова Балашівка.....	74
Новомиколаївка.....	78
Новоолексіївка.....	83
Пермський.....	88
Стара Балашівка.....	93
Центр.....	95
Список використаних джерел	106

ПЕРЕДМОВА

Історичні нариси виконують важливу роль у науково-дослідній діяльності та науково-методичній роботі в сучасній системі освіти України. Значення жанру історичного нарису, як видання, що містить велику кількість фактів та водночас насичене образною наочністю, пов'язане з реалізацією завдань для зміцнення знань і розвитку дослідницьких умінь учасників освітнього процесу.

Основне завдання нарисів – не лише надати конкретні відповіді на актуальні питання, але й зацікавити читачів історичним матеріалом, сприяти формуванню в них бажання пізнавати історію країни, народу, рідного краю. Зважаючи на це, закладений у них матеріал є всебічно відкритим для пошуку.

Відомості в цьому нарисі подані не лише у формі підготовлених даних, але й аналізу, роздумів та висновків. Назву нарису сформульовано саме так, оскільки наше місто протягом своєї історії мало різні назви [4; 8; 27; 30]:

- 1) 10 (21) лютого 1784 року – 5 вересня 1924 – Єлисаветград;
- 2) 5 вересня 1924 року – 27 грудня 1934 року – Зінов'євськ;
- 3) 27 грудня 1934 року – 10 січня 1939 року – Кірово;
- 4) 10 січня 1939 року – 14 липня 2016 року – Кіровоград;
- 5) з 14 липня 2016 року – Кропивницький.

Цей нарис має науковий характер та містить певну методичну цінність. Він призначений, зокрема, й для того, щоб допомогти науковцям і педагогам-практикам удосконалити свою підготовку в галузі історичного краєзнавства.

Нарис містить результати наукового дослідження, *об'єктом* якого є міський архітектурний ландшафт, а *предметом* – мережа вулиць, провулків, проїздів, тупиків, бульварів, парків і скверів в архітектурному ландшафті нашого міста в кінці XIX – середині 50-х років XX століття.

Нарис складається з чотирьох розділів, кожен із яких присвячений певному напрямку комплексного дослідження питань, що стосуються: часу, причин, процедур виникнення та розбудови вулиць міста; чинників, які сприяли періодичній зміні назв значної їх частини у контексті розвитку архітектурного ландшафту нашого та інших міст України.

Джерелами тексту є архівні матеріали державних архівів, передусім – із фондів Державного архіву Кіровоградської області (директор – Олег Бабенко) та приватних архівів, результати досліджень автора, а також опубліковані дисертації, монографії, наукові статті, підручники, посібники з проблем архітектури і краєзнавства, спогади містян. У тесті книги використані матеріали публікацій краєзнавців Юрія Матівоса, Володимира Боська, Івана Петренка, Володимира Поліщука, Ольги Степанової та ін.

Значна частина тексту й ілюстративного матеріалу пройшла обговорення на сайті "Facebook" у групі «Краєзнавство: Центральний регіон» (керівник – Віталій Неділько) [33].

Ілюстрації в книзі несуть інформаційне навантаження на рівні з текстом. Вони представлені фотографіями та картографічним матеріалом.

У цьому нарисі вперше окреслені та картографічно закріплені межі кожного з одинадцяти мікрорайонів міста, що сформувалися в середині 1930-х та існували майже незмінно до середини 1950-х років. Усі мікрорайони позначені на мапі 1939 року. У виданні також використані картографічні матеріали 1868, 1913, 1942, 1955 та 2018 років із фондів державних архівів та приватних колекцій, зокрема, унікальні топографічні мапи м. Кіровограда 1954–1959 років із фондів архіву Кіровоградської філії Українського державного науково-дослідного і виробничого інституту інженерно-технічних і екологічних вишукувань (директор філії – Григорій Могильник).

Значний унесок до бази матеріалів дослідження зробили Юрій Тютюшкін, Юрій Євстрат'єв, Ігор Світецький, Віталій Неділько, Володимир Урсулов, Антон Потехін та інші активісти групи «Краєзнавство: Центральний регіон».

У нарисі крім відомих фотоматеріалів із колекцій Віктора Петракова, Юрія Тютюшкіна та інших краєзнавців використані унікальні світлини, що вперше публікуються:

- фотографа Михайла Царьова (1913–2004), люб'язно передані родичами Юрію Тютюшкіну;
- інших фотографів 1920-х – 1950-х років із колекції Юрія Тютюшкіна;
- німецьких, румунських та італійських фотографів із окупаційних військ (1941-1944 рр.) із колекції

Анатолія Морозова;

- інших приватних архівів і колекцій.

Видання має кілька таблиць, розроблених автором на основі архівних та інших матеріалів, що містять переліки вулиць, списки перейменованих у різні періоди вулиць, переліки нових та зниклих вулиць тощо. Слід зазначити, що в тексті та в таблицях, як правило, використовуються ті назви вулиць, які були офіційними на відповідний період часу.

РОЗВИТОК АРХІТЕКТУРНОГО ЛАНДШАФТУ ТА РОЗБУДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ НАШОГО МІСТА (КІНЕЦЬ ХІХ – СЕРЕДИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Тенденції розвитку міського середовища.

Українські міста другої половини ХІХ – початку ХХ ст. розвивалися своїм особливим шляхом. Будівельна гарячка у містах України розпочалася трохи пізніше від інших регіонів Російської імперії, тому типовий міський ландшафт відрізнявся від міст не лише Західної Європи або США, але й великих міст імперії. Наприклад, збудовані у другій половині ХІХ ст. житлові будинки Харкова зберігали дрібний масштаб архітектурного членування, дрібність деталей, що надавало забудові провінційного обличчя. На відміну від європейських міст, як стверджує Мирослав Борисенко, де вулиці мали суцільний фасад, у містах України зберігалися широкі незабудовані простори, площі, проїзди тощо. Будівлі нерідко розташовувалися на віддалі від магістралей. Територія між будинком та вулицею відгороджувалася, засаджувалася деревами та кущами. Між оселями часто зберігалися хаотичні розриви – пустирі, садки, балки тощо [6, с. 9].

Унаслідок цього людина почувалася в українських містах інакше, ніж у Москві або в інших мегаполісах. Навіть у великих українських містах із населенням понад 100 тис. ритм життя був цілком провінційним. Містяни віддавали перевагу більш розміреному, спокійному стилю життя на старосвітський манер. Незважаючи на розмаїття технічних досягнень, як пише відомий фахівець з історії архітектури В. Чепелик, міське життя в Україні мало інший темп, зберігало традиції якщо не ХVІІ, то ХІХ ст. [71, с. 137]. Українські дослідники вважають, що у великих містах України не існувало специфічних, притаманних для великих міст Заходу, збудників психічної патології [6].

Українські міста переважно залишалися малоповерховими. Експерименти із висотного будівництва в Україні розпочалися пізніше, ніж у країнах Європи або США. Наприклад, у Києві в 1901 році збудували п'ятиповерхових будинків лише 3, а в 1911 році – 45 [78, с. 108].

У Києві в 1912 році було споруджено найвищий на той час 10-поверховий будинок Гінзбурга. До початку Другої світової війни вищих будинків в Україні не зводили. У 1920-х роках висотне будівництво у 4 – 5 поверхів мало епізодичний характер. Масова забудова цього періоду була одноповерхова. В 1930-х роках, крім традиційних будинків та бараків, у центральній частині міста споруджували переважно 3–4-поверхові будинки. Житло вище п'яти поверхів було як для УРСР, так і для нашого міста зокрема, винятком [6, с. 9]. Українські міста, що активно розширювалися в роки індустріалізації, навіть лідери за темпами урбанізації: Сталіно, Горлівка, Луганськ, також залишалися переважно одноповерховими. У 1935 році Дніпропетровськ нараховував 21320 житлових будинків, із них – 87% одноповерхових, 9,6% – двоповерхових, 2,7% – три- та більше поверхових [6].

Ландшафт українських міст у 1920-х роках майже не змінився у порівнянні з початком ХХ ст. Їхня архітектура була побудована на ансамблевих композиціях минулих епох – класицизму, модернізму, українського стилю. Утілення ідей конструктивізму гальмувалося і наявністю вже сформованого житлового середовища міст України. Масштабне, вартісне та технологічне будівництво можна було вести лише в таких містах, як Харків, Київ, Одеса, що мали значний масив історичної забудови. Представники конструктивізму активно критикували ансамблеве мислення при проектуванні нових споруд. Вони вважали, що спроби створити архітектурний ансамбль є лише намаганням відродити старі архітектурні форми. Для прихильників цієї течії потрібно було багато вільного простору, щоб створити кардинально нову архітектуру. Майже жоден із задумів конструктивістів не було втілено у життя в повному обсязі, а фрагментарні частини нової міської забудови не могли створити цілісної картини нового міста й перетворювалися на її протилежність [6, с. 10].

У 1920-х роках площа зелених насаджень громадського користування в містах України була незначною, хоча дерев і кущів у системі міської забудови було немало. Це пояснюється особливістю житлового фонду тогочасних міст України.

Більшість осель мала глухі паркани, які захищали необхідні для підтримання життєдіяльності мешканців сараї, приміщення для тварин, льодовики, вбиральні тощо, а внутрішня частина майже кожного двору засаджувалася плодовими деревами і кущами, які давали тінь та затишок для мешканців, поповнювали їхній харчовий раціон. У невеликих містечках, у зоні одноповерхової забудови між вулицею і будівлею, влаштовували палісадник, де висаджували дерева й кущі, що було привнесено селянською традицією розташування хати відносно вулиці [6].

На початку 1930-х років міський ландшафт набуває нових рис. Під час проектування нових міст або реконструкції старих кварталів українські архітектори планували не менше 10% від площі кварталу під зелені насадження. Однак у реальності на початок 1931 р. відсоток зелених насаджень громадського користування в містах залишався незначним. Усього в Україні під парки і сквери відводилося лише 2,3% забудованої території [6]. Висаджували дерева, як правило, студенти, учні, робітники, переважно на суботниках і недільниках, приурочених до святкових дат [74].

У другій половині 1930-х років у містах озеленення набуло системного характеру. Спеціально створені організації займалися розведенням та висадкою декоративних рослин у парках та скверах. Наприкінці 1930-х років зелені насадження значно збагатили антропогенний

ландшафт українського урбанізованого середовища. Найбільше їх було в Запоріжжі – майже 29 кв. м на одного мешканця. У 1929 р. у Києві нараховувалося 600 га парків та скверів або 10 кв. м. зелених насаджень на одного киянина [6].

У 1935 – 1939 роках у м. Кірово було висаджено кілька тисяч саджанців (переважно – акації та липи) уздовж центральних вулиць, закладено кілька бульварів. Щорічно в парках, садах та на майданах висаджували велику кількість квітів. Парки, сквери та зелені зони на бульварах огороджували, що сприяло збереженню насаджень, на входах до них будували балюстради або арки у стилі класицизму [16]. Більшість парків і скверів мала театральні приміщення, кінотеатри, майданчики, атракціони та інше устаткування для проведення культурного відпочинку громади [74]. У 1920-ті – 1930-ті роки наше місто поповнюється кількома статуями (2 – монументальної скульптури та 8 – декоративної).

Систематичному встановленню декоративних статуй на бульварах, у парках і скверах нашого міста сприяло відкриття у Києві в 1935 р. спеціальної майстерні з виготовлення скульптурних композицій та ваз для оформлення міського середовища. У майстерні виготовляли композиції як на сучасну тематику, так і за античними зразками. Було створено цілу низку стандартних фігур і композицій, які прикрашали міські парки і сквери, найчастіше у вигляді ваз та урн античної форми. Саме такі композиції понад 30 років, до кінця 1960-х років, прикрашали площу ім. Кірова та парк ім. Леніна в нашому місті.

Міста України в 1920-х – 1930-х роках зберігали багато патріархальних рис, що сприяло гармонізації стосунків людини із оточуючим середовищем. Цьому сприяли значна кількість зелених, широкі вулиці, переважно пішохідні, відсутність інтенсивного руху та головне, малоповерхова забудова. Крім того, багато будинків, особливо у малих містах, де мешкала більшість населення, за своєю архітектурною композицією нагадували традиційне житло [6].

Специфічне відчуття простору, що запропонували громадськості на хвилі захоплення функціоналізмом українські архітектори-конструктивісти, суперечило усталеному образу міста. Незважаючи на масове захоплення цим напрямом, нові будинки, що зводилися окремо без дотримання ансамблевих принципів забудови, не змогли вписатися в існуюче архітектурне середовище. Реалізації конструктивістської утопії у межах «соцістечок» завадили також економічні труднощі та трансформація естетичного ідеалу. Центр міста в середині 1930-х років став відбитком у камені ідентичності сталінського режиму, що виражалось у гіпертрофованій величч та гігантоманії. Однак у своїх експериментах радянські архітектори вийшли за межі гармонії – головного принципу архітектури, тому центральна частина великого міста перестала позитивно сприйматися

пересічним громадянином [28]. Водночас забудова невеликих міст, до яких можна віднести і Кірово – Кіровоград, зберігала прийнятний масштаб, була насичена зеленню та різнобарвною гамою фасадів, дахів, декоративних елементів тощо. Малоповерхова забудова, мощені вулиці та велика кількість зелени створювали інтимне відчуття міста, кварталу, будинку, що є основою гармонійного розвитку урбанізованого середовища [6]. У нашому місті, наприклад, того часу було споруджено всього три десятки багатоповерхових (переважно 3-4 поверхи) житлових будівель та кілька 4-5-ти поверхових корпусів заводу «Червона зірка».

Саме таким – утопаючим у зелені – зустрів Кіровоград війну, майже таким же залишався ще двадцять років. Саме у цей період у місті спостерігався скульптурно-фонтанний бум, пік якого – кінець 40-х – середина 60-х років. Але про це – пізніше. А зараз подивимося, як змінювався архітектурний ландшафт нашого міста з кінця XIX століття до початку 1940-х років.

Зміни в архітектурному ландшафті. У кінці XIX – початку XX ст. центр Єлисаветграда забудовувався капітальними житловими будинками і громадськими будівлями. Якщо в останній чверті XIX ст. переважає цегляний варіант ренесансу, а також романтичні напрями – неоготика, неоруський, мавританський стилі, то у 1900-х роках панівний стиль – модерн, а в 1910-х роках – неокласика. У 1902 році «Велика Енциклопедія» повідомляє про Єлисаветград: «У даний час – це одне із найкращих і упорядкованих російських міст, яке не поступається багатьом губернським. Торговий центр для великого району. Торгових підприємств – 283, фабрик і заводів – 227, дворів – до 5000, друкарень – 4, навчальних закладів – 37 з 4300 учнями». Місто в кінці XIX – на початку XX ст. активно забудовується. На відміну від найбільших міст країни тут не відбувається зміни містобудівного масштабу. Як у середині XIX ст., у кінці XIX і початку XX ст. у Єлисаветграді переважно будуються 1-2-поверхові об'єкти (до 3-х поверхів на головних вулицях), різниця лише в тому, що в середині XIX ст. такі будівлі споруджувалися рідко. Цей масштаб, який найбільшою мірою відповідає параметрам нашого міста, його планувальної, об'ємно-просторової структури, традицій побуту, зберігся в його центральній частині до наших днів.

Особливу цінність, на думку дослідників, має комплекс архітектурних об'єктів вулиць Дворцової, Великої Перспективної, Гоголя, Архітектора Паученка (Верхньо-Донської), Чорновола (Іванівської), Декабристів (Інгульської), Шульгиних (Миргородської). Формувалося оригінальне міське середовище і саме воно збереглося достатньо повно. До початку XX ст. значення культурних споруд як візуальних і смислових орієнтирів-домінант зменшується у зв'язку з розширенням території Єлисаветграда та деяким зростанням поверховості забудови.

Новими домінантами, що з'явилися в кінці XIX – на початку XX ст., стали вежа міської управи, кірха, костел, трамвайне депо та водонапірна вежа на вул. Пашутінській у районі вул. Береславської (Єгорова).

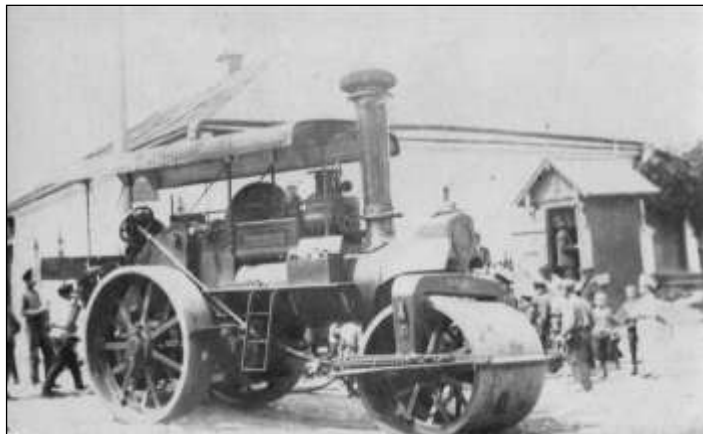
Домінанти, розташовані на відстані 400-700 м одне від одного, створювали навколо себе своєрідні «поля» сприйняття. Менші поля (II рівень сприйняття) створювали акцентні об'єкти, а III рівнем була фонові забудова. Фонову забудову можна поділити на капітальну і некапітальну (в основному, традиційну). Друга, зазвичай, має цінність як поєднання традиційних об'єктів, які формують мальовничі фронти [28].

В ядрі центрального району, згідно з дослідженнями Оксани Кецко, переважає фонові забудова, «на периферії центру, навпаки, некапітальна традиційна. Якщо до середини XIX ст., в основному, було два рівні сприйняття забудови міста – домінанти і фон, то до кінця XIX ст. на перше місце за значенням виходять об'єкти II рівня – акценти. Розташовувалися акцентні об'єкти зазвичай на кутах кварталів або в їх середині і виділялися серед фонові забудови більшим масштабом, більш високим рівнем акцентування (башти, куполи, кутові еркери). Більшість акцентних об'єктів становили численні банки, готелі, театри, будинки аристократії і крупної буржуазії. Велику архітектурно-художню цінність мають добре збережені малі архітектурні форми кінця XIX – початку XX ст. – козирки, ворота, огорожі, дорожні та тротуарні покриття. Вони можуть служити своєрідними еталонами для міст, де такі елементи міського середовища вже втрачені» [28].

Розвиток економіки в кінці XIX – початку XX ст. зумовив піднесення промислової архітектури, яка також має велику історичну та архітектурну цінність і добре збереглася: корпуси заводу «Червона зірка», пивзаводу, лікеро-горілчаного заводу, колишніх млинів, залізничних мостів, віадуків, депо, складів тощо. Підприємства виносилися на міські околиці, що слід уважати значним досягненням містобудівної епохи, оскільки в майбутньому створювалися можливості для розширення виробничих площ [28].

Єлисаветград у перше двадцятиріччя XX століття. У повному географічному описі країни під редакцією Семенова-Тяншанського йдеться: «У Єлисаветграді налічується за переписом 1897 року близько 61,5 тис. жителів, у т.ч. близько 36 тис. православних і близько 24 тис. іудеїв. У місті 10 православних храмів, в т.ч. 6-престольний Успенський собор. Є міська і земська лікарні, близько 40 навчальних закладів.

Торгових підприємств налічується в місті близько 525. Крім того, в Єлисаветграді збираються 4 ярмарки. Фабрик і заводів налічується понад 200 з виробництвом товарів на суму понад 6,5 млн. руб. Місто відрізняється значним благоустроєм, має широкі бруковані вулиці, бульвар із тополь і білих акацій,

Каток під час улаштування мостової. 1910-ті роки (із колекції Юрія Тютюшкіна)

обладнане водопроводом, освітленням, телефоном, а також трамвайним сполученням» [52].

Протягом 1900-х – 1910-х років, як зазначає Оксана Кецко, місто територіально суттєво розширюється. Його населення з передмістями становить 100 тис. мешканців [28]. Цікавим джерелом вивчення архітектурного ландшафту міста є план Єлисаветграда, складений міським землеміром П. Рябковим у 1913 році. «Планувальна структура міста, показана на плані, збереглася до нашого часу. План свідчить, що територія міста розрослася до залізничної лінії на північ, де розмістилися товарна станція, військовий лазарет, казенний кінний завод, казарми обозного батальйону. На північ від цього району повинна була розміщуватися робоча слобідка – 4 ряди кварталів, що утворюють ділянку з регулярним плануванням вулиць. Їх напрямком збігався з напрямком вулиць центральної частини міста. На схід від робочої слобідки розмістилася система цвинтарів: Ковалівський, лютеранський, єврейський, католицький, магометанський. Православний Биковський цвинтар знаходився на північний захід від фортеці, у цвинтарному яру. Можна зробити висновок про те, що задовільне для здоров'я людей міське середовище намагалися створити не тільки шляхом благоустрою території, а й архітектурно-планувальними засобами – виносом цвинтарів, шкідливих виробництв за межу міста. Крім робочої слобідки у північній частині міста нові дачні та робітничі селища з'явилися у його південно-західній частині» [28].

Селище Балка також отримало регульоване планування. Важливий компонент плану 1913 року – великий район напівдачних кварталів південніше Пермського мікрорайону, між фортецею, річкою Сугоклея та міським садом. Ключовим елементом композиції району, на думку Оксани Кецко, була площа для народних веселощів та ігор і прилеглий до неї з півдня циклодром. Гадаю, що не слід применшувати роль фортеці св. Єлисавети у формуванні архітектурного ландшафту як Пермського, так і Новоолексіївки.

Основна частина промислових підприємств концентрувалася в західній частині міста, на правому березі річки Інгул, на північ від Бикова – цегляний, пивоварний заводи, невеликі

промислові підприємства, ярмаркові площі – становила значну частину території міста і розташовувалася на північ від житлових кварталів центральної частини міста [28].

Цікавим, на думку Оксани Кецько, видається функціональне насичення центральної частини міста. Основна адміністративна функція концентрувалася в районі вулиці Великої Перспективної (міська дума, Міський громадський банк, Міська поліцейська управа, відділення банку тощо) та на сусідніх з нею вулицях: Гоголя і Успенська (поштово-телеграфна контора, міщанська управа, товариство взаємного кредитування), Пашутінська (1-а поліцейська частина, розшукове відділення, повітове поліцейське управління, біржа), В. Пермська (окружний суд). Місце концентрації культурного життя – Театральна площа (зимовий і літній театри, Офіцерське зібрання), вул. Дворцова (театри «Казка», «Ілюзія», «Зірка», Громадське зібрання, Дворянське зібрання, товариство «Опора» та бібліотека). Навчальні заклади переважно були зосереджені в районі вулиці Петрівської (жіноча гімназія, чоловіча гімназія, дві жіночі приватні гімназії, кавалерійське училище, земське реальне училище, ремісничо-грамотне училище. Готелі також розташовувалися в міському ядрі: «Гранд-Готель», готель Коваленка, «Північний» (на вулиці Дворцовій), «Росія», «Петербурзький», «Європейський», «Пасаж» (на вулиці Великій Перспективній). На Бобринецькому шосе розмістилися дачі буржуа і чиновників: Емануеля, Гінзбурга, Зерцалова, Заславського та ін. Міський сад служив головним місцем відпочинку населення [28].

Радянський період. У 1925 році, як стверджує С. Шевченко [74] (у 1926 році за версією О. Кецько [28]) на колишньому плацу встановлено пам'ятник В. Леніну (скульптор М. Манізер, архітектор С. Чернишов), а Дворцовий бульвар було перейменовано на Бульвар імені Леніна.

У кінці 1920-х років на вільній території, поруч із залізничним мостом, швидкими темпами велось будівництво Зінов'євської районної електростанції, з 1934 р. – Кіровської (КРЕС). 1 травня 1930 року її було здано в експлуатацію. Комплекс КРЕС, що містив головний корпус, греблю на р. Інгул і низку інших об'єктів, є цінною пам'яткою промислової архітектури [28; 32].

Зінов'євська районна електростанція, 1934 (ДАКО)

У 1931 році почала давати вугілля шахта «Піонер». Біля шахти виросло одне з найбільших у місті робочих селищ – Нова Балашівка. «Завод «Червона зірка» у довоєнний період було реконструйовано та розширено, на ньому працювало понад 12 тисяч робітників і службовців. Основна їх маса з сім'ями осідала в селищі Новомиколаївка, яке збільшило свою територію вдвічі, а також у новому селищі Некрасівка. Були розбиті паралельно річці Біанці нові вулиці і квартали в селищі Балка. Виросли нові квартали в селищах Кушівка, Новоолексіївка. Колишнє селище Балашівка злилося з містом і органічно увійшло в його планувальну структуру. Період конструктивізму представлений у міській архітектурі переважно комплексом житлових будинків у кварталі між вулицями К. Маркса (Вел. Перспективна), Володарського (Олександрівська, Тарковського), Береславською (Єгорова), проспектом Комуністичним (проспект Сталіна, Студентський бульвар)» [28].

На 1 січня 1933 року в Зінов'євську мешкало 83638 жителів [15]. Це було доволі «зелене» місто, його бульвари, сквери та парки займали площу в 90 га. Бульварів налічувалося 10, скверів – два, а також чотири парки та один міський сад. Бульвари, всі як один засновані до 1917 року, наприкінці 1920-х років отримали досить гучні назви: «Червоної гвардії» (колишній Міський бульвар на розі вулиць Маркса та Леніна), ім. Воровського та Театральний (біля театру ім. Шевченка – сучасний театр ім. М. Кропивницького), ім. Будьонного та ім. Леніна (біля кавалерійської школи), ім. Шевченка (вул. Шевченка), сквер «Пахар» (біля Ковалівського мосту) тощо. На утримання парків, скверів та бульварів місто в 1931 році витратило понад 20 тис. крб., не маючи з них жодного карбованця прибутку. Місця дозвілля та відпочинку обслуговували 53 робітники та службовці, отримуючи в середньому лише по 33 крб. щомісячної зарплатні [16].

Центральна частина міста у 1920-х – 1940-х рр.
На передньому плані – квартал «5/5»
(фото 1942 р. [31])

Фундамент промисловості міста був закладений ще до 1917 року, тож змін щодо росту промислового потенціалу міста та його номенклатури в наступні роки майже не спостерігалося, навпаки, лише відбудовували і відновлювали в роки НЕПу поруйноване революцією. Вагому частку у виробництві займала харчова промисловість. Зокрема, у Зінов'євську працювали 4 державні млини (№№ 8, 10, 50, 61) – їх свого часу відібрали у приватних власників, а також цукеркова фабрика, маслозавод № 12, винокурня № 21, спиртогорілчаний завод, пивоварня, канатна фабрика, швейна фабрика тощо [46]. Всі вони теж були націоналізовані.

На швейній фабриці було задіяно 448 працюючих, на шахті «Піонер» – 266, на машинобудівному заводі «Червоний Жовтень» – 241, на гудзиковій фабриці – 234, на чавунно-ливарному заводі «Більшовик» – 147 робітників та службовців. Найбільшим підприємством міста був завод «Червона Зоря» – колишня власність братів Ельворті. Згодом утвердилася дещо видозмінена назва: «Червона зірка». На 1 січня 1934 року на заводі працювали 4653 робітники, 440 інженерно-технічних працівників, 355 службовців, незначна кількість обслуговуючого персоналу. Загальна кількість працюючих тоді становила 5948 осіб [46].

Не можу не погодитися із Іваном Петренком, у тому, що «за видимістю благополуччя, адже в м. Зінов'євську в 1932 – 1933 роках працювали заводи, фабрики і майстерні, школи і дитсадки, водогін і електростанції, а вулицями міста бігав трамвай, насправді жителі переживали трагедію, що торкнулася майже всіх містян: вони неймовірно голодували, багато з них помирали від голодного виснаження та набутих від хронічного недоїдання хвороб [46].

Після певного скорочення населення міста у середині 1930-х років воно поступово відновлюється і починає зростати. У січні 1939 року населення Кіровограда становило 100392 жителів [51]. Таке значне збільшення кількості населення можна пояснити потужним розвитком промисловості, передусім – сільськогосподарського машинобудування та вугледобувної галузі.

Новий корпус заводу «Червона зірка», 1932
(із фондів ДАКО)

Зміни у соціально-економічній інфраструктурі міста не могли не позначитися на його архітектурному ландшафті, який все більше став набувати ознак урбанізованого середовища.

Отже, основні напрями розвитку архітектурного ландшафту нашого міста в кінці XIX – першій половині XX століття в цілому співпадали з тенденціями розвитку інших міст України.

Німецька окупація та дії партійних і радянських органів напередодні й після окупації завдали місту великих матеріальних збитків. Було зруйновано кілька десятків фабрик і заводів, громадських та житлових будівель. Однак слід зазначити, що руйнувань у місті було значно менше, ніж в інших великих містах. Усе ж втрата будівель Дворянського зібрання, готелю «Петербурзький», понад десяти інших будівель XVIII – XIX століть у центрі міста, трамвайного господарства та низки інших об'єктів непоправна [31].

Найбільших руйнувань промисловість міста зазнала в 1941 році від підрозділів НКВС. Як зазначається в дослідженні Івана Петренка, «за підрахунками Кіровоградської міської управи, руйнування промисловості сягало 40%. Під час окупації здійснювалися спроби налагодити діяльність промислових об'єктів. На кінець грудня 1941 року в Кіровограді відновило роботу 21 промислове підприємство. Всі вони підпорядковувалися промислового відділу міської управи. Поряд з ними запрацювали 27 дрібних майстерень, де було 370 робітників. Як і в радянські часи, великим підприємствам у роки німецької окупації теж доводили плани. Їх вони до кінця 1941 року виконали на 100,3%, а продукції випустили майже на 2,4 млн. крб. На літо 1942 р. в одну зміну працювали деякі вцілілі цехи заводу «Червона зірка». До роботи стали 528 робітників та інженерів. За короткий час на заводі для потреб гітлерівського війська налагодили випуск малих та великих лопат, як підборних, так і штикових, встигли випустити 126 тис. сап, відновили випуск запасних частин до сівалок і жниварок, механічних млинів, цукроварень, розпочали виготовляти вила та граблі. Загалом на кінець червня 1942 року завод випустив продукції на 3 млн. крб.» [47].

У 1943 році завод було передано одному з потужних німецьких підприємств, і він почав успішну діяльність із виробництва значних обсягів сільськогосподарської та військової техніки із застосуванням, зокрема, і прогресивних німецьких технологій [7].

Один із корпусів заводу «Червона зірка», 1944
(з фондів ЦДАКФД [69])

Кілька будівель на розі вулиць К.Маркса та Т.Шевченка, 1941 (з архіву Рейберт.інфо). У верхній частині фотографії вул. К.Маркса переходить до пл. Кірова.

Будівлі на розі вулиць В.Перспективна та Преображенська, 1944. З фондів ЦДКФФА [69].
На місці будівель у центрі та ліворуч – центральний сквер

Після війни місто швидко відновлюється. Вже на початку 1950-х років були відремонтовані всі пошкоджені будівлі, ліквідовані руїни. Почалося будівництво двоповерхових будівель у районах вул. Луначарського і селища ім. Шолохова (пізніше – Миру). Окремі малоповерхові житлові й громадські будівлі споруджувалися на всій території міста.

У кінці 1940-х – на початку 1950-х років споруджуються три-, чотири-, п'ятиповерхові будинки на вул. К. Маркса. Їх архітектура, вирішена у формах стилю радянської класики, відображає пафос перемоги над нацизмом і мирне творче будівництво. Особливо цікавими є житлові будівлі на розі вулиць К. Маркса і Т. Шевченка (архітектор – Б. Байтін) [28].

У середині 1930-х років сформувалися мікрорайони міста, більшість яких існують і сьогодні (с. 51): Балка, Биковський, Ковалівка, Куцівка, Некрасівка, Нова Балашівка, Новомиколаївка (Червонозорівка), Новоолексіївка, Пермський, Стара Балашівка, Центр.

У середині 1955 року у складі міста з'явилися Арнаутівка, Никанорівка та Масляниківка, але остаточно і повністю вони були інтегровані до міської соціальної інфраструктури лише в кінці 1950-х років.

Слід зазначити, що архітектурно-планувальна структура Єлисаветграда, сформована на початку ХХ століття, повністю збереглася до кінця 1950-х років. А загалом у нашому місті об'єктів старовинної архітектури є стільки, скільки їх не має більшість інших міст країни. Про це пишуть фахівці: «Якщо в більшості інші історичні міста єдиномасштабну міську тканину зберегли фрагментарно, то Кіровоград зумів зберегти цю єдність масштабу аж до нашого часу, що разом із високою збереженістю архітектурних деталей, малих форм та елементів благоустрою робить місто унікальним у цьому аспекті [28]».

Будинки на розі вул. Шевченка та К. Маркса, сер. 1950-х рр. (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Укладання асфальту на вул. Гоголя, сер. 1950-х рр.
(фото із газ. «Кіровоградська правда»)

Єлисаветградські мотиви
архітектурного ландшафту
(фото Ігоря Демчука)

Частина Ковалівки та Центру, 1946 (фотограф Чехов)

Архітектори нашого міста (кінець XIX – 50-ті роки XX століття). Нині загальновідомими є роботи елісаветградського архітектора Якова Паученка, які власне й формують неповторний історичний ансамбль центру сучасного Кропивницького. Але в Єлисаветграді працювали також інші архітектори. За період з 1893 по 1914 роки, за матеріалами дослідження А. Наєждіна, це були: Олександр Лішневський (1895-1901), Іван Кішкін (1903-1904), Павло Барташевич (1904-1906), Дмитро Вальтер (1906-1907), Кость Шестовський (1907-1909), Матвій Морозов (1909-1911), Петро Федоровський (01.02.1911-10.01.1913). Окрім того, на посаді техніків працювали архітектори В. Федоров, М. Бузько, І. Дубовицький, І. Серпинокій, К. Рудьковський, І. Ренуха, на посаді архітекторів - І. Харитонов, Г. Межеревський, на посаді креслярів – І. Нагорний, П. Кісельов [43]. Слід також зазначити, що, за версією В. Поліщука, у червні 1910 року М. Морозова на посаді головного архітектора змінив Г. Пещанський [49, с. 37]. У березні 1914 року на посаду другого міського архітектора був запрошений Ю. Штідт. На початку 1914 року доля привела у наше місто відомого київського цивільного інженера Миколу Яскевича, який отримав посаду міського інженера, проте наприкінці того ж року губернатор звільнив його з роботи як політично неблагонадійного. Газета «Голос Юга» у номері за 25 лютого 1917 року повідомляла про міського архітектора П. Вінковського та його помічників Я. Берненка та А. Фастовського. У документах тих часів також знаходимо прізвища архітекторів Серпинського та Дубровінського [49, с. 36].

У 1939 – 1945 роках, зокрема і під час окупації, архітектором працював Андрій Сидоренко [Неатриб. місто, с. 12-13]. Після Другої Світової війни до кінця 1950-х років міськими архітекторами Кіровограда були Ізраїль Лернер, Борис Байтін, Андрій Сидоренко, Станіслав Дубицький, Олександр Возний, Лідія Крейтор та ін. [49, с. 38].

Малі архітектурні форми. Споруди малих архітектурних форм у місті були представлені переважно павільйонами, ларьками, кіосками, трансформаторними підстанціями, криницями, водорозбірними будками, керосиновими будками, фонтанами та дошками пошани.

Павільйони будувалися, як правило, у центрі та в парках і скверах інших мікрорайонів. Це були буфети, кафе, клуби тощо.

Ларьки розташовувалися в людних місцях усіх мікрорайонів. Найбільша їхня кількість була на центральному ринку, Ярмарковій площі (до кінця 1940-х років) та на Базарній площі (до пожежі 1943 року). У ларьках продавали овочі, фрукти, рибу, м'ясо та деякі інші товари.

Кіоски набули поширення у кінці 1930-х років. Вони були переважно газетно-журнальними, книжковими та продовольчими (солодощі, напої). Найбільша кількість кіосків розташовувалася на центральних вулицях (К. Маркса та В. Леніна) та в людних місцях, переважно в парках і скверах, інших мікрорайонів.

Трансформаторні підстанції у вигляді металевих та цегляних будок та сараїв з'явилися в кінці 1890-х років на центральних вулицях як об'єкти трамвайного господарства та поступово

поширилися і на територію інших мікрорайонів під час суцільної електрифікації на початку 1910-х – середині 1920-х років.

Криниці будувалися як на території приватних осель, так і в громадських місцях. До кінця 1950-х років вони були основним джерелом постачання води для мешканців Куцівки, Старої Балашівки, Масляниківки, Арнаутівки та більшої частини Балки.

Водорозбірні будки – об'єкти, де продавалася питна вода, до 1893 року споруджувалися на місцях громадських криниць, а потім – на місцях водорозбірних колонок, із яких до початку 1950-х років отримувала воду більшість мешканців Центру, Бикового, Новоолекіївки, Новомиколаївки, Некрасівки, Нової Балашівки та Ковалівки.

Керосинові будки – місця продажу керосину, який до початку 1960-х років широко використовувався населенням для приготування їжі на керогазах та для інших господарчих потреб.

Караульні будки – споруди, як правило, дерев'яні, на військових та інших важливих об'єктах.

Фонтани – споруди зі струмком води, що витікає під природним або штучним тиском. Краса струмів води, що підіймаються вгору або падають донизу, зазвичай збагачується пластичними формами, скульптурними композиціями, а також підсвічуванням у вечірній час. Оздоблення відзначається стильовою спрямованістю архітектури різних народів і часів [65]. Перший фонтан у Єлисаветграді відкрили у 1893 році. З того часу до середини 1950-х років у місті було збудовано понад тридцять фонтанів. Усі вони були скульптурними. Період з кінця 1890-х до кінця 1910-х років характеризується використанням стилю «модерн», 1920-х – 1940-х років – застосуванням засобів стилю конструктивізму. Із кінця 1940-х до середини 1950-х років спостерігається масове спорудження скульптурних фонтанів переважно у стилі пізнього класицизму з елементами ампіру, нерідко із використанням елементами конструктивізму.

Вуличні вази і вазони виготовлялися із граніту або мармуру, рідше – із бетону. Перші такі споруди з'явилися на початку XX століття в Театральному сквері та на Дворцовому бульварі. У 1930-х – 1950-х роках були встановлені на площі Кірова, у всіх парках та на території будинку відпочинку.

Об'єкти монументальної скульптури виготовлялися переважно з металу або мармуру, а **декоративної** – із бетону та інших матеріалів.

У першій половині XX століття відомі факти відкриття пам'ятників: Григоровичу – на Петропавлівському цвинтарі у 1892 році, Леніну – на бульварі ім. Леніна в 1926 році, Кірову – на однойменній площі в 1936 році, Сталіну – біля Будинку офіцерів на вул. Шевченка в 1949 році та на території сільськогосподарської виставки у 1955 році, Леніну і Сталіну біля педагогічного інституту в 1949 році, воїнам Червоної армії – у сквері ім. Воровського біля театру в 1944 році, Павліку Морозову – в однойменному сквері в кінці 1940-х років, Шевченку – на однойменному бульварі в 1951 році, Хмельницькому – в центральному сквері у 1953 році з перенесенням у 1955 році до нового центрального скверу. Крім

цього, було кілька парних статуй: Ленін із Сталінім та Ленін із Горьким у парку ім. Леніна, Ленін зі Сталінім та Сталін із академіком Лисенком на території сільськогосподарської виставки.

Декоративна та монументально-декоративна скульптура була представлена переважно статуями піонерів, комсомольців, робітників, спортсменів, а також тварин у парках і скверах, піонерських таборах та на Новомиколаївському пляжі.

Дошки пошани – агітаційно-пропагандистський винахід радянської влади, що являли собою стенди з іменами і світлинами передовиків виробництва. Ці стенди, зазвичай, розташовували біля прохідної або у вестибюлі підприємства,

а також у громадських місцях – переважно в парках, скверах і на майданах. Метою створення дощок пошани було сприяння підвищенню продуктивності виробництва та впровадження нематеріальних форм заохочення працівників. Більшість дощок пошани була сконструйована у стилі радянського ампіру з використанням монументальної скульптури: статуй, бюстів або барельєфів Сталіна та рідше – Леніна. У Кіровограді дошки пошани відкривалися протягом 1940-х – 1950-х років на площі Кірова, у сквері на вул. Леніна, у парку ім. Леніна, Міському саду, парку ім. Крючкова, сквері ім. Павліка Морозова, на території сільськогосподарської виставки, біля прохідних заводів «Червона зірка» і «Профінтерн» та інших місцях.

Павільйони початку ХХ століття (із колекції Віктора Петракова)

Кіоск біля автостанції на розі вул. К. Маркса та Я. Томпа, 1951 (із кол. Ю. тютюшкіна)

Павільйон на розі вул. В. Перспективної та Дворцової, 1942 [31]

Ларьки на центральному ринку, 1942 [31]

Трансформаторна будка на вул. К. Маркса, 1944 [31]

Павільйон біля ресторану на площі Великій (ім. Кірова) з боку вул. Московської (Дзержинського), 1941 [31]

Кіоски біля входу до парку ім. Леніна, перша половина 1950-х років (із фондів ДАКО)

Караульна будка біля військового аеродрому на розі вулиць Короленка та Наливайка (Колгоспної), 1942 (із колекції А. Морозова)

Овочевий ларьок (ліворуч) та кіоск «Газ-вода» біля Поштамту, сер. 1950-х рр. (із колекції Ю. Тютюшкіна)

Один із павільйонів на сільськогосподарській виставці, 1955 (із колекції Ігоря Світецького)

Світлини із колекції
Юрія Тютюшкіна

Громадянка на тлі
водорозбірної будки,
поч. 1950-х рр.

У парку ім. Леніна,
поч. 1950-х рр.

Театральний сквер,
кін. 1920-х рр.
(із колекції галереї
«Єлисаветград»)

Новомиколаївський
пляж,
сер. 1950-х рр.

Дошка пошани
на вул. Леніна,
сер. 1950-х рр. (із колекції
Юрія Тютюшкіна)

Дошка пошани в одному
з парків, поч. 1950-х рр.
(із фондів ДАКО)

Перший міський фонтан (із колекції В. Петракова)

Фонтан у парку ім. Леніна, 1949 (із колекції Ю. Тютюшкіна)

МІСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ ТРАНСПОРТ

З середини 90-х років XIX століття до кінця 50-х років XX століття на вулицях нашого міста використовувалися різні види транспорту, зокрема велосипеди й мотоцикли, проте найпоширенішими були гужовий транспорт, трамвай та автобус.

Гужовий транспорт. До кінця XIX століття єдиним видом пасажирського транспорту в місті був гужовий. У першому двадцятиріччі XX століття він також потужно використовувався, хоча поступово витіснявся електро- та автомобільним транспортом. Кінні екіпажі використовувалися різних форм: коляски декількох видів, брички та дροжки.

Коляски – досить прості і легкі екіпажі. На відміну від карет кузов у них був відкритий, але з відкидним верхом. Коляски зазвичай запрягалися парою або трійкою коней.

Коляска [70]

Різновидом коляски було ландо – легкий чотиримісний візок із дахом, що відкривався. Пасажири сиділи боком у напрямку руху, спиною один до одного [70].

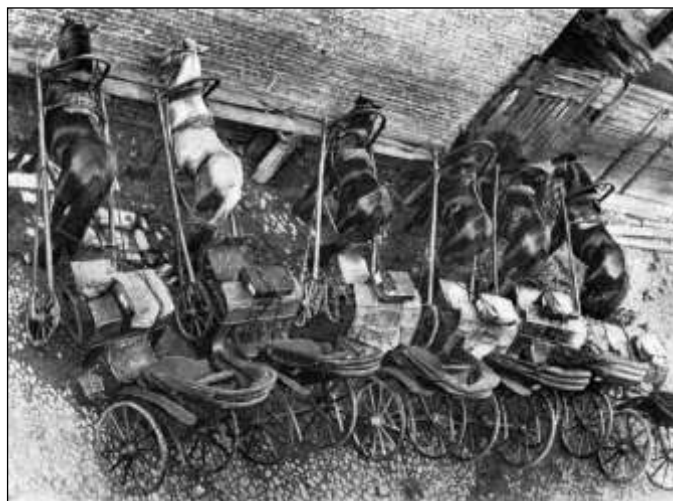
Ландо з розкладеним і складеним дахом [70]

Бричка – чотириколісний візок для перевезення пасажирів. Кузов міг бути як відкритим, так і закритим і кріпився на двох еліптичних ресорах. Верх робили шкіряним, плетеним або дерев'яним, іноді його утеплювали; були моделі і без верху. У бричку запрягали одного або пару коней. Кучер міг сидіти на козлах або поруч з пасажиром.

Бричка [70]

Дрожки – легкий двомісний екіпаж з ресорами і кузовом, що міг опускатися. Для їзди на довгі відстані не використовувалася. Це був переважно міський екіпаж.

Дрожки [70]

Лінійка - міський або приміський багатомісний екіпаж з лавками по обидва боки, розділені перегородкою. Пасажири сиділи боком у напрямку руху, спиною один до одного. Рейсові міські лінійки забезпечувалися навісом від дощу.

Лінійка [70]

Трамвайний парк. Рішення про будівництво у Єлисаветграді електричного трамваю було прийнято у 1889 році, але організаційний процес з різних причин затягнувся. Закладка машинного приміщення відбулася 10 листопада 1896 року. Роботи проводилися досить швидкими темпами, і вже 13 липня 1897 року о 16 годині від щойно відкритого приміщення станції на вулиці Великій Пермській (тепер там розташовані факультет фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка та стадіон) відійшов перший вагон електротрамваю. В урочистостях із нагоди визначної для міста події взяли участь, крім місцевої влади і духівництва, представники київського купця 1-ї гільдії Л. Бродського, який фінансував будівництво, керуючий роботами німецький фахівець Гольст та Федір Пироцький [41].

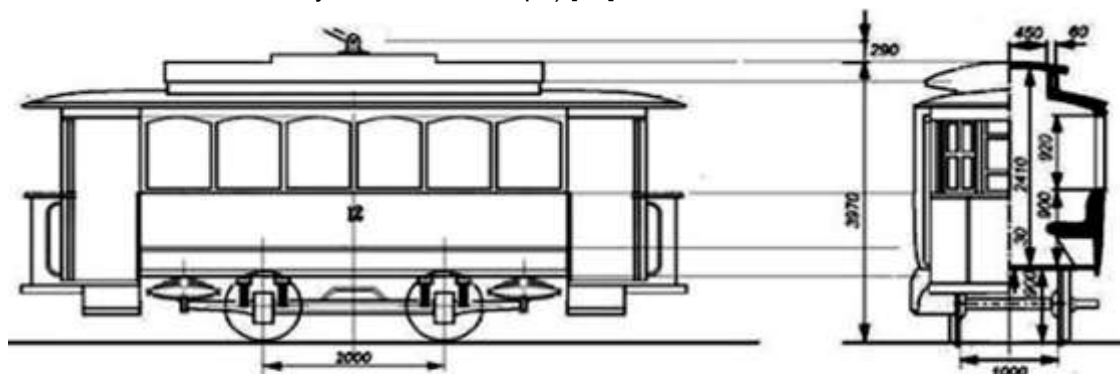

Перша лінія, як зазначає Юрій Матівос, починалася від залізничного вокзалу, проходила через центр міста і закінчувалася біля пивзаводу на вул. Великій Пермській. Згодом вона була продовжена до міського саду. Уся лінія була одноколійна, протяжністю вісім кілометрів. На ній було обладнано дев'ять зупинок-роз'їздів: біля лікарні св. Ганни, біля Палацу (кавалерійське училище), біля фотоательє Харлаба на вул. Дворцовій, навпроти Міської управи на вул. Великій Перспективній, біля «Пасажу», навпроти трамвайного депо (біля окружного суду) на вул. Великій Пермській, неподалік Фортечного провулку, на вулиці Садовій, кінцева – «Міський сад» [41].

Трамвай фірми «Гербрандт» (рис. В. Параскеви)

У 1900-ті роки будується ще одна лінія від вокзалу до Кущівки по вулицях Бульварній, Гоголя, Успенській, Олександрівській, Преображенській, Кримській. Ця лінія з'єднала південно-східну слободу Кущівку з північно-західним промисловим районом (заводи Шкловського, Яскульського, Кеслера) [41].

Трамвай фірми «Гербрандт», 1897 (рис. В. Параскеви)

Трамвайному господарству, за даними Володимира Параскеви, належало п'ять закритих і три відкритих вагонів німецької фірми «Гербрандт», три причіпні вагони, що надійшли з Коломиї та місцевими спеціалістами були обладнані мотопарами, три причіпні вагони, придбані в інших містах [33]. Юрій Матівос пише про п'ять закритих і стільки ж відкритих німецьких вагонів, два причіпні закриті вагони коломенського заводу, три причіпні вагони фірми Яскульського та

два причіпні платформи [41].

У 1901 році в депо налічувалося 22 моторних і 3 причіпні вагони, які до того часу вже перевезли 2045,8 тисячі пасажирів [33]. Для потреб трамвайного парку було побудовано другу чергу міської електростанції. Автором проекту її був талановитий міський інженер Євген Тамм (батько лауреата Нобелівської премії Ігоря Тамма). Розміщувалася вона поблизу Макіївського бульвару (сучасна площа Б. Хмельницького, на тому місці тепер міститься 14-поверховий будинок. Електростанція обслуговувала переважно трамвай. Існувала вона до серпня 1941 року, коли перед окупацією міста гітлерівцями, за наказом керівництва міському компартії, виданого згідно з директивою ЦК КП(б)У, була повністю знищена, після війни не відбудовувалася [41].

Наявність трамваю «благотворно вплинула на вирішення транспортних проблем міста, що бурхливо розвивалося, забезпечивши швидкий, зручний і відносно дешевий зв'язок робітничих та індустріальних околиць з діловим центром, житлових районів з навчальними закладами, культурними установами, магазинами, дачами.

Під час революційних подій рух трамваю припинився 8 січня 1918 року, а відновився 1 травня 1922 року. У тому ж році на вулиці Гоголя зношені колії були замінені новими. У 1928 році від бульвару ім. Леніна навпроти колишнього кавалерійського училища на вул. Орджонікідзе проклали заплановану ще до війни гілку на Новомиколаївку «Кіншкола – Кооптах», у 1934 році – вантажну колію з вулиці Гоголя по Володарського (Тарковського) до хлібозаводу на вулиці Шевченка» [41].

У середині 1920-х років трамвайне депо мало 10 вагонів, які курсували двома маршрутами: «Вокзал – Пивзавод» та «Вокзал – Кущівка».

На початку 1930-х років, як зазначає Юрій Матівос, було придбано 11 вагонів, а згодом – ще кілька нових, що дозволило списати старі німецькі. У 1940 році довжина трамвайних колій становила 16,2 кілометра, у депо було 29 вагонів, діяли тягова підстанція та трамвайний парк.

Функціонували

чотири маршрути:

«Вокзал – Пивзавод», «Пивзавод – Міський сад», «Вокзал – Кущівка», «Вулиця Леніна – Птахофабрика». Три з них мали лише одну колію, тому на зупинках були обладнані роз'їзди [41].

«У 1930 році, – пише Іван Петренко, – трамвайне господарство дещо реконструювали і розширили. Трамвай отримав у 1931 році понад 164 тис. крб. чистого прибутку. За потреби на ці кошти можна було придбати 16 нових трамваїв та деякі запчастини до них [46]».

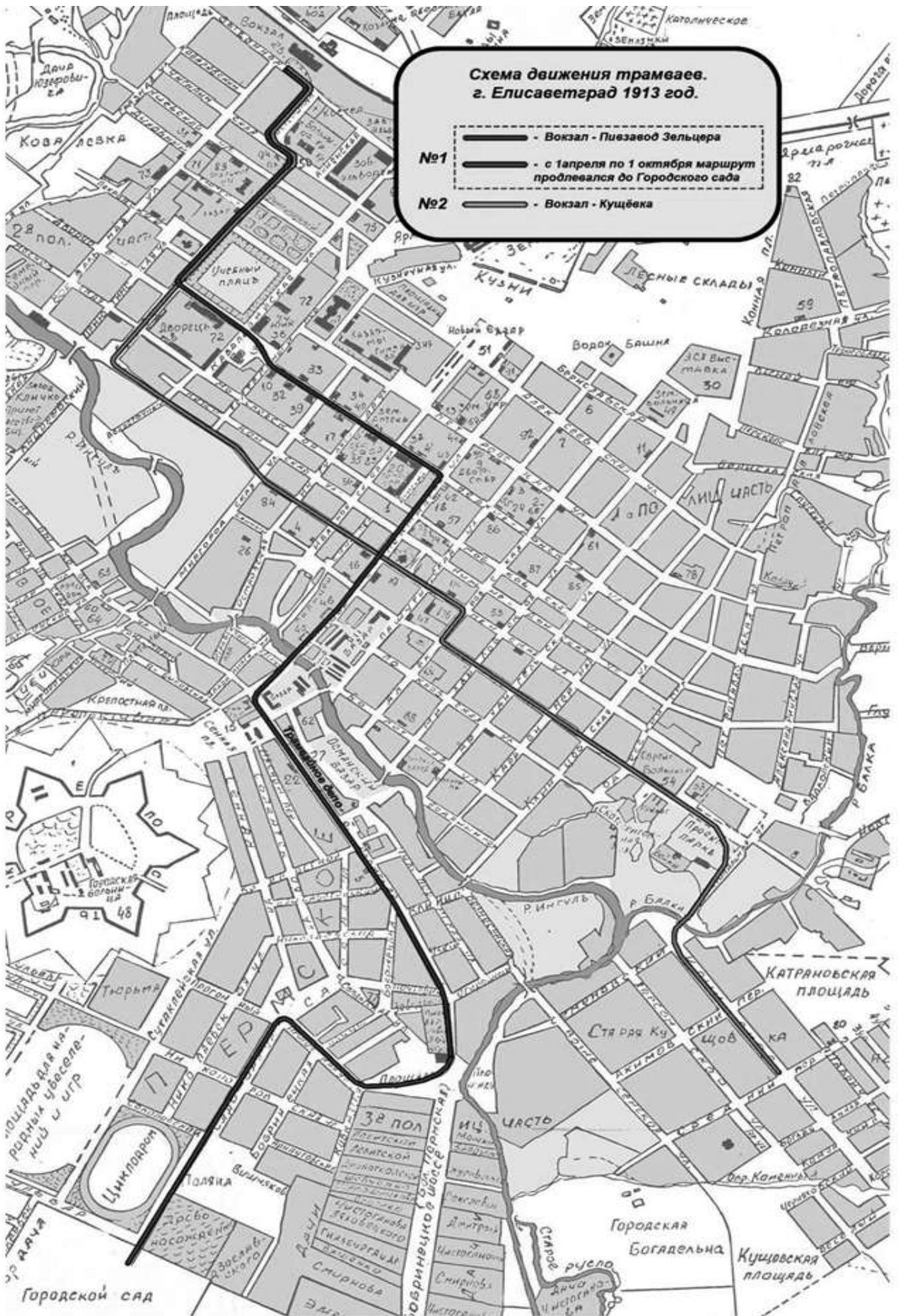

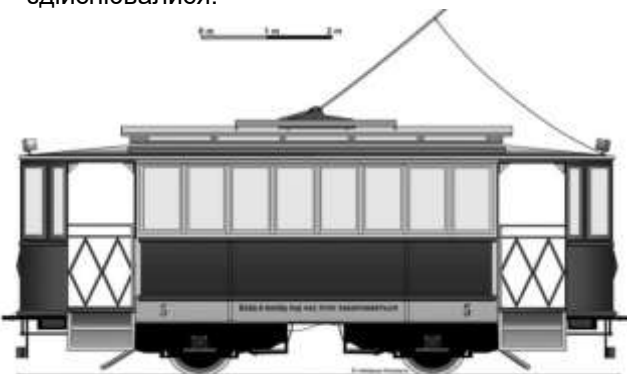
Рис. із сайту «Міський електротранспорт»

Станом на 1 липня 1932 року в трамвайному господарстві працювали 277 робітників і службовців, отримуючи середньомісячну зарплату в майже 115 крб. Трамвайна колія шириною в 1 м сягала 12,43 погонних кілометри, над якими було протягнуто стільки ж дротів. У депо налічувалося 27 моторних та 4 причепні вагони для пасажирів, а також 7 спеціальних вагонів, здатних перевезти одночасно 20 тонн вантажів. Пасажирські вагони в години найбільшого навантаження вмщали до 90 пасажирів за наявності 23 сидячих місць, стоячих 26 (у моторних вагонах), та по 20 – у причепних. У місті діяли 2 трамвайні парки [46].

У 1931 році трамваї працювали 363 дні по 19,7 годин на добу і перевезли понад 7,5 млн. пасажирів. За 1 півріччя 1932 року трамваєм скористалися 3 929 930 пасажирів, також за цей період перевезли 485 тонн вантажів. У квітні 1931 року президія Зінов'ївської міськради встановила такі тарифи на користування трамваєм: за проїзд від броварні до пошти; від пошти до вокзалу; від Куцівки до пошти; від Укріншколи до Кооптагу – 10 коп. По 2-х дільницях колії – 15 коп. Для деяких категорій громадян, як от робітників, службовців, усім членам профспілок та їхнім родинам вартість проїзду становила 7 коп, для учнів та червоноармійців – 5 коп. [46].

У 1940 році був складений проект розширення трамвайної мережі, який передбачав будівництво ліній до Кінної площі, Балки та Нової Балашівки. Реалізувати його не встигли, але дещо було зроблено. За спогадами Альберта Лук'яненка, як зазначає Юрій Тютюшкін, на початку 1941 року на Новомиколаївці відкрили лінію на вул. Авіаційній від школи № 3 до авіамістечка (див. схему).

Питання про те, які саме марки трамваїв надходили до міста, на сьогодні до кінця не вивчене. На думку Володимира Параскеви [33], 11 вагонів, що надійшли з Харкова, були списаними вагонами виробництва німецької фірми МАН 1912 – 1917 років. Це пов'язано з тим, що в середині 1920 років у великих містах УРСР розпочалися роботи з розширення відстані між рейками з 1 м до 1,5 м, тому Зінов'ївське депо могло отримати лише вагони, що вже були в експлуатації і стали неприродними для нових колій. Наше місто, як пише дослідник, спираючись на спогади свого дідуся, колишнього працівника трамвайного депо, не потрапило до генерального плану розвитку трамвайного господарства УРСР, тому роботи з розширення колії тут не здійснювалися.

Трамвай фірми МАН (рис. Володимира Параскеви)

На підставі ухвали президії Міськради з 3 серпня ц р., протокол № 17/24, МІСЬКОМГОСП на зміну попередніх об'яв доведе до відому громадян, що

ТАРИФ на ПРОЇЗД на ТРАМВАЮ

по новій Червонозірківській колії

ВСТАНОВЛЕНО СЛІДУЮЧИЙ:

1. З головної колії з пересадкою до Кооптагу . . . . . 20 к.
2. Укріншкола—Кооптаг . . . . . 15 к.
3. Червонозірківська школа № 3—Кооптаг . . . . . 5 к.
4. Завод „Червона Зоря“—Слободка Червонозівка (виключно для робітників при проїзді на роботу та з роботи) . . . . . 5 к.
5. Укріншкола—Червонозірківська школа № 3 . . . . . 10 к.
6. З головної колії з пересадкою до Червонозірк. школи № 3. 15 к.
7. Для червоноармійців в формі та учнів по пред'явленню посвідчень пільговий проїзд від Укріншколи—Кооптаг . . . . . 5 к.
8. Для членів профспілок, робітників та службовців та для членів їх родин встановлюється слідуєчий пільговий тариф по абонементх:

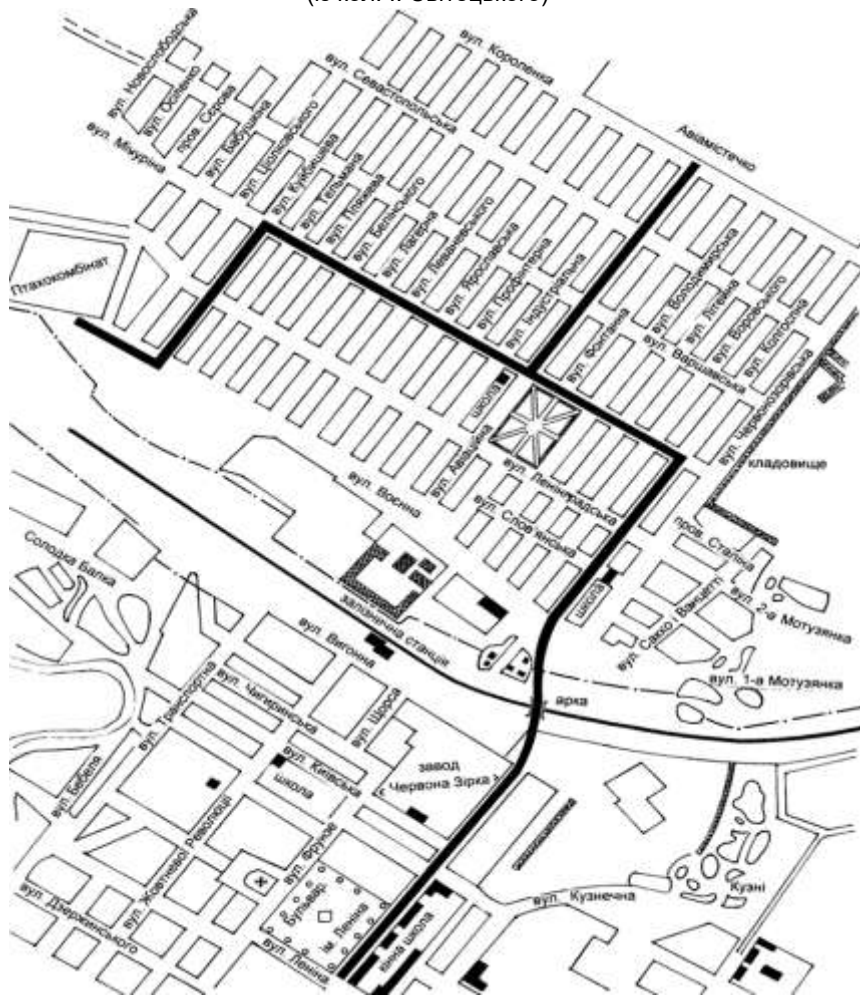
- 1) Абонементи з головної колії з пересадкою до Кооптагу 15 к.
- 2) Абонементи з головної колії до Червонозірк. шк. № 3. 10 к.
- 3) Укріншкола—Кооптаг . . . . . 10 к.
- 4) Укріншкола—Червонозірківська школа № 3 . . . . . 7½ к.

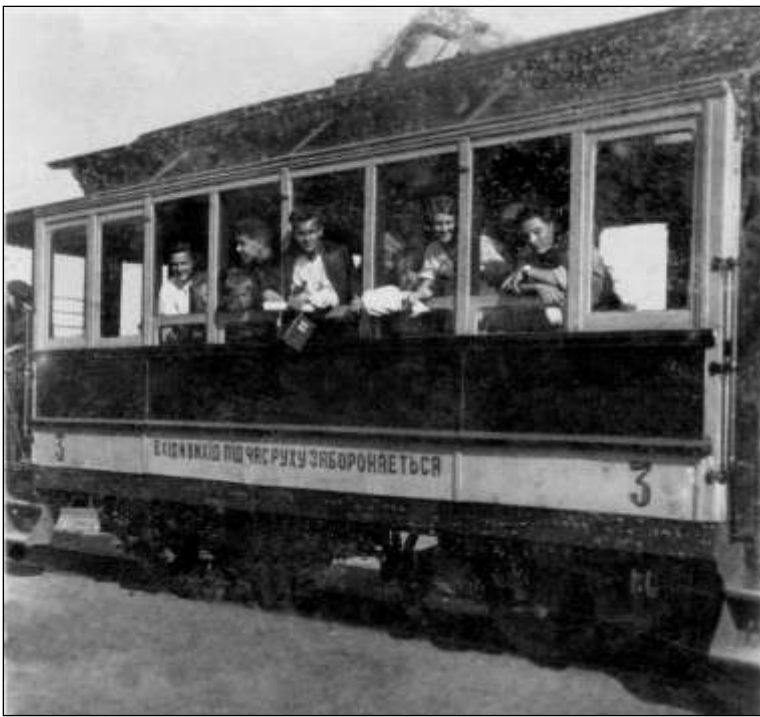
Абонементи можна придбати в касі Міськомгоспу (вул. Луначарського № 14), щоденно з 9-ти до 3-х годин та в дні відпочинку та свят з 9-ти до 12 годин дня. Також абонементи можна придбати через профспілчанські орган.

Примітка: Абонименти 7½ коп. вартости відпускаються зараз, 10 і 15 коп. вартости мають днями прийти з друку.

МІСЬКОМГОСП.

Оголошення із газ. «Зінов'ївський пролетар», 1929 (із кол. І. Світецького)

Трамвай виробництва фірми МАН на вул. Колгоспній – фото Михайла Царьова, 1937 (із колекції Юрія Тютюшкіна)

Ті вагони, що надходили до міста або вироблялися у міському депо в другій половині 1930-х – на початку 1940-х років, зовні були схожими на відому київську марку «2М» 1929 року, але, на думку Володимира Параскеви, мали ходову частину переважно від МАН.

Саме такий трамвай ми бачимо на фото 1941 року.

Трамвай МАН із елементами 2М,
кінець 1930-х років

Трамвай на розі вулиць Орджонікідзе і Леніна, серпень 1941 року [31]

На початку серпня 1941 року під час відступу радянських військ було підірвано трамвайну електростанцію на Озерній балці, частково зруйновано трамвайне господарство [1]. Звітуючи до Кіровоградської міської управи про роботу трамвайного депо в IV кварталі 1941 року, його керівник Матіс повідомив, що в період з 11 серпня по 1 вересня депо витратило на відновлення трамвайної колії 6 тис. крб., 2,5 тис. крб. вклали в ремонт електромережі та 7 тис. крб. – на ремонт вагонів [11]. Тож улітку та на початку осені 1941 року трамваї рухалися по колії завдовжки 16 км 220 метрів, щодня на лінію виходили по 20 вагонів (з 28) і працювали вони по 14 годин на добу. Мешканці міста платили за проїзні квитки по 20 коп. Потім рух трамваїв містом припинився, а трамвайне депо «законсервували». 27 його працівників періодично ремонтували вагони та обладнання майстерень, сподіваючись, що трамваї колись відновлять свою роботу [47].

Причина призупинення трамвайного сполучення в місті, як стверджує І. Петренко, доволі прозаїчна: для трамваїв елементарно не вистачало електроенергії [47] – трамвайну електростанцію відновити не змогли, а міська теплова електростанція впродовж всього періоду окупації сиділа на голодному паливному пайку і виробити достатній її обсяг виявилася неспроможною. До того ж, її було пошкоджено радянськими військами під час відступу. Незважаючи на те, що тікаючи з міста поспіхом, більшовикам не вдалося повністю вивести її з ладу і вже 9 серпня, на п'ятий день окупації, вона

відновила свою роботу (там працювало 310 робітників та інженерів, які, зробивши деякий ремонт, запустили в дію одну турбіну з трьох та два котли, тож у серпні 1941 року електростанція виробила для міста 314,6 тисяч кіловат електроенергії) [47]. Другу і третю турбіну вдалося налагодити лише за кілька місяців, але на повну потужність вони так і не запрацювали.

Отже, місто періодично, особливо взимку, відчувало брак електроенергії. З метою її економії міська управа вирішила призупинити роботу трамвайного депо на невизначений термін. Як виявилось – назавжди, бо радянська влада, повернувшись до міста в 1944 році, відмовилася взагалі від трамвайного господарства. Величезні й вартісні матеріально-технічні об'єкти, створені ще елисаветградцями та поповнені й удосконалені жителями Зінов'євська й Кіровограда в кінці 20-х – 30-ті роки, були втрачені. Уцілілі вагони з частиною механічного обладнання в 1945 році вирішили передати до Вінниці, але туди вони не потрапили через фінансові проблеми з транспортуванням. Подальша їхня доля невідома [1].

На території трамвайного депо, січень 1944 (із фондів ЦДКФФА [69]).

Цей трамвай простояв усю війну на одному місці біля входу до бульвару ім. Леніна (Ковалівський парк), на кінцевій зупинці маршруту «Вул. Леніна – Птахофабрика (Новомиколаївка)».

За спогадами очевидців, у 1945 р. його відтягли автомашиною до депо. Подальша доля цього вагону, як і доля іншого обладнання депо, невідома [31].

таксомоторний парк. У 1944 – 1945 роках, за спогадами мого дідуся Михайла Гончаренка та інших містян, спостерігалися епізодичні спроби підвезення людей із віддалених мікрорайонів до центру та крупних підприємств на вантажівках, у кузовах яких були встановлені дерев'яні лави для пасажирів. Перший міський автобусний маршрут (від залізничного вокзалу до пивзаводу) було відкрито у 1946 році. Згодом з'явилося ще шість маршрутів, які майже незмінно функціонували до кінця 1950-х років.

На маршрутах спочатку використовувалися переважно автобуси ГАЗ-03-30 та ГЗА-651, а також невелика кількість (до десяти) ЗІС-154. На початку 1950-х років найбільш поширеною маркою автобусів на вулицях Кіровограда стала ЗІС-155.

ГАЗ-03-30 – автобус капотного компоновання створений на Горьківському автозаводі в 1933 році був розроблений і запущений в серію на шасі «полторки» (ГАЗ-АА). Після війни випуск ГАЗ-33-03 відновили і пустили на регулярні міські маршрути, але з припиненням виробництва «полторки» припинився і випуск автобуса.

ГАЗ-03-30 [2]

ЗІС-16 – автобус, що відрізнявся відповідно до тодішньої автомобільної моди обтічною формою кузова, який і раніше був виконаний на дерев'яному каркасі. Його виробництво було тривало з 1938 року до серпня 1941 року. Автобус вмщував до 34 пасажирів (при 26 сидячих місцях).

ЗІС-16 (рис. Е. Молчанова)

ГЗА-651 – автобус капотного компоновання з дерев'яним каркасом кузова на шасі ГАЗ-51, випускався на Горьківському заводі автобусів (ГЗА) з 1949 року. У 1952 році його виробництво було передано на «Павловський автобусний завод», де він випускався під найменуванням ПАЗ-651. В основі кузова був дерев'яний каркас із карпатського бука, на який навішували тонкостінні металеві листи. Для підвищення плавності ходу задні ресори автомобіля ГАЗ-51 були замінені більш м'якими, з гумовими наконечниками на кінцях додаткових ресор і з чотирма гідравлічними амортизаторами двосторонньої дії. У салоні розміщувалися місця для 23 пасажирів, 19 з яких могли їхати сидячи [19].

ГЗА-651 (із приватної колекції)

ЗІС-154 – радянський автобус, який став одним із перших післявоєнних серій автобусів ЗІС. Міська 9,5-метрова модель ЗІС-154 місткістю 60 пасажирів (34 місця для сидіння), випускалася в 1946-1950 роках. Всього було виготовлено 1165 примірників. Був «клоном» (хоч і частково переробленим) американського автобуса GM "old-look" transit bus моделі TDH-3610 з дизель-електричною установкою від моделей TDE-40хх. Конструкція цього автобуса була передовою для радянського автопрому: перший радянський серійний суцільнометалевий кузов вагонного типу. Проте він мав деякі конструктивні недоліки (відсутність коробки передач, замість якої була спеціальна конструкція, яка часто виходила з ладу та дизельний двигун, який видавав чорний дим і псував одяг пасажирів, які стояли на зупинці) [2].

ЗІС-154 [2]

ЗІС-155 (з 26 червня 1956 року - **ЗІЛ-155**) – радянський автобус, масово випускався в 1949-57 рр. і став заміною автобуса ЗІС-154. Він став більш простим у виробництві, але менш містким (довжина – 8 метрів). У конструкції використовувалися елементи кузова ЗІС-154 і агрегати вантажівки ЗІС-150. Саме на ЗІС-155 був уперше в радянському автопромі впроваджений генератор змінного струму. Автобус міг перевозити 50 пасажирів (28 сидячих місць). Двигун вантажівки ЗІС-124 потужністю 90 к.с. розганяв автобус повною масою 9,9 т до 70 км/год. [2].

Автобуси марки ЗІС-155 (ЗІЛ-155) у 1950-х роках були основою Кіровоградського автобусного парку (їх кількість там доходила до 90%), але поступово протягом 1958–1968 років вони були витиснені ЛАЗами і ПАЗами.

ЗІС-155 [2]

Автобусно-таксомоторний парк у кінці 1940-х – середині 1960-х років знаходився за адресою вул. К. Маркса, 69 [56] – неподалік від фортечних валів на розі вул. Сугоклеївської, на місці сучасного готелю «Турист».

Автостанція до 1962 року розташовувалася навпроти обласного суду (на цьому місці нині – спортивна школа та сквер на набережній Інгулу). Про це свідчить назва зупинки «Автостанція» кількох маршрутів міського автобусу. Проте слід зазначити, що в довіднику за 1958 рік [56] (із колекції Ю. Тютюшкіна) адреса автобусної станції подається інша – пров. Соборний (Центральний). Із цього, на мою думку, можна припустити: або частина рейсів здійснювалася з провулку Соборного, а інша частина – вул. К. Маркса, 69, або ж на провулку Соборному було розташоване агентство автостанції з автобусними касами. Втім, важко уявити, що на цьому провулку реально розмістити навіть десяток автобусів.

На початку 1958 року в місті налічувалося сім автобусних маршрутів, середній інтервал руху на яких становив 20 хвилин:

№ 1 Масляниківка – КРЕС. Спочатку маршрут розпочинався біля пивзаводу, а після приєднання в 1955 році до міста Масляниківки і Арнаутовки – від вул. Громадської (сучасна Микитенка) та закінчувався біля залізничного вокзалу, а з початку 1950-х років його було подовжено до КРЕС (Кіровоградська районна електростанція). Маршрут мав такі зупинки: на Бобринецькому

шосе – Будинок відпочинку, Пров. Арнаутовський; на вул. Я. Томпа – Пивзавод, Пожежне депо; на вул. К. Маркса – Автостанція, Центральна пошта (біля старого центрального скверу), Вул. Шевченка; на вул. Шевченка – Будинок офіцерів; на пров. Училищному – Парк ім. Леніна; на вул. Щорса – Обласна лікарня (колишня лікарня св. Анни); на вул. Вигонній – Вокзал, вул. Транспортна, Магазин № 9 і КРЕС.

№ 2 Міський сад – вул. Куйбишева. Цей маршрут починався від центрального входу до Міського саду та закінчувався неподалік птахофабрики на Новомиколаївці. Зупинки на цьому маршруті: на вул. Садовій – Сільгоспвиставка, Вул. Прогонна, на вул. Я. Томпа – Пожежне депо; на вул. К. Маркса – Автостанція, вул. Гоголя (біля старого центрального скверу, з 1959 р. – будівля обкому КПУ), вул. Шевченка; на вул. Шевченка – Будинок офіцерів; на вул. Орджонікідзе – Завод «Червона зірка»; потім після проїзду через арку під залізницею – Вул. Колгоспна; далі – по вул. Ленінградській із зупинками: магазин № 26, Вул. Леваневського, Вул. Куйбишева.

№ 3 Кушівка – Аеропорт (Нова Балашівка). Цей маршрут розпочинався на вул. Кримській на п'ять кварталів далі від місця розташування колишньої кінцевої зупинки трамваю. Зупинки: на вул. Кримській – Дитячий садок № 1, пров. Семенівський; на вул. К. Лібкнехта – Міська лікарня № 3 (сучасна обласна дитяча лікарня), Школа № 12; далі – поворот праворуч на вул. К.Марксана та ліворуч на вул. Гоголя, на якій були зупинки Центральна пошта і пров. Водостічний; потім по мосту через р. Інгул – на шляху до Нової Балашівки по вулицях Глиняній, Урожайній та Обознівському провулку з зупинками МТС, Олійно-жировий комбінат. Далі – по вул. 2-гій Шахтарській (Терешкової): Вул. 2-га Шахтарська, Магазин № 91, Поворот. Потім автобус їхав по вул. Виконкомівській (Степняка-Кравчинського) з зупинкою Райвиконком до кінцевої зупинки Аеропорт. На зворотньому шляху автобус прямував до зупинки Поворот, повертав ліворуч по вул. 2-гій Шахтарській, діставався до кукурудзяного заводу, роблячи по дорозі дві зупинки (Артіль «Хімік» та Маслосирдвір), а вже потім їхав до центру і далі – на Кушівку.

№ 4 Новоолексіївка – Новомиколаївка. Цей маршрут починався на Межовому бульварі і проходив по вул. Ушакова з такими зупинками: Вул. Дачна, Вул. Карусельна, Міська лікарня № 1, Меблева фабрика (на цьому місці сьогодні – супермаркет «Копілка» та кінотеатр «Портал»); на вул. К. Маркса – Автостанція (навпроти облсуду), Вул. Гоголя (біля старого центрального скверу, а з 1959 р. – обкому КПУ), вул. Шевченка; на вул. Шевченка – Будинок офіцерів; на вул. Орджонікідзе – Завод «Червона зірка»; далі після проїзду крізь арку під залізницею – на Новомиколаївці – зупинка Вул. Колгоспна, далі – по вул. Колгоспній із зупинками: Вул. Мічуріна, Вул. Севастопольська, а далі – по вул. Короленка до КПП авіамістечка в районі вул. Авіаційної.

№ 5 Ровенське КП – Балка. Маршрут починався на Ровенському КП (контрольному пункті) на розі вулиці Андріївської та Ровенського проспекту, навпроти іподрому. Автобус прямував по вул. Андріївській із зупинкою Шпиталь (на вул. Польовій, сьогодні там – шкірвендиспансер), по вул. Пушкіна з зупинками: Магазин № 23, Обласна санстанція; по вул. К. Маркса з зупинками: Автостанція (навпроти облсуду), Вул. Тімірязєва, вул. Шевченка; далі по вул. Шевченка з зупинками: Вул. Кірова, Вул. Червоногвардійська, Магазин № 46, потім – після повороту на вул. Леніна – з зупинками Балка (біля мосту через р. Бянку) та Вул. Чайковського (кінцева).

№ 6 Криворізьке КП – Н. Некрасівка. Початок маршруту на в'їзді до міста з Криворізького шосе, далі – по вул. К. Лібкнехта з зупинками: Міст (через р. Біянка поблизу з вул. Новгородською), Цегляний завод № 3, Міська лікарня № 2 (сьогодні там обласна дитяча лікарня), Школа № 12, Центральний ринок; далі по вул. К. Маркса до Кінної площі з зупинками: Вул. Шевченка, Вул. К. Маркса, 5/5; далі – по вул. Промисловій до залізничного переїзду з зупинками Швейна фабрика та Міжрайонна база; після переїзду – на Некрасівці по вул. Толстого з зупинкою Вул. Сиваська до Аджамського КП.

№ 7 Ровенське КП – Новомиколаївка (завод Заготзерно). Від перехрестя вулиць Андріївської, Ровенського проспекту та Ровенського шосе по Ровенському проспекту з зупинками: Магазин № 175, Пров. Миргородський, Вул. Ровенська (навпроти меблевої фабрики); по вул. К. Маркса з зупинками: Автостанція (навпроти облсуду), Вул. Гоголя (біля старого центрального скверу, а з 1959 року – обкому КПУ), Вул. Шевченка (біля місця, де згодом побудують кінотеатр «Комсомолец»), Вул. К. Маркса, 5/5. Далі через залізничний переїзд в районі вул. Кузні по вулиці Сталінградській із зупинками: Лісоторгсклад (склад Б Брайченка), Вул. 8 Березня, Магазин № 39, Вул. Севастопольська; далі – на Новомиколаївці по вул. Севастопольській, Колгоспній та Варшавській із зупинками: Вул. Воровського, Індустріальна, Тельмана, Завод Заготзерно.

У таксомоторному парку автомашин у кінці 1940-х – середині 1950-х років було відносно небагато – до трьох десятків.

Для таксі використовувалися автомобілі МЗМА-400 «Москвич» та М-20 «Победа». У другій половині 1950-х років у невеликій кількості використовувалися автомобілі ГАЗ-12 ЗІМ. Проїзд у них коштував дорожче, ніж у «Победі» чи «Москвичу». Частина ЗІМів до таксопарків було передано за ініціативою М. Хрущова, який розпочав боротьбу з привілеями чиновників. У кінці 1950-х років до таксомоторного парку Кіровограда надійшла перша партія автомашин ГАЗ-21 «Волга».

МЗМА-400 «Москвич» – радянський автомобіль І групи малого класу, що випускався на Заводі малолітражних автомобілів у Москві («ЗМА», згодом – «МЗМА») з грудня 1946 по 1954 рік. За конструкцією був ідентичний автомобілю Opel Kadett K38, що випускався в 1937 – 1940 роках у Німеччині підприємством Adam Opel AG,

яке належало американському концерну General Motors [76].

МЗМА-400 «Москвич» [76]

М-20 «Победа (Перемога)» – легковий автомобіль, який вироблявся на Горьківському автомобільному заводі в 1946–1958 роках. Перший радянський легковий автомобіль із несучим кузовом і один із перших великосерійних у світі, що випускалися з кузовом повністю понтонного типу – без виступаючих крил, підніжок і фар. Всього було випущено 241 497 машин, включаючи 14 222 кабіолети і 37 492 таксі [76].

М-20 «Победа» [76]

ГАЗ-12 (до 1956 року **ГАЗ-М-12 «ЗІМ»**), іноді позначався як ЗІМ-12 – радянський шести-семимісний легковий автомобіль великого класу з кузовом «шестивіконний довгобразий седан», серійно виготовлявся на Горьківському автомобільному заводі (Завод імені Молотова) з 1950 по 1959 роки. ЗІМ – перша представницька модель Горьківського автозаводу, попередник «Чайки» ГАЗ-13. Використовувався переважно як службовий автомобіль («персоналка»), призначений для радянської, партійної й урядової номенклатури на рівні міністра, секретаря обкому, голови облвиконкому і вище, в окремих випадках продавався в особисте користування, а в другій половині 1950-х років передавався до таксомоторних парків і станцій швидкої медичної допомоги [76].

ГАЗ-М-12 «ЗІМ» [2]

РАСПИСАНИЕ

прибытия и отправления грузомаршрутных
такси с автобусной станции города
Кировограда на 1958 г.

Откуда	Куда	Прибытие		Отправление		Цена билета (в руб.)	Цена билета багажа (в руб.)
		I рейс	II рейс	I рейс	II рейс		
Кировоград	Н.-Миргород ч/з М.-Виску	10.10	17.50	10.30	18.30	15.00	5
	Н.-Миргород через Панчево	9.00	16.30	9.30	17.50	14.00	5
	Александровка ч/з Оситняжку	10.00	17.20	10.20	17.40	13.50	5
	Александровка ч/з Бандурово	9.00	16.30	9.30	17.50	16.00	5
	Хмелевое	8.42	15.42	9.10	16.10	15.00	5
	Цвенте	8.58	15.18	9.35	15.50	12.50	5
	Нерещак	10.00	16.20	10.35	16.50	12.50	5
	ч/з Цибулево	—	14.05	15.00	15.00	15.00	5
	Долниское Устиновка	10.35	—	11.40	—	22.00	5
	ч/з Додинку	11.00	15.00	12.00	16.00	19.00	5
	Устиновка ч/з Лозоватку	10.00	—	11.00	—	20.50	5
	Петрово	9.00	—	10.50	—	22.00	5
	Н.-Украинка ч/з Хмелевое	10.00	—	11.30	—	21.00	5
	Н.-Украинка ч/з Заманку	8.38	16.38	9.45	17.00	11.00	5
	Павловка	8.10	13.10	9.30	14.00	9.50	3
	Родниковка	8.34	13.34	10.00	14.00	6.00	3
	Губовка	9.00	16.00	10.10	17.00	11.00	5
	Водяно	8.50	15.50	9.55	16.20	9.00	5
Ивановка	10.49	—	12.00	—	26.00	5	
Н.-Украинка ч/з Казакову Балку							

РАСПИСАНИЕ

прибытия и отправления автобусов с автобусной
станции г. Кировограда на 1958 год

Откуда	Куда	Отправление из Кировограда	Прибытие в Кировоград	Цена билета (в руб.)	Цена билета багажа (в руб.)
"	"	8.50	23.25	"	"
"	Одесса	9.40	21.45	55.20	12.00
"	Николаев	7.10	22.45	28.80	7.00
"	"	15.15	14.15	"	7.00
"	Кривой Рог	6.40	22.10	20.50	7.00
"	"	12.00	11.10	"	"
"	"	17.40	16.40	"	"
"	Н.-Георгиевск через Хрущево	7.00	13.40	23.25	7.00
"	"	14.40	15.40	"	"
"	"	16.40	21.20	"	"
"	Александрия через Знаменку	8.30	10.00	11.75	3.00
"	"	10.20	14.50	"	"
"	"	21.20	21.60	"	"
"	Александрия через Н.-Прагу	9.30	9.20	10.95	3.00
"	"	10.30	10.20	"	"
"	"	11.30	11.20	"	"
"	"	17.30	17.20	"	"
"	"	18.30	18.20	"	"
"	"	19.30	19.20	"	"

Откуда	Куда	Отправление из Кировограда	Прибытие в Кировоград	Цена билета	Цена билета багажа (в руб.)
"	"	6.10	22.22	"	"
"	Знаменка	7.50	7.35	6.45	2.00
"	"	9.30	9.15	"	"
"	"	12.25	12.10	"	"
"	"	14.20	14.05	"	"
"	"	17.00	16.45	"	"
"	"	18.30	22.15	"	"
"	"	19.55	19.40	"	"
"	Н.-Архангельск	12.00	11.00	21.75	7.00
"	"	18.00	17.00	"	"
"	Н.-Украинка	8.40	8.25	10.25	3.00
"	"	9.30	9.15	"	"
"	"	10.40	10.25	"	"
"	Помошная	11.40	11.25	14.75	4.00
"	"	14.40	13.55	"	"
"	"	15.40	15.25	"	"
"	"	16.40	16.25	"	"
"	Н.-Украинка	18.40	18.25	10.25	3.00
"	"	20.00	19.45	10.25	"

Откуда	Куда	Отправление из Кировограда	Прибытие в Кировоград	Цена билета	Цена билета багажа (в руб.)
"	"	9.00	12.30	"	"
"	"	14.20	14.00	"	"
"	"	15.40	17.00	"	"
"	"	17.20	19.00	"	"
"	"	19.20	19.50	"	"
"	Витязевка	10.25	10.10	11.75	4.00
"	Веселовка	11.30	11.10	13.95	4.00
"	Александровка ч/з Знаменку	9.30	9.00	12.45	4.00
"	"	17.00	16.30	"	"
"	Б.-Виска	7.00	9.45	4.95	2.00
"	"	11.30	14.15	"	"
"	"	15.30	18.30	"	"
"	"	19.30	22.15	"	"
"	Александровка ч/з Подлесное	10.00	9.30	8.75	3.00
"	"	15.30	15.00	"	"

Із кн. «Справочник госучреждений, предприятий и организаций, наименования улиц города и других справок по городу Кировограду», 1958 (із колекції Юрія Тютюшкіна)

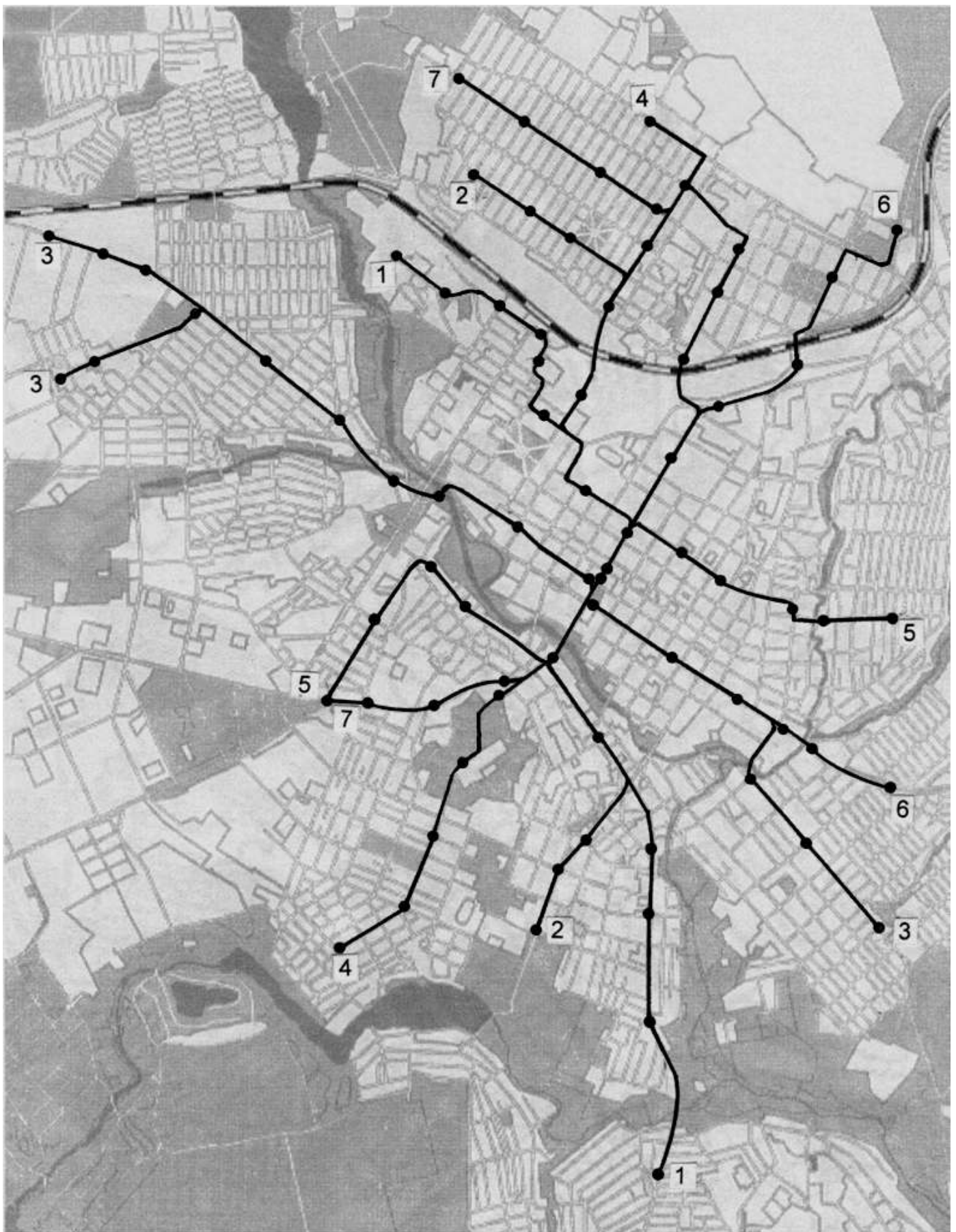

Схема міських автобусних маршрутів у середині 1950-х років на сучасній мапі
(рис. Юрія Євстрат'єва)

№ 1 Масляниківка – КРЕС.

№ 2 Міський сад – вул. Куйбишева.

№ 3 Кушівка – Аеропорт (Нова Балашівка).

№ 4 Новоолексіївка – Новомиколаївка.

№ 5 Ровенське КП – Балка.

№ 6 Криворізьке КП – Новонекрасівка.

№ 7 Ровенське КП – Новомиколаївка (Заготзерно).

СХЕМА

маршрутов и таблицы стоимости проезда в автобусах г. Кировограда на 1958 год.

ТАБЛИЦА СТОИМОСТИ ПРОЕЗДА

В клетках указана стоимость проезда. За проезд неполного тарифного участка плата взимается как за полный

МАРШРУТ № 1 МАСЛЯНИКОВКА - КРЭС

МАРШРУТ № 2 ГОРСАД—УЛ. КУЙБИШЕВА

МАРШРУТ № 3 КУЩЕВКА—АЭРОПОРТ

МАРШРУТ № 4 И. АЛЕКСЕЕВНА—И. ШКОЛОВА

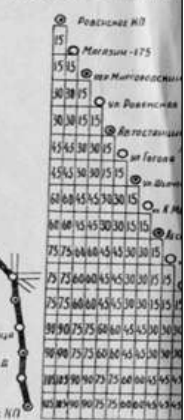
МАРШРУТ № 5 РОБЕНСКОЕ КП—БАБКА

МАРШРУТ № 6 КР. РОЖСКОЕ КП—И. НЕКРАСКИНА

МАРШРУТ № 7 РОБЕНСКОЕ КП—И. ШКОЛОВА

МАРШРУТ № 1 МАСЛЯНИКОВКА - КРЭС

МАСЛЯНИКОВКА - КРЭС

МАРШРУТ № 2 ГОРСАД—УЛ. КУЙБИШЕВА

ГОРСАД—УЛ. КУЙБИШЕВА

МАРШРУТ № 3 КУЩЕВКА—АЭРОПОРТ

КУЩЕВКА—АЭРОПОРТ

Схема маршрутів і таблиці вартості проїзду в автобусах м. Кіровограда [56] (із колекції Юрія Тютюшкіна)

МАРШРУТ № 4

Н. АЛЕКСЕЕВКА — Н. НИКОЛАЕВКА

МАРШРУТ № 5

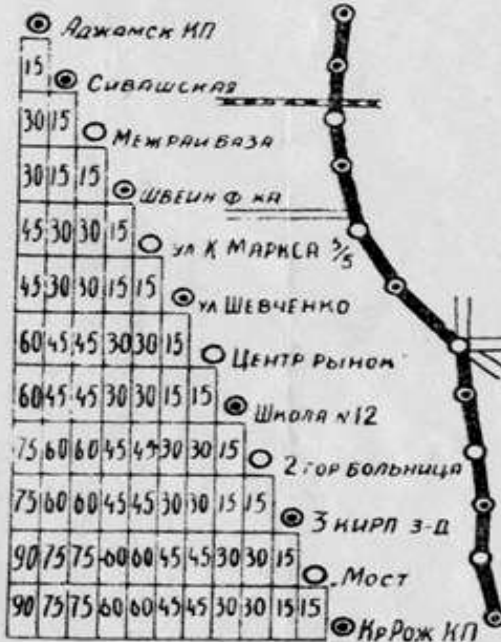
РОВЕНСКОЕ КП — БАЛКА

Условные обозначения:
 ● ПОЛНЫМ ТАРИФНЫМ УЧАСТОК
 ○ НЕ ПОЛНЫМ ТАРИФНЫМ УЧАСТОК

МАРШРУТ № 6

МР. РОЖСК. КП — Н. НЕКРАСОВКА

МАРШРУТ № 7

РОВЕНСКОЕ КП — Н. НИКОЛАЕВКА З ЗЕРНО

Схема маршрутів і таблиці вартості проїзду в автобусах м. Кіровограда [56] (із колекції Юрія Тютюшкіна)

СПИСОК

**предприятий, организаций и учреждений
г. Кировограда**

А		
Автобаза Укрсовхоз-транса	ул. Тореза, 25	8-94
Автотранспортная контора	ул. Андреевская, 4	8-08
Автобусотаксомоторный парк	К. Маркса, 69	10-87
Автотранспортная мастерская облпотребсоюза	Сенная, 4	6-65
Автомобильный клуб ДОСААФ	Гоголя, 70	9-28
Архитектор областной Арбитраж	Шевченко, 3-а АТС	1-82
Ателье мод 1 разряда	К. Маркса, 38	2-47
Ателье мод 2- »	Ленина, 14	3-14
Аэроклуб ДОСААФ	Декабристов, 7	3-32
Аэропорт	Кирова, 56	6-79
Аптекарский магазин № 1	Н.-Балашовка	1-83
	Ленина, 35	9-44

А р т е л и:

«Химинтруд»	20-летия Милиции, 3	9-42
«Строитель»	Александровская, 59-а	8-25
«Перемога»	Островского, 16/17	9-86
«Пролетарий»	Красногвардейская, 75	8-92
«9-е Мая»	К. Маркса, 38	3-66
«Деревообделочник»	Обозновское шоссе, ком. № 18	района 73
«Интруд»	20-летия Милиции, 1	0-54
«Химик»	Обозновское шоссе, 3 ком.	района 49

«Надомник»	20-летия Милиции, 2	9-33
«Червоный прапор»	Тимирязева, 66	8-64
«Новатор»	Володарского, 79	8-01
«Зоря»	К. Маркса, 74	3-90
«Индпошив»	Базарный пер., 3	5-44
«Металлист»	Васильевский пер., 6	6-18
им. Калинина	Компанийца, 25	5-53
«30 лет Советской Украины»	20-летия Милиции, 35	9-58
«Красный шорник»	Клиновская, 157	2-55
«Красный зеркальщик»	Красногвардейская, 18	3-72
Автобаза облстройтреста	Октябрьской революции, 54	4-18
Автоинспекция	Ленина, 6	5-31
Автобаза Главвторчермет	Пролетарская, 22	1-36
Автотракторосбыт	Базарный пер., 3	4-60
Автоучкомбинат	Островского, 8	9-41

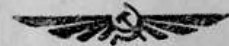
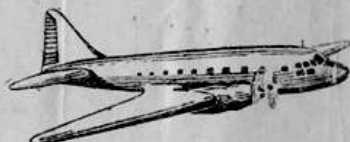
А п т е к и:

Аптека № 4	Береславская, 56	
» № 8	Интернациональный пер.	
» № 73	Н.-Алексеевка	
Аптека № 1	К. Маркса, 46	4-91
» № 2	Ленина, 10	4-37
» № 3	Чигиринская, 28	1-21
» № 5	Ярославская, 70	0-93
» № 7	К. Либкнехта, 69	8-91
» № 81	Ленина, 39/25	7-30
Областнеуправление	Луначарского, 3-а	0-72
Адресное бюро	Ленина, 6	8-85

А р х и в ы:

Областной ЗАГС	Ленина, 10	9-93
Госархив	пер. Декабристов, 10	3-36
Партархив обкома КПУ	пер. Декабристов, 10	0-78

ПОЛЬЗУЙТЕСЬ ВОЗДУШНЫМ СООБЩЕНИЕМ!

Воздушным транспортом могут пользоваться граждане всех возрастов.

Пассажиры могут приобретать билеты на обратный полет. Срок действия обратных билетов—1 год.

Пассажир может взять с собой ручную кладь весом до 10 кг бесплатно.

Дети до 5 лет при взрослом пассажире перевозятся бесплатно.

Детям в возрасте от 5 до 12 лет приобретаются детские билеты, оплачиваемые в размере 50 проц. полного тарифа.

По прибытию в аэропорт не позднее чем за 30 мин. до вылета, пассажир должен зарегистрировать свой билет, взвесить и оформить ручную кладь и багаж.

Кировоградский аэропорт связан воздушным сообщением со всеми столицами союзных республик, крупными городами и курортами

Вылетов из Кировограда, Вы можете быть:

В Киеве	через 1 час—	стоимость билета—115 рублей.
	через 1 час 30 мин.	— 90
В Харькове	через 2 часа—	стоимость билета 110 руб.
В Днепропетровске	через 1 час 10 мин—	стоимость билета 75 руб.
В Запорожье	через 1 час 30 мин.—	» 85 руб.
В Осипенко	через 2 часа 15 мин.—	» 130 руб.
В Жданове	через 2 часа 40 мин.—	» 130 руб.
В Херсоне	через 1 час 10 мин.—	» 110 руб.
В Кривом Роге	через 30 мин.—	» 35 руб.
В Черкассах	через 30 мин.—	» 35 руб.
В Николаеве	через 45 мин.—	» 85 руб.
В Сталино	через 2 часа 15 мин.—	» 125 руб.

Почтово-пассажирское движение внутри области ежедневное.

Вылет в 8-00 час. в Ольшанку, Подвысокое, Голованевск, Ульяновку, Гайворон, Златополь, Хмелевое, Н.-Архангельск, Долинское, Устиновку.

Справки о воздушном сообщении можно получить: в гостинице „Украина“, телефон АТС—2-37, в городском агентстве по ул. К. Маркса, № 35, телефон 7-59, в аэропорту—тел. № 1-83.

Как проехать в аэропорт: от почты автобусом Куцевка—Аэропорт, движение автобусов с 6-ти часов утра до 24-00 через каждые 20 минут.

Кировоградское агентство воздушных сообщений.

Воинские требования, выданные на проезд ж. д. транспортом, действительны на воздушном транспорте, при условии доплаты разницы в тарифах.

Транзитные пассажиры при пересадках пользуются преимуществом внеочередной посадки на самолет, для дальнейшего следования по своему маршруту.

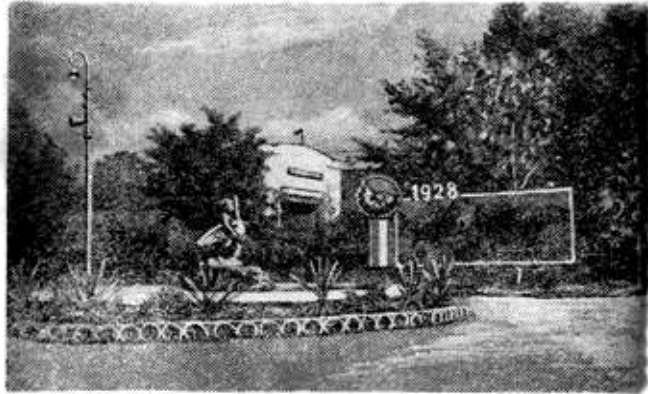
В каждом пункте пересадки можно сделать остановку продолжительностью не более 3-х дней.

В каждом аэропорту имеются носильщики. На территории аэропорта они обслуживают пассажиров бесплатно.

Более высокая стоимость воздушного сообщения вполне окупается экономией времени пребывания в пути.

Адреси і номери телефонів автобусно-таксомоторного парку та аеропорту, рекламне оголошення в довіднику за 1958 рік (із колекції Юрія Тютюшкіна)

Почтовое отделение № 2	Чигиринская, 28	3-9
Почтовое отделение № 3	Авиационная, 58	5-9
Почтовое отделение № 4	Крымская, 31	3-5
Почтовое отделение № 5	Н.-Николаевка	2-2
Почтовое отделение № 7	Н.-Балашовка,	ком
Почтовое отделение № 8	Вокзал, ст. К.-Украинское	района.
Почтовое отделение № 9	Курганная, 40	3-5
Пригородное сельпо	Свердлова, 45	7-4
Промкомбинат облжилснаббывторга	К. Маркса, 2	7-4
Промкомбинат облпотребсоюза	Сенная, 2	8-4
Почта	Гоголя, 78	1-5

Летний театр в центральном парке им. В. И. Ленина.

— 50 —

Поликлиника стоматологическая	К. Маркса, 56	4-35
Проектно-сметное бюро облкомхоза	Гоголя, 28	9-07

Р

Редакция газеты «Кировоградская правда»	Луначарского, 20	АТС—2-14
Ремесленное училище № 1	Октябрьской революции, 28	4-63
Ресторан «Центральный»	Ленина, 16	9-75
Ресторан ст. Кирово-Украинское	Выгонная, 24	1-42
Ремстройтрест областной	Островского, 10	2-41
Роддом	Луначарского, 1	5-49
Рынок колхозный	Компанийца, 72	5-48
Радиоузел	Компанийца, 20	0-30
Радиотрансляционная сеть	Компанийца, 20	3-99

С

Скорая помощь	Банний пер., 6	0-03
Сельэлектро (строительно-монтажная контора)	Калинина, 12	2-57
Совхоз «Зоря»	Куцевка	9-98
Стадион ДСО «Авангард»	Грузовая, 5	8-66
Станция автобусная	Соборный пер.	9-13
Стоянка такси	Соборный пер.	9-13
Стоянка такси	Вокзальная площадь	5-61
Стоянка такси	Тимирязева, угол К. Маркса	
Стоянка такси	Шевченко, 16	
Столовая № 1	Ленина, 26	7-16

— 51 —

Адреси автобусної станції та стоянок таксі у довіднику за 1958 рік (із колекції Юрія Тютюшкіна)

Світлини з колекції Юрія Тютюшкіна

Карета швидкої допомоги, 1920-ті рр. (із приватної колекції)

Станція швидкої медичної допомоги (пров. Банний, 6), машини швидкої допомоги на основі автомобілів ГАЗ-51 та ГАЗ-12 «ЗИМ» (із колекції Ю. Тютюшкіна)

в №№ 43 та 51
-ГО ЖОВТНЯ
в, в безпосе-
льною назвою
Сільмаш'у.
самостійні зно-
СМ, як і з ін-
и провадяться
Червона Зоря"
вупанов.

р. Зінов'євська
ових" ЛІКВІДУ-
в № 8) до 15-го
тися не будуть.
Ліквідком.

РОЗПИС

руху пасажирських потягів з 1 жовтня 1929 р.

№№ ПОТЯГІВ	СПОЛУЧЕННЯ	Колк при- ня Зінов'єв.	Відправ. зі ст. Зінов.	Д Н І.
43	Харків-Одеса	6-23	6-38	середа, четвер, субота, неділя.
44	Одеса-Харків	22-23	22-43	понеділок, вівторок чет- вер, субота
57	Знам'янка-Бірюла	11-41	11-56	щоденно
58	Бірюла-Знам'янка	15-31	15-51	щоденно

ПРИМІТКА: 1) поштов. пот. 43-44—всі місця тверді безплатні картки для сидіння, за винятком одного м'якого та одного твердого вагона, по яких місця для сидіння платні картки.

2) поштов. пот. № 57-58—всі місця тверді безплатні картки.

3) з потяг № 57-58 курсує один твердий безпересадочний вагон з безплатними місцями для сидіння сполучення Зінов'євське Київ, Київ-Зінов'євське.

Цінах

Відповідальний редактор Мих. Горинський

Розклад руху потягів у газеті «Зінов'євський пролетар», вересень 1929 року (із колекції Ігоря Світецького)

РАСПИСАНИЕ

движения пассажирских поездов по станции Кирово-Украинское на зиму 57-58 гг.

№№	№№ поездов	Откуда и куда следует поезд	Прибытие		Стоянка		Отправлен.	
			час.	мин.	час.	мин.	час.	мин.
1	№ 63	Харьков—Одесса	0	44	—	14	0	58
2	№ 92	Одесса—Ясиноватая	7	22	—	13	7	35
3	№ 73	Ростов—Одесса.	7	27	—	14	7	41
4	№ 74	Одесса—Ростов	8	55	—	18	9	13
5	№ 64	Одесса—Харьков.	15	02	—	18	15	20
6	№ 91	Ясиноватая—Одесса	21	34	—	14	21	48
		Киевский вагон						
	№ 73	Прибывает с поездом Ростов—Одесса.	7	27				
	№ 64	Отправляется с поездом Одесса—Харьков					15	20
	№ 67	Сталино—Львов	12	22		13	12	35
	№ 68	Львов—Стадино	17	38		13	17	51

Розклад руху потягів у довіднику за 1958 рік (із колекції Юрія Тютюшкіна)

Автобус ГАЗ-03-30
на вул. К. Маркса,
кінець 1940-х рр.
(із колекції
Анатолія Морозова)

Автобус ГЗА-651
на вул. Орджонікідзе,
поч. 1950-х рр.

Автобус ЗІС-16
на вул. Леніна, 1949

В автобусно-таксомоторному парку,
початок 1950-х рр.

Світлини з колекції Юрія Тютюшкіна

Кіровоградська автостанція на розі вулиць К. Маркса та Я. Томпа, 1951
(вигляд з боку собору Різдва Пресвятої Богородиці). На цьому місці нині –
спортивна школа

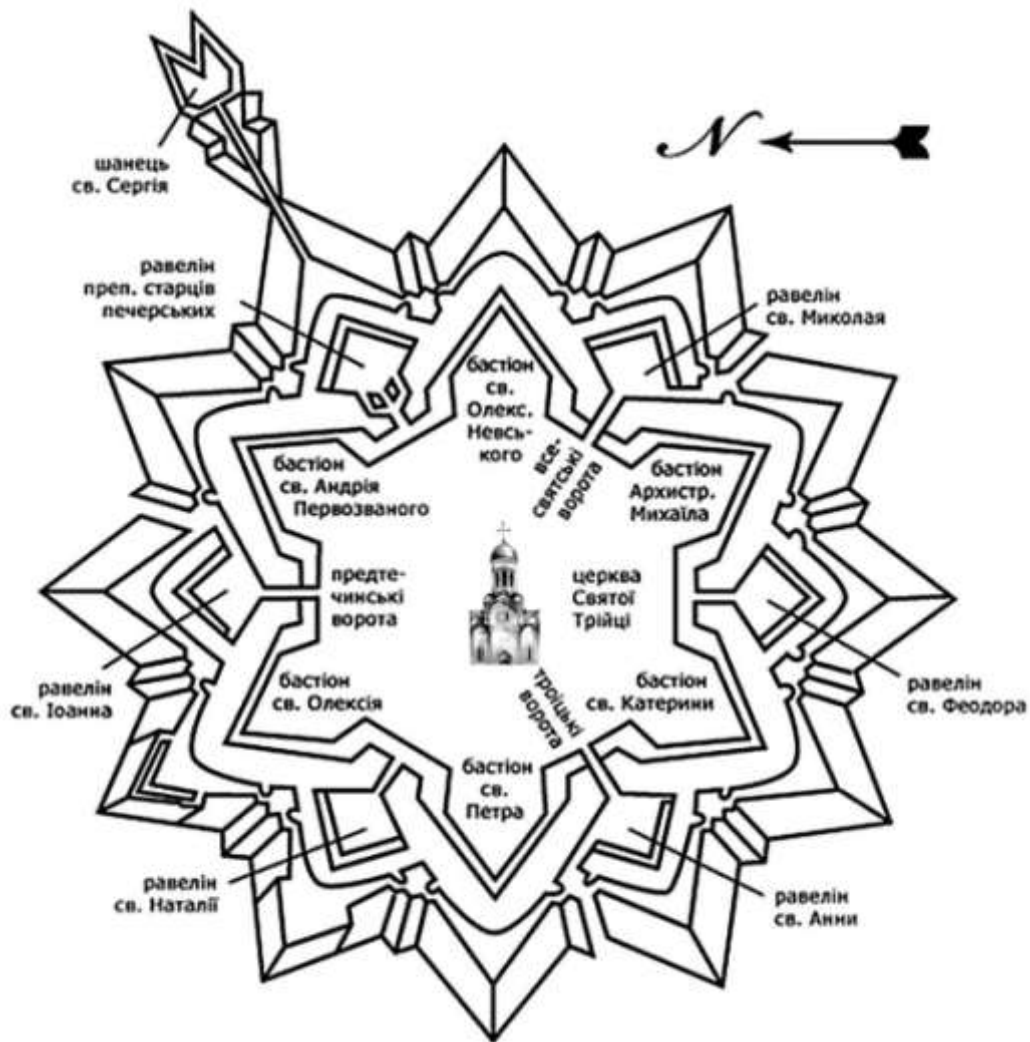
Автомобілі МЗМА-400 «Москвич» та М-20 «Победа»
на вулицях міста, поч. 1950-х рр.

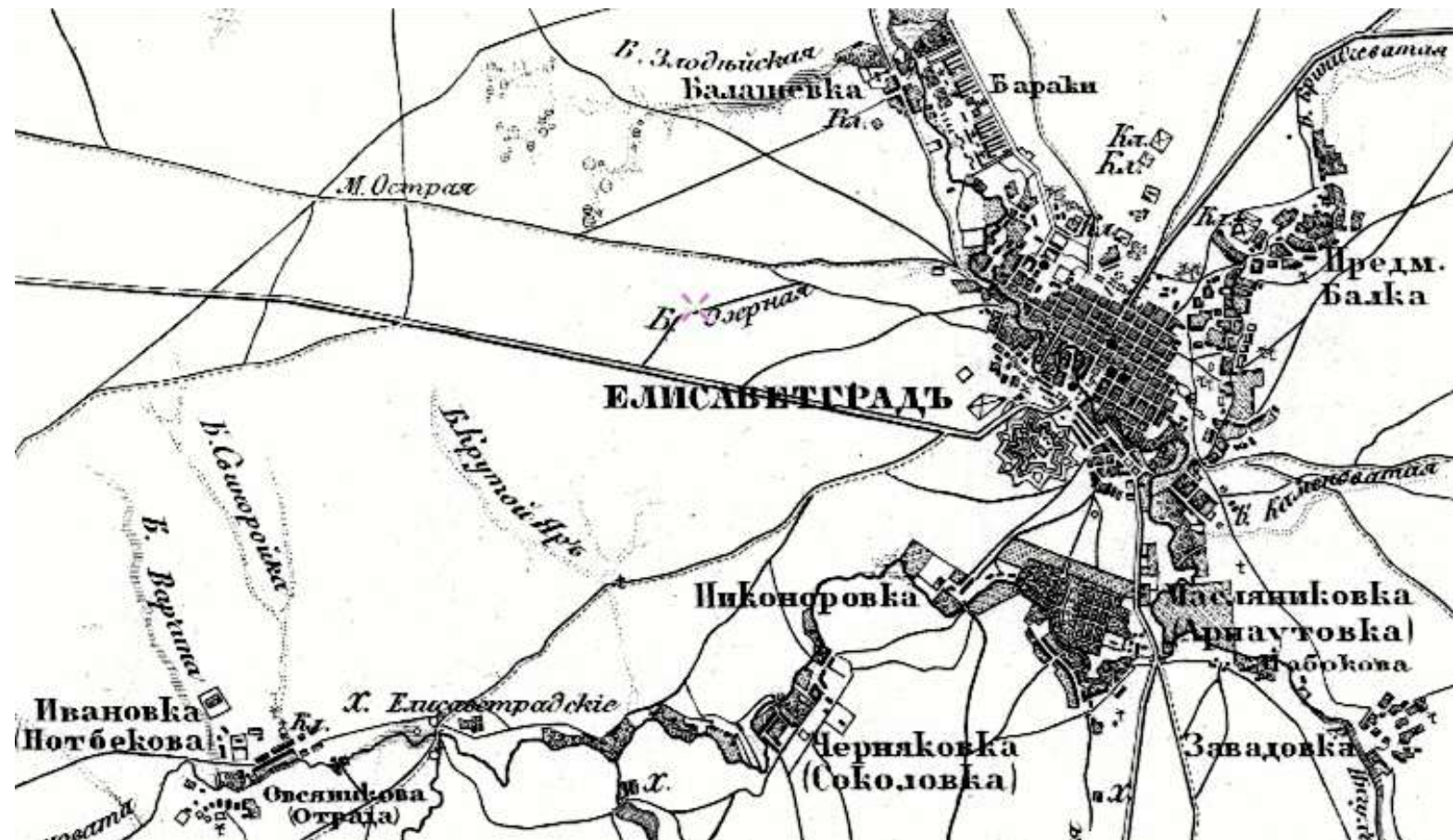
Світлини з колекції
Юрія Тютюшкіна

Велопробіг на
вул. К. Маркса,
сер. 1950-х рр.
У правому куті –
Агентство повітряних
сполучень з авіакасою
(на вивісці: «Агентство
воздушных сообщений»)

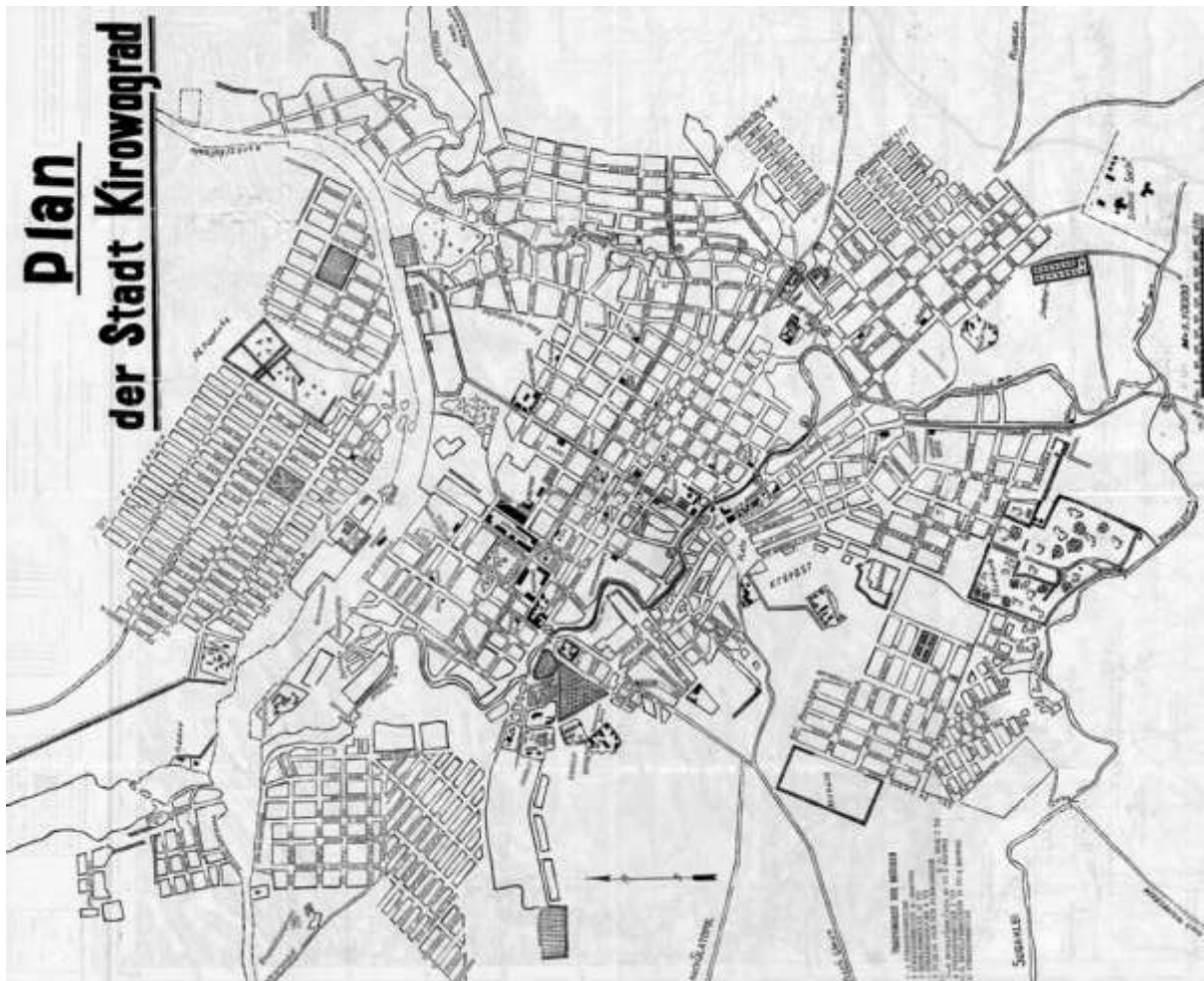

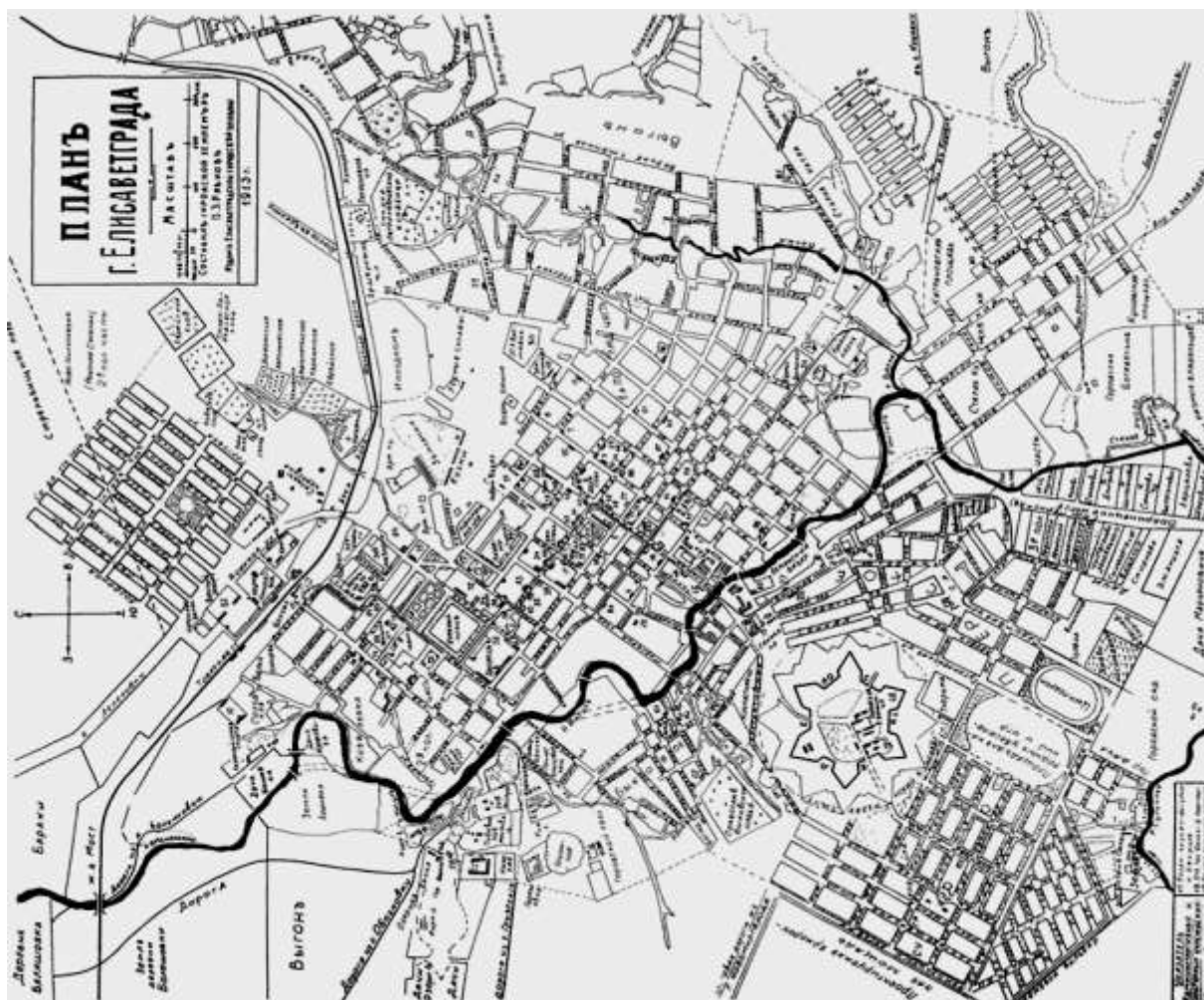
Назви бастіонів, рavelinів та воріт фортеці святої Єлисавети (рис. із часопису «Благовіст» [75])

Єлисаветград на військовій топографічній мапі Російської імперії (друга половина XIX століття) [21]

Мапа Кіровограда, 1942 [31]

Мапа Єлисаветграда, 1913
(із колекції Юрія Євстратєва)

НАЗВИ ВУЛИЦЬ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Більшість перших вулиць міста ще у XVIII столітті отримали свої назви від назв об'єктів фортеці святої Єлисавети (див. рис. на с. 33). У фортеці, як відомо, було троє воріт, облаштованих сторожовими вежами та кордегардіями: Троїцькі (головні, тепер – виїзд на Новоолексіївку), Пречистенські та Всесвятські. Bastіони фортеці названі іменами святих: Петра (перший від Троїцьких воріт за стрількою годинника), далі послідовно: Олексія, Андрія Первозваного, Олександра Невського, Архістратига Михаїла та Катерини. Равеліни також мали святих покровителів: Анни (навпроти Троїцьких воріт), потім по колу – Наталії, Іоанна, Пресвятих Печерських, Миколая та Феодора [75].

На початку ХХ століття сформувалася основна частина мікрорайонів міста: Центр (Поділ), Ковалівка, Балка, Бикове, Пермський, Новоолексіївка та Кушівка. У 1909 – 1914 роках була збудована Робоча слобода, яка згодом отримала назву «Новомиколаївка».

На мапі Єлисаветграда 1913 року ми бачимо понад 180 вулиць. Достовірних і документально підтверджених відомостей про нарізання вулиць під час Першої світової війни та революційних подій (1914 – 1920 рр.) мені знайти не вдалося. Але, порівнюючи дані документів 1900 – 1913 рр. та 1921 – 1942 рр., можна припустити, що їх було не менше 30.

У період 1921 – 1941 років виникають 87 нових вулиць та три мікрорайони: Стара Балашівка, Нова Балашівка та Некрасівка. Загальна кількість вулиць збільшується до 318. Переважна більшість нових вулиць отримала назви, пов'язані з подіями жовтневого перевороту 1917 року («Великої жовтневої соціалістичної революції»), іменами відомих соціал-демократів та революціонерів-демократів, лідерів комуністичного інтернаціоналу, партії більшовиків та подіями «побудови соціалізму». Тоді на мапі міста з'явилися, зокрема, вулиці Некрасова і Лейтенанта Шмідта на Некрасівці, провулок Сталіна на Новомиколаївці, три вулиці перших п'ятирічок, вулиці Стаханова та Папаніна на Новій Балашівці тощо.

У цей час, починаючи з 1924 року, відбувалося також перейменування вулиць єлисаветградської доби. Всього було перейменовано 74 вулиці.

Замість звичних для мешканців міста назв з'явилися такі: Пролетарська, Леніна, Карла Маркса, Луна-чарського, Декабристів, Рози Люксембург, Яна Томпа, Компанійця, Челюскінців, Зінов'єва (Кірова), Дзержинського, Калініна, Орджонікідзе – в центрі; Чапаєва, Пушкіна – у Биківському мікрорайоні; Червонозорівська, Сакко і Ванцетті – на Новомиколаївці; Фрунзе, Щорса, Воровського, Жовтневої Революції, Бебеля, Радянська – на Ковалівці; Герцена, Свердлова,

Водоп'янова – на Кушівці; Глінки – на Новоолексіївці.

Вулиці Биківського мікрорайону Церковна та Павлівська стали вулицями Червоних інвалідів та Артема, а Знам'янська отримала ім'я Колонтай.

Були перейменовані й кілька провулків міста: пров. Духовний став Тракторним, Володимирівський – Мілицейським, Кірасирський – Добролюбова, Петропавлівський – Енгельса, Покровський – Ворошилова, Поліцейський – Слуцького, Соборний – Центральним, а Єлисаветинському присвоєно ім'я Максима Горького.

У вересні 1941 року розпочалася нова кампанія перейменувань вулиць обласного центру. Те ж саме спостерігалось по всій області. Окупаційна влада заборонила давати нові імена містам і селам області – з військових міркувань, до завершення війни, аби не було хаосу на мапах, а щодо перейменувань вулиць, демонструвала певну солідарність із місцевими жителями, та ще й віддала ініціативу в цьому процесі українській владі. Незаперечно, що попередні більшовицькі топоніми, встановлені без будь-яких урахувань місцевих традицій і примусово насажені жителям, не «вписувалися» в нову систему арійських цінностей, які не могли допустити, щоб вулиці носили, наприклад, імена євреїв – відомих діячів світового пролетарського руху. Крім того, старі назви асоціювалися у місцевих мешканців з учиненими більшовицькими вождями численними злочинами і теж не відповідали їхнім сподіванням на нове життя, що його обіцяли запровадити гітлерівці, тому підлягали заміні [31; 47].

Упродовж двох днів – 2 та 3 вересня 1941 року працювала спеціальна комісія з перейменування вулиць м. Кіровограда. На другий день дебатів комісія нарешті узгодила нові назви для 98 вулиць обласного центру. Так, вул. Воровського планували перейменувати на вулицю Гонти; вул. 9 січня – на Полуботка; Дзержинського – на Котляревського; Енгельса – на Петропавлівську; Калініна – на Миргородську; Карла Маркса – на князя Володимира; площу Кірова – на площу князя Володимира; Паризької Комуни – на Лисенка тощо. Свій проект комісія оформила протоколом та передала його на розгляд і затвердження міської управи. Міська управа спільно з міським комісаром уважно вивчили проект перейменувань. Деякі нові назви вулиць, запропоновані членами комісії і які увічнювали пам'ять українських національних героїв та інших визначних постатей українського народу, відхилили. 21 жовтня 1941 року офіційно вирішили дати нові назви таким вулицям: вул. Карла Маркса перейменували на Велику; вул. Кірова – на Михайлівську; площу Кірова – на Велику Площу; вул. Леніна – на Дворцову тощо. Загалом перейменуванню підлягали 56 вулиць

обласного центру [47].

Заступник Кіровоградського міського голови Еліс наказав завідувачу будівельного відділу міської управи впродовж 3-х днів, до 27 жовтня 1941 року, зняти всі таблички зі старими назвами вулиць. Начальник будівельного відділу Косоногов розпорядився виділити одну підводу та 2-х робітників, які й познімали номерні таблички з перших 19 перейменованих вулиць [13].

У першій половині листопада 1941 року було виготовлено та розвішано на будинках таблички з новими назвами вулиць. Загалом у обласному центрі склали списки всіх вулиць міста, відновили їхні дореволюційні назви, порівняли з більшовицькими. Деякі вулиці отримали нову назву, деяким – залишили радянські. Вулицю Єлисаветградської доби Грязну (Брудну), що за більшовиків зазнала перейменування на вул. Бебеля, назвали Лівобережною. Зовсім не змінилася впродовж трьох епох – царської, більшовицької та нацистської, назва вулиці Гоголя, але тій її частині, що до початку 1920-х років мала назву Успенська, чомусь не стали повертати першу історичну назву. Залишилися без змін деякі «нейтральні» радянські назви вулиць: кілька Овражних і Робітничих, Авіаційна тощо. Знайшлося місце й деяким «українським» вулицям, яким не було місця ні за часів імперії, ні, тим паче, за більшовиків [47].

Після завершення періоду німецької окупації протягом двох місяців усім перейменованим вулицям Кіровоградська міська рада депутатів трудящих повернула їхні довоєнні назви. Більшість із них незмінно існували до середини 1960-х років.

На початку 1950-х років вдруге була перейменована Знам'янська – до війни вона отримала ім'я Колонтай, а стала – Тобілевича. Острівська перетворилася на Островського, а провулок Слуцького (колишній Поліцейський) став провулком Декабристів. Вулиця Кузнечна (за стадіоном) стала Грузовою (Вантажною).

У повоєнні роки з мапи міста зникло 8 вулиць та з'явилося кілька десятків нових: Жданова, Сталінградська, Академіка Палладіна, Громова, Гризодубової, Конєва, Раскової, Жукова, Тимошенка, Васнецова, Остапа Вишні, Лазо, Дунаєвського тощо (див. перелік на с. 45).

Викликає здивування перелік вулиць, перейменованих у 1956–1957 роках [56, с. 48]. Тоді вул. Академіка Палладіна стала Повітрянофлотською, Ворошилова – Молодіжною, Громова – Гранітною, Маршала Конєва – Слави, академіка Лисенка – Кременчуцькою, Молотова – Червоногвардійською, Папаніна – Полярною, пров. Гризодубової – Львівським, пров. Раскової – Компаніївським, Стаханівська – Дніпровською, Тимошенко – Карпатською, Шолохова – Миру,

Жукова – Перемоги. Що це? Перша хвиля декомунізації? Саме таке враження складається після першого ознайомлення з цим переліком. І саме такий висновок можна було б зробити, якби нам були невідомі усі обставини внутрішньо-партійної боротьби в ті роки. І все ж, якщо з «антипартійною групою», до якої входили Молотов та Ворошилов та опалою, до якої потрапив Жуков, а також із розвінчанням академіка Лисенка все ясно, то причини перейменування вулиць Палладіна, Громова, Гризодубової, Конєва, Папаніна, Раскової, Стаханівської, Тимошенко і Шолохова залишаються незрозумілими.

Була також перейменована вулиця Сталіна в Арнаутівці у 1954 році. До складу міста цей мікрорайон увійшов з вулицею Прирічною на її місці. Водночас перейменування не торкнулися провулку Сталіна на Новомиколаївці, який протримався з цим ім'ям до 1961 року. Стосовно ж існування проспекту Сталіна на місці Комуністичного (нині – Студентський бульвар), про що пишуть деякі краєзнавці [33; 38], нам не вдалося віднайти документальне цьому підтвердження. На мапі 1955 року він відсутній узагалі. На місці цього проспекту все ще була назва «Кінна площа». У переліку вулиць м. Кіровограда 1958 року також можна побачити лише Кінну площу. Важко собі уявити, ураховуючи рішення XX та XXII з'їздів КПРС, що на початку 1960-х років, коли прокладався цей проспект, йому було присвоєно ім'я Сталіна. Втім, така версія, заснована на спогадах містян, існує.

У перше повоєнне десятиліття на території міста виникло понад 180 нових вулиць і провулків. Це пов'язано, на думку Юрія Євстрат'єва, не з розширенням території міста (воно до кінця 1950-х років було незначним), а з політикою «подріблення» садиб, коли один квартал розділявся на два, а інколи і три, шляхом прокладання через садиби нових вулиць. Найбільш відчутними наслідки такої політики були на Кушівці та Новоолексіївці.

На 1 січня 1955 року в місті налічувалося 525 вулиць разом із провулками, бульварами, проїздами і тупиками.

Загалом же Кіровоград середини 1950-х років все ще був провінційним містом, хоча і з урбанізованим значною мірою середовищем, містом із прямими вулицями і розвиненою інфраструктурою, чистими й доглянутими парками, бульварами, скверами і пляжами, працюючими фонтанами і гарними клумбами; містом, яке майже повністю зберігало неповторний елисаветградський архітектурний ландшафт. Таким йому залишалося бути лише кілька років.

ПЕРЕЛІК
вулиць, перейменованих у 1921 – 1941 роках
(станом на 01.10.1941)

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Мікрорайон
1.	Архангельська вул.	Молотова вул.	Центр
2.	Богадільна вул.	Водоп'янова вул.	Кущівка
3.	Болотяна вул.	Пролетарська вул.	Центр
4.	Бульварна вул.	Фрунзе вул.	Ковалівка
5.	Велика Пермська вул.	Яна Томпа вул.	Пермський
6.	Велика Перспективна вул.	Карла Маркса вул.	Центр
7.	Верхне-Биківська вул.	Чапаєва вул.	Бикове
8.	Верхне-Биківський пров.	Чапаєвський пров.	Бикове
9.	Водний пров.	Річковий пров.	Центр
10.	Вознесенська вул.	Свердлова вул.	Кущівка
11.	Вокзальна вул.	Жовтневої Революції вул.	Ковалівка
12.	Володимирівський пров.	Міліцейський пров.	Бикове
13.	Генерала Русского вул.	Авіаційна вул.	Новомиколаївка
14.	Гімназична вул.	Челюскінців вул.	Центр
15.	Грязна (Брудна) вул.	Бєбєля вул.	Ковалівка
16.	Гусарський пров.	Мирний пров.	Балка
17.	Дворцова вул.	Леніна вул.	Центр
18.	Дворцовий пров.	Ленінський пров.	Ковалівка
19.	Друзідова вул.	Мічуріна вул.	Новомиколаївка
20.	Духовний пров.	Тракторний пров.	Ковалівка
21.	Єкатеринінська вул.	Глінки вул.	Новоолексіївка
22.	Ельвортівська вул.	Воровського вул.	Новомиколаївка
23.	Єлисаветинський пров.	Максима Горького пров.	Пермський
24.	Заводський пров.	Заводський пров.	Пермський
25.	Землянки за Міськсадом	Профспілкува вул.	Новоолексіївка
26.	Знам'янська вул.	Колонтай вул.	Бикове
27.	Іванівська вул.	Луначарського вул.	Центр
28.	Інгульська вул.	Декабристів вул.	Центр
29.	Кавалерійська вул.	Орджонікідзе вул.	Центр
30.	Кірасирський пров.	Добролюбова пров.	Балка
31.	Кірпічний (Цегельний) пров.	Кірпічний пров.	Бикове
32.	Кладбіщенська вул.	Вільна вул.	Балка
33.	Кладбіщенський пров.	Вільний пров.	Балка
34.	Костельна вул.	Щорса вул.	Ковалівка
35.	Крюківський пров.	Серова пров.	Новомиколаївка
36.	Кущівська вул.	Герцена вул.	Кущівка
37.	Львівська вул.	Леванєвського вул.	Новомиколаївка
38.	Масляниківський пров.	Масляниківський пров.	Пермський
39.	Межева вул.	Межева вул.	Новоолексіївка
40.	Мельнічний пров.	Мельнічний пров.	Балка
41.	Миколаївська вул.	Червонозорівська вул.	Новомиколаївка
42.	Миргородська вул.	Калініна вул.	Центр
43.	Михайлівська вул.	Зінов'єва вул., з 1934 р. – Кірова	Центр
44.	Міський бульвар	Кірова площа	Центр
45.	Могильний пров.	Гористий пров.	Балка
46.	Московська вул.	Дзержинського	Центр
47.	Мотузьянка вул.	Мотузьянка 1-а вул.	Некрасівка
48.	Нижньо-Донська	Тімірязєва вул.	Центр
49.	Нижньо-Биківська	Пушкіна вул.	Бикове
50.	Олександрівська вул.	Володарського вул.	Центр
51.	Павлівська вул.	Артема вул.	Бикове
52.	Пашутінська вул.	Компанійця вул.	Центр
53.	Петрівська вул.	Шевченка вул.	Центр
54.	Петроградська вул.	Ленінградська вул.	Новомиколаївка

55.	Петропавлівська вул.	Енгельса вул.	Центр
56.	Петропавлівський пров.	Енгельса пров.	Балка
57.	Покровська вул.	Рози Люксембург вул.	Центр
58.	Покровський пров.	Ворошилова пров.	Ковалівка
59.	Поліцейський пров.	Слуцького пров.	Центр
60.	Преображенська вул.	Карла Лібкнехта	Центр
61.	Приютінська вул.	Радянська вул.	Ковалівка
62.	Чичори пров.	Грозний пров.	Бикове
63.	Скобелівська вул.	Інтернаціональна вул.	Пермський
64.	Соборний пров.	Центральний пров.	Центр
65.	Солдатська вул.	20 років Міліції	Пермський
66.	Торгова вул.	Колгоспна вул.	Новомиколаївка
67.	Торгові ряди вул.	Червоні ряди вул.	Центр
68.	Троїцька вул.	Профінтерна вул.	Новомиколаївка
69.	Успенська вул.	Гоголя вул.	Центр
70.	Церковна вул.	Червоних інвалідів	Бикове
71.	Черняхівський пров.	Черняхівського пров.	Кушівка
72.	Чечора А.	Керченський пров.	Бикове
73.	Чечора В.	Ростовський пров.	Бикове
74.	Чечора пров.	Батумський пров.	Бикове

**ПЕРЕЛІК
нових вулиць, що виникли у 1921 – 1941 роках
(станом на 01.10.1941)**

№ пор.	Радянська довоєнна назва	Мікрорайон
1.	1-го Травня пров.	Пермський
2.	1-ої П'ятирічки вул.	Н. Балашівка
3.	2-ої П'ятирічки вул.	Н. Балашівка
4.	8-го Березня вул.	Некрасівка
5.	9-го Січня вул.	Кушівка
6.	Андре Марті вул.	Бикове
7.	Бабушкіна вул.	Новомиколаївка
8.	Берегова вул.	Ст. Балашівка
9.	Белінського вул.	Новомиколаївка
10.	Білоруський пров.	Балка
11.	Брикетна вул.	Н. Балашівка
12.	Бурвугільна вул.	Н. Балашівка
13.	Водогінна вул.	Ст. Балашівка
14.	Водозбірна вул.	Ст. Балашівка
15.	Дарвіна вул.	Н. Балашівка
16.	Дем'яна Бедного вул.	Некрасівка
17.	Добролюбова вул.	Ст. Балашівка
18.	Желябова вул.	Некрасівка
19.	Залізнична 1-ша вул.	Н. Балашівка
20.	Залізнична 2-га вул.	Ст. Балашівка
21.	Індустріальна вул.	Н. Миколаївка
22.	Каляєва вул.	Кушівка
23.	Канатна вул.	Кушівка
24.	Комінтерна вул.	Н. Балашівка
25.	Комсомольська	Пермський
26.	Короленка вул.	Новомиколаївка
27.	Котовського вул.	Бикове
28.	Котовського пров.	Бикове
29.	Коцюбинського вул.	Н. Балашівка
30.	Красіна вул.	Кушівка
31.	Кропоткіна вул.	Кушівка
32.	Крупської вул.	Бикове

33.	Куйбишева	Новомиколаївка
34.	Лассалья вул.	Пермський
35.	Лейтенанта Шмідта	Некрасівка
36.	Лелеківська вул.	Ст. Балашівка
37.	Лермонтова вул.	Некрасівка
38.	Лесі Українки вул.	Некрасівка
39.	Макшейдерівська вул.	Н. Балашівка
40.	Макшейдерівський пров.	Н. Балашівка
41.	Марата вул.	Бикове
42.	Маяковського вул.	Некрасівка
43.	Менделєєва вул.	Н. Балашівка
44.	Моторна вул.	Новомиколаївка
45.	Мотузянка 2-а	Некрасівка
46.	Некрасова вул.	Некрасівка
47.	Осипенко вул.	Новомиколаївка
48.	Паризької Комуни вул.	Пермський
49.	Партизанська вул.	Некрасівка
50.	Першотравнева вул.	Н. Балашівка
51.	Пирогова вул.	Некрасівка
52.	Піонерський пров.	Балка
53.	Пляжева вул.	Новомиколлаївка
54.	Промислова вул.	Центр
55.	Пугачова вул.	Пермський
56.	Роздільна 1-ша вул.	Ст. Балашівка
57.	Роздільна 2-га вул.	Ст. Балашівка
58.	Роздільна 3-тя вул.	Ст. Балашівка
59.	Сакко і Ванцетті вул.	Н. Миколаївка
60.	Салтикова-Щедріна вул.	Н. Балашівка
61.	Сиваська вул.	Некрасівка
62.	Сичова вул.	Балка
63.	Сталіна пров.	Новомиколаївка
64.	Стаханівська вул.	Н. Балашівка
65.	Стволова вул.	Нова Балашівка
66.	Тельмана вул.	Новомиколаївка
67.	Тираспольський пров.	Балка
68.	Товарний пров.	Ст. Балашівка
69.	Толстого вул.	Некрасівка
70.	Тореза вул.	Бикове
71.	Тургенева вул.	Н. Балашівка
72.	Ударна вул.	Н. Балашівка
73.	Цюлковського вул.	Новомиколаївка
74.	Чайковського вул.	Балка
75.	Червоний пров.	Балка
76.	Червоноармійська вул.	Куцівка
77.	Чернишевського вул.	Куцівка
78.	Чехова вул.	Некрасівка
79.	Чкалова вул.	Н. Балашівка
80.	Шахтарська 1-а вул.	Н. Балашівка
81.	Шахтарська 2-а вул.	Н. Балашівка
82.	Шахтарська 3-я вул.	Н. Балашівка
83.	Шахтарська 4-а вул.	Н. Балашівка
84.	Шахтарська 5-а вул.	Н. Балашівка
85.	Шахтарська 6-а вул.	Н. Балашівка
86.	Шахтарська вул.	Н. Балашівка
87.	Шолохова вул.	Некрасівка

Місту—національний вигляд

Тавро русифікації тяжіло над нашим містом спочатку його заснування. Самодержавний російський уряд фотельно за це дбав. Про це свідчать і старі назви міста «Єлисаветград», «Дворцовая улица», «Большая улица» і т. д. Таку ж русифікаторську політику провадив жидо-комуністський уряд, тільки хитрішу — товшу. По всьому місту, як на сміх, названо лише одну вулицю іменем українця — вул. Шевченка. На всіх перехрестях більшовики до хрипоти сричали про розвиток національної культури по формі, про «квітучі міста України», а насправді знищували навіть натяз на національну культуру.

З приходом Німецької Армії, яка звільнила Україну навкіп від жидо-комуністського панування, Україна, український народ має можливість будувати своєю національну культуру. Але чомусь частина населення міста і навіть дехто з Міської Управи зрозуміли, що будувати національну культуру — це повернутись до старого суспільного ладу, що існував до революції 1917 р. Ця тенденція проявляється і в назві нашого міста і вулиць. Декому преч-

но, очевидно, звучать і «Єлисаветград» і «Дворцовая» і «Большая». А насправді ці назви нагадують про страшний життя Україн, українського народу під чоботом Росії.

Тепер, коли Україна буде своє національне життя, назва міста, його зовнішнє оздоблення повинно нагадувати, що це місто українське, бо в ньому живе 66.000 українців, бо воно збудовано українцями, селянами і робітниками, бо з часу його заснування в боротьбі з ворогами проливалась кров українська. І чому зараз, коли складається проект упорядкування міста, не звернути увагу на те, щоб нашому місту надати вигляду українського, починаючи від назви самого міста, назви вулиць і починаючи озелененням.

Український народ пам'ятає багато славних імен письменників і політичних діячів, що віддали себе для відродження української національної культури, української Національної Держави. Український народ пам'ятає багато славних імен, що загинули під чоботом Росії: Колчаківський, М. Костомаров, Тарас Шевченко, П. Куліш, С. Руданський, Печуй-Левяцький, Назар Мир-

ний, Павло Грабовський, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, В. Грінченко, І. Франко, М. Драгоманов, О. Коцький і багато інших. Наш народ пам'ятає багато драматургів і акторів: І. Тобілевич (Карпенко-Казий), Саксаганський, Садовський, Ярошівський, Старицький, Заньковецька.

Український народ пам'ятає людей новішого часу, жертв жидо-комуністського НКВД, видатних вчених і політичних діячів, як: Грушевського, С. Єфремова, Чумринку, Зерова, Дорошкевича, С. Петлюру і багато, багато інших, що віддали своє життя за Україну.

Чому імя таких людей не назвати наші вулиці, наші парки, наші культурно-освітні установи — школи, театри, кіно, інститут, наукові товариства, кооперативні товариства і цим ушанувати пам'ять про них.

Чому б не назвати наше місто Тобілевичі. Адже це наші земляки, що тут багато працювали для Української Нації.

Назва міста, назва кожної вулиці, оздоблення кожної вивіски, оздоблення фасадів будівель повинно нагадувати український стиль, українську національну культуру. М. Коваленко.

Український голос. — 1941. — 1 листопада. — С. 1 [64]

ПЕРЕЛІК вулиць та провулків міста Кіровограда*

*згідно з постановою Кіровоградської міської управи (листопад 1941 року) [12] з редакційними правками (змістовими та орфографічними) автора

№ пор.	Назва станом на 01.11.1941	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Мікрорайон
1.	Авіаційна вул.	Генерала Русского вул.	Авіаційна вул.	Новомиколаївка
2.	Аврамівський пров.	Аврамівський пров.	Аврамівський пров.	Балка
3.	Аджамський пров.	Аджамський пров.	Аджамський пров.	Балка
4.	Акимівський пров.	Акимівський пров.	Акимівський пров.	Кущівка
5.	Ананівський пров.	Ананівський пров.	Ананівський пров.	Балка
6.	Андріївська вул.	Андріївська вул.	Андріївська вул.	Бикове
7.	Арнаутівський пер.	Арнаутівський пер.	Арнаутівський пер.	Пермський
8.	Архангельська вул.	Архангельська вул.	Молотова вул.	Центр
9.	Базарний пров.	Базарний пров.	Базарний пров.	Центр
10.	Балківський пров.	Балківський пров.	Балківський пров.	Балка
11.	Банний пров.	Банний пров.	Банний пров.	Центр
12.	Батумський пров.	Чечора пров.	Батумський пров.	Бикове
13.	Берегова вул.	Не було	Берегова вул.	Ст. Балашівка
14.	Береславська вул.	Береславська вул.	Береславська вул.	Центр
15.	Белінського вул.	Не було	Белінського вул.	Новомиколаївка
16.	Білоруський пров.	Не було	Білоруський пров.	Балка
17.	Білоцерківська вул.	Не було	Тельмана вул.	Новомиколаївка
18.	Бобринецька вул.	Бобринецька вул.	Бобринецька вул.	Пермський
19.	Бобринецьке шосе	Бобринецьке шосе	Бобринецьке шосе	Пермський
20.	Богадільна вул.	Богадільна вул.	Водоп'янова вул.	Кущівка
21.	Болотяна вул.	Болотяна вул.	Пролетарська вул.	Центр
22.	Больнична вул.	Больнична вул.	Больнична вул.	Новоолексіївка
23.	Братська вул.	Братська вул.	Братська вул.	Новоолексіївка
24.	Брикетна вул.	Не було	Брикетна вул.	Н. Балашівка
25.	Бульварна вул.	Бульварна вул.	Фрунзе вул.	Ковалівка

26.	Бурвугільна вул.	Не було	Бурвугільна вул.	Н. Балашівка
27.	Василівський пров.	Василівський пров.	Василівський пров.	Центр
28.	Велика вул.	Велика Перспективна	Карла Маркса	Центр
29.	Велика площа	Міський бульвар	Кірова площа	Центр
30.	Верхньо-Биківський пров.	Верхньо-Биківський пров.	Чапаєвський пров.	Бикове
31.	Верхньо-Пермська вул.	Велика Пермська вул.	Яна Томпа	Пермський
32.	Верхньо-Степна вул.	Верхньо-Степна вул.	Верхньо-Степна вул.	Балка
33.	Верхня Биківська вул.	Верхня Биківська вул.	Чапаєва вул.	Бикове
34.	Веселий пров.	Веселий пров.	Веселий пров.	Кущівка
35.	Вигонна вул.	Вигонна вул.	Вигонна вул.	Ковалівка
36.	Вишняківський пров.	Вишняківський пров.	Вишняківський пров.	Пермський
37.	Вільна вул.	Кладбіщенська вул.	Вільна вул.	Балка
38.	Вільний пров.	Кладбіщенський пров.	Вільний пров.	Балка
39.	Водогінна вул.	Не було	Водогінна вул.	Ст. Балашівка
40.	Водозбірна вул.	Не було	Водозбірна вул.	Ст. Балашівка
41.	Водостічний пров.	Водостічний пров.	Водостічний пров.	Центр
42.	Водяний пров.	Водяний пров.	Водяний пров.	Центр
43.	Воєнна вул.	Воєнна вул.	Воєнна вул.	Новомиколаївка
44.	Вознесенська вул.	Вознесенська вул.	Свердлова вул.	Кущівка
45.	Вокзальна вул.	Вокзальна вул.	Жовтневої Революції вул.	Ковалівка
46.	Волинський пров.	Не було	Червоний пров.	Балка
47.	Володимирівська вул.	Володимирівська вул.	Володимирівська вул.	Новомиколаївка
48.	Володимирівський пров.	Володимирівський пров.	Міліцейський пров.	Бикове
49.	Воронцовська вул.	Воронцовська вул.	Воронцовська вул.	Балка
50.	Вузький пров.	Вузький пров.	Вузький пров.	Пермський
51.	Гайдамацька вул.	Не було	Осипенко вул.	Новомиколаївка
52.	Галіційська вул.	Не було	Чернишевського вул.	Кущівка
53.	Гімназична вул.	Гімназична вул.	Челюскінців вул.	Центр
54.	Глінки вул.	Скатеринінська вул.	Глінки вул.	Новоолексіївка
55.	Глухий пров.	Глухий пров.	Глухий пров.	Балка
56.	Гоголя вул.	Гоголя вул. – Успенська вул.	Гоголя вул.	Центр
57.	Голубиний пров.	Голубиний пров.	Голубиний пров.	Балка
58.	Гонти вул.	Ельвортівська вул.	Воровського вул.	Новомиколаївка
59.	Гористий пров.	Могильний пров.	Гористий пров.	Балка
60.	Грозний пров.	Чечори пров.	Грозний пров.	Бикове
61.	Давидівський пров.	Давидівський пров.	Давидівський пров.	Пермський
62.	Дачна вул.	Дачна вул.	Дачна вул.	Новоолексіївка
63.	Дворцова вул.	Дворцова вул.	Леніна вул.	Центр
64.	Дворцовий пров.	Дворцовий пров.	Ленінський пров.	Ковалівка
65.	Диканська вул.	Не було	Першотравнева вул.	Н. Балашівка
66.	Диканський пров.	Не було	1-го Травня пров.	Пермський
67.	Добролюбова вул.	Не було	Добролюбова вул.	Ст. Балашівка
68.	Донський пров.	Кірасирський пров.	Добролюбова пров.	Балка
69.	Дунайська вул.	Не було	8-го Березня вул.	Некрасівка
70.	Духовний пров.	Духовний пров.	Тракторний пров.	Ковалівка
71.	Єлисаветинський пров.	Єлисаветинський пров.	Максима Горького пров.	Пермський
72.	Заводський пров.	Заводський пров.	Заводський пров.	Пермський
73.	Залізнична 1-а	Не було	Залізнична 1-а вул.	Н. Балашівка
74.	Залізнична 2-а	Не було	Залізнична 2-а вул.	Ст. Балашівка
75.	Запорізька вул.	Запорізька вул.	Запорізька вул.	Балка
76.	Запорізька вул.	Не було	Котовського вул.	Бикове
77.	Зелена вул.	Не було	Дем'яна Бедного вул.	Некрасівка
78.	Землянки	Землянки за Міськсадом	Профспілкова	Новоолексіївка
79.	Землянки	Не було	Пугачова вул.	Пермський
80.	Знам'янська вул.	Знам'янська вул.	Колонтай вул.	Бикове
81.	Знам'янський пров.	Знам'янський пров.	Знам'янський пров.	Бикове
82.	Іванівська вул.	Іванівська вул.	Луначарського вул.	Центр
83.	Інгульська вул.	Інгульська вул.	Декабристів вул.	Центр
84.	Індустріальна вул.	Не було	Індустріальна вул.	Новомиколаївка
85.	Кавалерійська вул.	Кавалерійська вул.	Орджонікідзе вул.	Центр
86.	Кавказька вул.	Кавказька вул.	Кавказька вул.	Пермський
87.	Кавказька площа	Кавказька площа	Кавказька площа	Пермський
88.	Кавказький пров.	Кавказький пров.	Кавказький пров.	Пермський
89.	Канатна вул.	Не було	Канатна вул.	Кущівка
90.	Карабінерна вул.	Карабінерна вул.	Карабінерна вул.	Центр
91.	Карабінерний пров.	Карабінерний пров.	Карабінерний пров.	Центр
92.	Карусельна вул.	Карусельна вул.	Карусельна вул.	Новоолексіївка
93.	Катранівський пров.	Катранівський пров.	Катранівський пров.	Кущівка

94.	Керченський пров.	Чечора А. пров.	Керченський пров.	Бикове
95.	Київська вул.	Київська вул.	Київська вул.	Ковалівка
96.	Кінна площа	Кінна площа	Кінна площа	Центр
97.	Кінний пров.	Кінний пров.	Кінний пров.	Центр
98.	Кірпічна вул.	Не було	Крупської вул.	Бикове
99.	Кірпічний пров.	Кірпічний пров.	Кірпічний пров.	Бикове
100.	Клинцівська вул.	Клинцівська вул.	Клинцівська вул.	Центр
101.	Клинцівський пров.	Клинцівський пров.	Клинцівський пров.	Пермський
102.	Ковалівський пров.	Ковалівський пров.	Ковалівський пров.	Ковалівка
103.	Ковальський пров.	Ковальський пров.	Ковальський пров.	Балка
104.	Козачий пров.	Козачий пров.	Козачий пров.	Балка
105.	Колодязна вул.	Колодязна вул.	Колодязна вул.	Балка
106.	Колодязний пров.	Колодязний пров.	Колодязний пров.	Балка
107.	Конотопський пров.	Не було	Піонерський пров.	Балка
108.	Короленка вул.	Не було	Короленка вул.	Новомиколаївка
109.	Коротка вул.	Не було	Кропоткіна вул.	Кущівка
110.	Короткий пров.	Короткий пров.	Короткий пров.	Кущівка
111.	Костельна вул.	Костельна вул.	Щорса вул.	Ковалівка
112.	Костопаляна вул.	Костопаляна вул.	Костопаляна вул.	Кущівка
113.	Коцюбинського вул.	Не було	Коцюбинського вул.	Н. Балашівка
114.	Кримська вул.	Кримська вул.	Кримська вул.	Кущівка
115.	Криничуватська вул.	Криничуватська вул.	Криничуватська вул.	Балка
116.	Кріпосна площа	Кріпосна площа	Кріпосна площа	Пермський
117.	Кріпосний пров.	Кріпосний пров.	Кріпосний пров.	Пермський
118.	Кропивницького вул.	Не було	Стаханівська вул.	Н. Балашівка
119.	Крутий пров.	Крутий пров.	Крутий пров.	Балка
120.	Крюківський пров.	Крюківський пров.	Серова пров.	Новомиколаївка
121.	Кузні вул.	Кузні вул.	Кузні вул.	Центр
122.	Курганна вул.	Курганна вул.	Курганна вул.	Новоолексіївка
123.	Курортна вул.	Курортна вул.	Курортна вул.	Новоолексіївка
124.	Куцовський пров.	Куцовський пров.	Куцовський пров.	Балка
125.	Кущівська вул.	Кущівська вул.	Герцена вул.	Кущівка
126.	Лагерна вул.	Лагерна вул.	Лагерна вул.	Новомиколаївка
127.	Лелеківська вул.	Не було	Лелеківська вул.	Ст. Балашівка
128.	Лермонтова вул.	Не було	Лермонтова вул.	Некрасівка
129.	Лесі Українки вул.	Не було	Лесі Українки вул.	Некрасівка
130.	Лисенка вул.	Не було	Паризької Комуни вул.	Пермський
131.	Лівобережна вул.	Грязна вул.	Бєбєля вул.	Ковалівка
132.	Лісний пров.	Лісний пров.	Лісний пров.	Балка
133.	Літейна вул.	Літейна вул.	Літейна вул.	Новомиколаївка
134.	Львівська вул.	Львівська вул.	Леваневського вул.	Новомиколаївка
135.	Льотна вул.	Не було	Лейтенанта Шмідта вул.	Некрасівка
136.	М'ясна вул.	М'ясна вул.	М'ясна вул.	Пермський
137.	Мазєпи вул.	Друзідова вул.	Мічуріна вул.	Новомиколаївка
138.	Максима Залізняка вул.	Не було	Партизанська вул.	Некрасівка
139.	Макшейдерівська вул.	Не було	Макшейдерівська вул.	Н. Балашівка
140.	Макшейдерівський пров.	Не було	Макшейдерівський пров.	Н. Балашівка
141.	Мала вул.	Не було	Дарвіна вул.	Н-Балашівка
142.	Маріїнська вул.	Не було	Лассалья вул.	Пермський
143.	Масляниківський пров.	Масляниківський пров.	Масляниківський пров.	Пермський
144.	Межева вул.	Межева вул.	Межева вул.	Новоолексіївка
145.	Мельнічний пров.	Мельнічний пров.	Мельнічний пров.	Балка
146.	Менделєєва вул.	Не було	Менделєєва вул.	Н. Балашівка
147.	Миколаївська вул.	Миколаївська вул.	Червонозорівська вул.	Новомиколаївка
148.	Миколаївський пров.	Не було	Котовського пров.	Бикове
149.	Миргородська вул.	Миргородська вул.	Калініна вул.	Центр
150.	Миргородський пров.	Миргородський пров.	Миргородський пров.	Бикове
151.	Мирний пров.	Гусарський пров.	Мирний пров.	Балка
152.	Михайлівська вул.	Михайлівська вул.	Зінов'єва (Кірова) вул.	Центр
153.	Молдованська вул.	Не було	Червоноармійська вул.	Кущівка
154.	Московська вул.	Московська вул.	Дзержинського	Центр
155.	Моторна вул.	Не було	Моторна вул.	Новомиколаївка
156.	Мотузьянка 1-а вул.	Мотузьянка вул.	Мотузьянка 1-а вул.	Некрасівка
157.	Мотузьянка 2-а вул.	Не було	Мотузьянка 2-а вул.	Некрасівка
158.	Надежінська вул.	Не було	Ударна вул.	Н. Балашівка
159.	Наливайка вул.	Торгова вул.	Колгоспна вул.	Новомиколаївка
160.	Нарізна вул.	Не було	Бабушкіна вул.	Новомиколаївка
161.	Некрасова вул.	Не було	Некрасова вул.	Некрасівка

162.	Нижньо-Донська вул.	Нижньо-Донська	Тімірязєва вул.	Центр
163.	Нижня Биківська вул.	Нижня Биківська вул.	Пушкіна вул.	Бикове
164.	Никанорівська вул.	Никанорівська вул.	Никанорівська вул.	Пермський
165.	Нижньо-Пермська вул.	Нижньо-Пермська	Нижне-Пермська вул.	Пермський
166.	Нікітіна вул.	Не було	Маяковського вул.	Некрасівка
167.	Нова вул.	Не було	Андре Марті	Бикове
168.	Новгородська вул.	Новгородська вул.	Новгородська вул.	Кущівка
169.	Новгородський пров.	Новгородський пров.	Новгородський пров.	Кущівка
170.	Новгородський пров. 2-й	Новгородський пров. 2-й	Новгородський пров. 2-й	Кущівка
171.	Новоросійська вул.	Новоросійська вул.	Новоросійська вул.	Новоолексіївка
172.	Новослобідська вул.	Новослобідська вул.	Новослобідська вул.	Новомиколаївка
173.	Новоукраїнська вул.	Варшавська вул.	Варшавська вул.	Новомиколаївка
174.	Об'їзний пров.	Об'їзний пров.	Об'їзний пров.	Балка
175.	Обривний пров.	Обривний пров.	Обривний пров.	Бикове
176.	Овражна 1-а вул.	Овражна 1-а вул.	Овражна 1-а вул.	Кущівка
177.	Овражна 2-а вул.	Овражна 2-а вул.	Овражна 2-а вул.	Кущівка
178.	Овражна 3-я вул.	Овражна 3-я вул.	Овражна 3-я вул.	Кущівка
179.	Овражна 4-а вул.	Овражна 4-а вул.	Овражна 4-а вул.	Кущівка
180.	Овражна 5-а вул.	Овражна 5-а вул.	Овражна 5-а вул.	Кущівка
181.	Овражна 6-а вул.	Овражна 6-а вул.	Овражна 6-а вул.	Кущівка
182.	Овражна 7-а вул.	Овражна 7-а вул.	Овражна 7-а вул.	Кущівка
183.	Овражний пров.	Овражний пров.	Овражний пров.	Кущівка
184.	Огородний пров.	Огородний пров.	Огородний пров.	Пермський
185.	Одеська вул.	Одеська вул.	Одеська вул.	Центр
186.	Озерна Балка	Озерна Балка	Озерна Балка	Бикове
187.	Олександрівська вул.	Олександрівська вул.	Володарського вул.	Центр
188.	Олександрійська вул.	Олександрійська вул.	Олександрійська вул.	Центр
189.	Олексіївська вул.	Олексіївська вул.	Олексіївська вул.	Центр
190.	Ольвіопольська вул.	Ольвіопольська вул.	Ольвіопольська вул.	Новоолексіївка
191.	Острівська вул.	Острівська вул.	Острівська вул.	Центр
192.	Павлівська вул.	Павлівська вул.	Артема вул.	Бикове
193.	Паркова 1-а вул.	Паркова 1-а вул.	Паркова 1-а вул.	Новоолексіївка
194.	Паркова 2-а вул.	Паркова 2-а вул.	Паркова 2-а вул.	Новоолексіївка
195.	Паркова 3-а вул.	Паркова 3-а вул.	Паркова 3-а вул.	Новоолексіївка
196.	Пашутінська вул.	Пашутінська вул.	Компанійця вул.	Центр
197.	Перекопський пров.	Перекопський пров.	Перекопський пров.	Балка
198.	Переяславська вул.	Не було	Тореза вул.	Бикове
199.	Петербурзька вул.	Петроградська вул.	Ленінградська вул.	Новомиколаївка
200.	Петропавлівська вул.	Петропавлівська вул.	Енгельса вул.	Центр
201.	Петропавлівський пров.	Петропавлівський пров.	Енгельса пров.	Балка
202.	Пирогова вул.	Не було	Пирогова вул.	Некрасівка
203.	Південна вул.	Не було	Калаяєва вул.	Кущівка
204.	Піший пров.	Піший пров.	Піший пров.	Балка
205.	Піщаний пров.	Піщаний пров.	Піщаний пров.	Балка
206.	Плетений пров.	Плетений пров.	Плетений пров.	Бикове
207.	Пляжева вул.	Не було	Пляжева вул.	Новомиколаївка
208.	Подільський пров.	Подільський пров.	Подільський пров.	Балка
209.	Покровська вул.	Покровська вул.	Рози Люксембург вул.	Центр
210.	Покровський пров.	Покровський пров.	Ворошилова пров.	Ковалівка
211.	Поліцейський пров.	Поліцейський пров.	Слуцького пров.	Центр
212.	Полтавська вул.	Полтавська вул.	Полтавська вул.	Балка
213.	Полуботка вул.	Не було	9-го Січня вул.	Кущівка
214.	Польова вул.	Польова вул.	Польова вул.	Бикове
215.	Поперечна вул.	Поперечна вул.	Поперечна вул.	Новоолексіївка
216.	Потьомкінська вул.	Потьомкінська вул.	Потьомкінська вул.	Новоолексіївка
217.	Поштовий пров.	Поштовий пров.	Поштовий пров.	Пермський
218.	Преображенська вул.	Преображенська вул.	Карла Лібкнехта вул.	Центр
219.	Придорожна вул.	Не було	Желябова вул.	Некрасівка
220.	Приютінська вул.	Приютінська вул.	Радянська вул.	Ковалівка
221.	Прогонний пров.	Прогонний пров.	Прогонний пров.	Пермський
222.	Прогонний тупик	Прогонний тупик	Прогонний тупик	Пермський
223.	Промислова вул.	Не було	Промислова вул.	Центр
224.	Прямий провул.	Прямий провул.	Прямий провул.	Пермський
225.	Риночна вул.	Риночна вул.	Риночна вул.	Центр
226.	Річковий пров.	Водний пров.	Річковий пров.	Центр
227.	Робоча 10-а вул.	Робоча 10-а вул.	Робоча 10-а вул.	Кущівка
228.	Робоча 11-а вул.	Робоча 11-а вул.	Робоча 11-а вул.	Кущівка
229.	Робоча 1-а вул.	Робоча 1-а вул.	Робоча 1-а вул.	Кущівка

230.	Робоча 2-а вул.	Робоча вул.	Робоча 2-а вул.	Кущівка
231.	Робоча 3-я вул.	Робоча 3-я вул.	Робоча 3-я вул.	Кущівка
232.	Робоча 4-а вул.	Робоча 4-а вул.	Робоча 4-а вул.	Кущівка
233.	Робоча 5-а вул.	Робоча 5-а вул.	Робоча 5-а вул.	Кущівка
234.	Робоча 6-а вул.	Робоча 6-а вул.	Робоча 6-а вул.	Кущівка
235.	Робоча 7-а вул.	Робоча 7-а вул.	Робоча 7-а вул.	Кущівка
236.	Робоча 8-а вул.	Робоча 8-а вул.	Робоча 8-а вул.	Кущівка
237.	Робоча 9-а вул.	Робоча 9-а вул.	Робоча 9-а вул.	Кущівка
238.	Ровенська вул.	Ровенська вул.	Ровенська вул.	Бикове
239.	Ровенський пров.	Ровенський пров.	Ровенський пров.	Бикове
240.	Роздільна 1-а вул.	Не було	Роздільна 1-а вул.	Ст. Балашівка
241.	Роздільна 2-а вул.	Не було	Роздільна 2-а вул.	Ст. Балашівка
242.	Роздільна 3-я вул.	Не було	Роздільна 3-я вул.	Ст. Балашівка
243.	Ростовський пров.	Чечора В. пров.	Ростовський пров.	Бикове
244.	Румянцева вул.	Не було	Куйбишева вул.	Новомиколаївка
245.	Садова вул.	Садова вул.	Садова вул.	Пермський
246.	Салганний пров.	Салганний пров.	Салганний пров.	Балка
247.	Салтикова-Щедрина вул.	Не було	Салтикова-Щедрина вул.	Н. Балашівка
248.	Севастопольська вул.	Севастопольська вул.	Севастопольська вул.	Новомиколаївка
249.	Семенівський пров.	Семенівський пров.	Семенівський пров.	Кущівка
250.	Середній пров.	Середній пров.	Середній пров.	Кущівка
251.	Середня вул.	Середня вул.	Середня вул.	Новоолексіївка
252.	Сибірський пров.	Сибірський пров.	Сибірський пров.	Бикове
253.	Сиваська вул.	Не було	Сиваська вул.	Некрасівка
254.	Сичова вул.	Не було	Сичова вул.	Балка
255.	Сімейний пров.	Сімейний пров.	Сімейний пров.	Ковалівка
256.	Сінна вул.	Сінна вул.	Сінна вул.	Пермський
257.	Сінна площа	Сінна площа	Сінна площа	Пермський
258.	Сінний пров.	Сінний пров.	Сінний пров.	Пермський
259.	Скелистий пров.	Скелистий пров.	Скелистий пров.	Балка
260.	Скобелівська вул.	Скобелівська вул.	Інтернаціональна вул.	Пермський
261.	Сліпий пров.	Сліпий пров.	Сліпий пров.	Балка
262.	Слов'янська вул.	Слов'янська вул.	Слов'янська вул.	Новомиколаївка
263.	Соборний пров.	Соборний пров.	Центральний пров.	Центр
264.	Соколівська вул.	Соколівська вул.	Соколівська вул.	Пермський
265.	Соколівський пров.	Соколівський пров.	Соколівський пров.	Пермський
266.	Солдатська вул.	Солдатська вул.	20 років Міліції вул.	Пермський
267.	Солодка балка вул.	Солодка балка вул.	Солодка балка вул.	Ковалівка
268.	Сорочинська 1-а вул.	Не було	1-ої П'ятирічки вул.	Н. Балашівка
269.	Сорочинська 2-а вул.	Не було	2-ої П'ятирічки вул.	Н. Балашівка
270.	Союзний пров.	Союзний пров.	Союзний пров.	Бикове
271.	Спортивна вул.	Спортивна вул.	Спортивна вул.	Новоолексіївка
272.	Спускний пров.	Спускний пров.	Спускний пров.	Центр
273.	Стволова вул.	Не було	Стволова вул.	Н. Балашівка
274.	Степний пров.	Степний пров.	Степний пров.	Балка
275.	Суботівська вул.	Не було	Шолохова вул.	Некрасівка
276.	Суворовський бульвар	Суворовський бульвар	Суворовська вул.	Новоолексіївка
277.	Сугокліївська вул.	Сугокліївська вул.	Сугокліївська вул.	Пермський
278.	Сухумська вул.	Сухумська вул.	Сухумська вул.	Бикове
279.	Сухумський пров.	Сухумський пров.	Сухумський пров.	Бикове
280.	Таврійська вул.	Таврійська вул.	Таврійська вул.	Кущівка
281.	Театральна вул.	Театральна вул.	Театральний пров.	Центр
282.	Тираспольський пров.	Не було	Тираспольський пров.	Балка
283.	Тиха вул.	Тиха вул.	Тиха вул.	Новоолексіївка
284.	Товарний пров.	Не було	Товарний пров.	Ст. Балашівка
285.	Толстого вул.	Не було	Толстого вул.	Некрасівка
286.	Торгові ряди	Торгові ряди	Червоні ряди	Центр
287.	Транспортна вул.	Транспортна вул.	Транспортна вул.	Ковалівка
288.	Троїцька вул.	Троїцька вул.	Профінтерна вул.	Новомиколаївка
289.	Тургенєва вул.	Не було	Тургенєва вул.	Н. Балашівка
290.	Українська вул.	Українська вул.	Українська вул.	Новоолексіївка
291.	Уманська вул.	Не було	Сакко і Ванцеті	Новомиколаївка
292.	Училищний пров.	Училищний пров.	Училищний пров.	Ковалівка
293.	Фонтанна вул.	Фонтанна вул.	Фонтанна вул.	Новомиколаївка
294.	Харківська вул.	Харківська вул.	Харківська вул.	Балка
295.	Херсонська вул.	Херсонська вул.	Херсонська вул.	Кущівка
296.	Хмельницького вул.	Не було	Марата вул.	Бикове
297.	Церковна вул.	Церковна вул.	Червоних інвалідів	Бикове

298.	Ціолковського вул.	Не було	Ціолковського вул.	Новомиколаївка
299.	Чайковського вул.	Не було	Чайковського вул.	Балка
300.	Черкаський пров.	Не було	Комінтерна вул.	Н. Балашівка
301.	Чернігівська вул.	Не було	Чкалова вул.	Н. Балашівка
302.	Черняхівський пров.	Черняхівський пров.	Черняхівського пров.	Кущівка
303.	Чехова вул.	Не було	Чехова вул.	Некрасівка
304.	Чигиринська вул.	Чигиринська вул.	Чигиринська вул.	Ковалівка
305.	Чугуївський пров.	Не було	Сталіна пров.	Новомиколаївка
306.	Чумацька вул.	Не було	Комсомольська	Пермський
307.	Шахтарська 1-а вул.	Не було	Шахтарська 1-а вул.	Н. Балашівка
308.	Шахтарська 2-а вул.	Не було	Шахтарська 2-а вул.	Н. Балашівка
309.	Шахтарська 3-я вул.	Не було	Шахтарська 3-я вул.	Н. Балашівка
310.	Шахтарська 4-а вул.	Не було	Шахтарська 4-а вул.	Н. Балашівка
311.	Шахтарська 5-а вул.	Не було	Шахтарська 5-а вул.	Н. Балашівка
312.	Шахтарська 6-а вул.	Не було	Шахтарська 6-а вул.	Н. Балашівка
313.	Шахтарська вул.	Не було	Шахтарська вул.	Н. Балашівка
314.	Шевченка вул.	Петрівська вул.	Шевченка вул.	Центр
315.	Шкільна вул.	Не було	Красіна вул.	Кущівка
316.	Ярмарочна вул.	Ярмарочна вул.	Ярмарочна вул.	Новоолексіївка
317.	Ярмарочна площа	Ярмарочна площа	Ярмарочна площа	Балка
318.	Ярославська вул.	Ярославська вул.	Ярославська вул.	Новомиколаївка

**ПЕРЕЛІК
вулиць, що зникли з мапи міста у 1945 – 1955 роках**

№ пор.	Назва	Мікрорайон	Причина зникнення
1.	Вільна вул.	Балка	Забудована
2.	Вільний пров.	Балка	Забудований
3.	Землянки	Новоолексіївка	Забудована
4.	Землянки	Центр	Забудована
5.	Ковальський пров.	Балка	Забудований
6.	Лассаля вул.	Пермський	Забудована
7.	Мотузьянка 1-ша вул.	Некрасівка	На основі цих вулиць було сформовано селище ім. Шолохова (з 1956 року – селище Миру)
8.	Мотузьянка 2-га вул.	Некрасівка	

**ПЕРЕЛІК
нових та перейменованих вулиць
(1945 – 1955)**

№ пор.	Назва станом на кінець 1944 року	Назва станом на початок 1955 року	Мікрорайон
1.	Аврамівський пров.	Сєдова пров.	Балка
2.	Не було	Артилерійський пров. 1-й	Балка
3.	Не було	Артилерійський пров. 2-й	Балка
4.	Не було	Армійський пров.	Балка
5.	Не було	Береславський тупик	Балка
6.	Не було	Береславський пров.	Балка
7.	Не було	Біанський тупик	Балка
8.	Не було	Біанська Набережна	Балка
9.	Не було	Васнецова вул.	Балка
10.	Не було	Васнецовський пров.	Балка
11.	Не було	Восточний (Східний) пров.	Балка
12.	Не було	Остапа Вишні вул.	Балка
13.	Не було	Олександрійський пров.	Балка
14.	Не було	Восточна (Східна) вул.	Балка
15.	Не було	Гаубичний пров.	Балка
16.	Не було	Голубиний тупик	Балка
17.	Не було	Далекосхідна вул.	Балка
18.	Не було	Дружби пров.	Балка
19.	Не було	Дальній пров.	Балка
20.	Не було	Желтовського пров.	Балка
21.	Не було	Загінний пров.	Балка
22.	Не було	Косий в'їзд	Балка
23.	Не було	Карабінерний пров.	Балка
24.	Не було	Матросова вул.	Балка
25.	Не було	Мінський тупик	Балка

26.	Не було	Малий пров.	Балка
27.	Не було	Мирний тупик	Балка
28.	Не було	Мухіної пров.	Балка
29.	Не було	Молодогвардійський пров.	Балка
30.	Не було	Матросова пров.	Балка
31.	Не було	Макаренка пров.	Балка
32.	Не було	Нестерова вул.	Балка
33.	Не було	Правди вул.	Балка
34.	Не було	Проїзд новий	Балка
35.	Не було	Рибачий пров.	Балка
36.	Не було	Седова вул.	Балка
37.	Не було	Степана Разіна вул.	Балка
38.	Не було	Спаський пров.	Балка
39.	Не було	Північний (Северний) пров.	Балка
40.	Не було	Будівельний (Строительний) пров.	Балка
41.	Не було	Студентський пров.	Балка
42.	Не було	Смирнова Юрія пров.	Балка
43.	Не було	Світла вул.	Балка
44.	Не було	Світлогорська вул.	Балка
45.	Не було	Фізкультурний пров.	Балка
46.	Не було	Харківський пров.	Балка
47.	Не було	Черкаська вул.	Балка
48.	Не було	Шевченка пров.	Балка
49.	Не було	Шкільний пров.	Балка
50.	Не було	Яблуневий пров.	Балка
51.	Не було	Андріївський тупик	Бикове
52.	Не було	Андріївський пров.	Бикове
53.	Не було	Великовисківський пров.	Бикове
54.	Не було	Госпітальний пров.	Бикове
55.	Не було	2-й Госпітальний пров.	Бикове
56.	Не було	3-й Госпітальний пров.	Бикове
57.	Не було	Дехтярева вул.	Бикове
58.	Не було	Дехтярева пров.	Бикове
59.	Не було	Дмитра Донського пров.	Бикове
60.	Не було	Зелений пров.	Бикове
61.	Не було	Західний пров.	Бикове
62.	Червоних інвалідів	Каховська вул.	Бикове
63.	Не було	Майський пров.	Бикове
64.	Не було	К. Мініна пров.	Бикове
65.	Не було	Адм. Макарова вул.	Бикове
66.	Не було	Нахімова вул.	Бикове
67.	Не було	Жовтневий (Октябрський) пров.	Бикове
68.	Не було	Польовий пров.	Бикове
69.	Не було	Попова пров.	Бикове
70.	Не було	Пожарського вул.	Бикове
71.	Ровенське шосе	Ровенський проспект	Бикове
72.	Не було	Радіо пров.	Бикове
73.	Не було	Сонячний пров.	Бикове
74.	Колонтай вул.	Тобілевича вул.	Бикове
75.	Не було	Щербаківський пров.	Бикове
76.	Не було	Южний (Південний) пров.	Бикове
77.	Не було	Кирпичний тупик	Бикове
78.	Андре Марті вул.	Урожайна вул.	Бикове
79.	Не було	Новосімейний	Ковалівка
80.	Не було	Бережинська вул.	Кушівка
81.	Не було	Бережинське шосе	Кушівка
82.	Не було	Бутовський пров.	Кушівка
83.	Не було	Бережинський пров.	Кушівка
84.	Не було	Бережинський пров. 1-й	Кушівка
85.	Не було	Вишневий пров.	Кушівка
86.	Не було	Весняний пров.	Кушівка
87.	Не було	Весняний тупик	Кушівка
88.	Не було	Герцена пров.	Кушівка
89.	Не було	Жуковського вул.	Кушівка
90.	Не було	Кам'яний пров.	Кушівка
91.	Не було	Катранівський пров.	Кушівка
92.	Не було	Кримський пров.	Кушівка
93.	Не було	Ломаний пров.	Кушівка

94.	Не було	Мицкевича вул.	Кущівка
95.	Не було	Новгородський тупик	Кущівка
96.	Не було	Овразна 8-а	Кущівка
97.	Не було	Овразний тупик	Кущівка
98.	Не було	Руднева пров.	Кущівка
99.	Не було	Середній в'їзд пров.	Кущівка
100.	Не було	Свердлова пров.	Кущівка
101.	Не було	Таврійський пров.	Кущівка
102.	Не було	Урицького вул.	Кущівка
103.	Не було	Чернишевського 2-а вул.	Кущівка
104.	Не було	Чайкіної вул.	Кущівка
105.	Не було	Шахматний пров.	Кущівка
106.	Не було	Акад. Палладіна вул.	Н.Балашівка
107.	Не було	Аерофлотська вул.	Н.Балашівка
108.	Не було	Брикетний пров.	Н.Балашівка
109.	Не було	Гірничий пров.	Н.Балашівка
110.	Не було	Достоевського пров.	Н.Балашівка
111.	Не було	Інгульська Набережна	Н.Балашівка
112.	Не було	Виконкомівська вул.	Н.Балашівка
113.	Не було	Червонофлотська вул.	Н.Балашівка
114.	Не було	Кільцева вул.	Н.Балашівка
115.	Не було	Козакова вул.	Н.Балашівка
116.	Не було	Нововугільний пров.	Н.Балашівка
117.	Не було	Коцюбинського пров.	Н.Балашівка
118.	Не було	Ломоносова вул.	Н.Балашівка
119.	Не було	Ленінградський пров.	Н.Балашівка
120.	Не було	Марка Вовчка вул.	Н.Балашівка
121.	Не було	Озерна Балка	Н.Балашівка
122.	Не було	Павліка Морозова вул.	Н.Балашівка
123.	Не було	Обознівський пров.	Н.Балашівка
124.	Не було	Обознівське шосе	Н.Балашівка
125.	Не було	Обознівська вул.	Н.Балашівка
126.	Не було	Відбійний пров.	Н.Балашівка
127.	Не було	Павлова вул.	Н.Балашівка
128.	Не було	Папаніна вул.	Н.Балашівка
129.	Не було	Піонерська 1-а вул.	Н.Балашівка
130.	Не було	Піонерська 2-а вул.	Н.Балашівка
131.	Не було	Піонерська 3-я вул.	Н.Балашівка
132.	Не було	Піонерська 4-а вул.	Н.Балашівка
133.	Не було	Піонерська 5-а вул.	Н.Балашівка
134.	Не було	Прорізний пров.	Н.Балашівка
135.	Не було	Совхозна вул.	Н.Балашівка
136.	Не було	Третьої п'ятирчки вул.	Н.Балашівка
137.	Не було	Шахтарський пров.	Н.Балашівка
138.	Воєнна вул.	Жданова вул.	Н.Миколаївка
139.	Не було	Жданова пров.	Н.Миколаївка
140.	Не було	Залізничний пров.	Н.Миколаївка
141.	Не було	Котляревського вул.	Н.Миколаївка
142.	Не було	Короленка пров.	Н.Миколаївка
143.	Не було	Лісопаркова вул.	Н.Миколаївка
144.	Не було	Мало-Новослобідська	Н.Миколаївка
145.	Не було	Мала Бабушкіна вул.	Н.Миколаївка
146.	Не було	Мала Серова вул.	Н.Миколаївка
147.	Не було	Осипенко Мала вул.	Н.Миколаївка
148.	Не було	Братський пров.	Новоолексіївка
149.	Не було	Больничний (Лікарняний) пров.	Новоолексіївка
150.	Не було	Вишинського пров.	Новоолексіївка
151.	Не було	Глінки пров.	Новоолексіївка
152.	Не було	Дачний пров.	Новоолексіївка
153.	Не було	Жукова вул.	Новоолексіївка
154.	Не було	Конєва вул.	Новоолексіївка
155.	Не було	Зої Космодем'янської вул.	Новоолексіївка
156.	Середня вул.	Суворова пров.	Новоолексіївка
157.	Не було	Серова Мала вул.	Новоолексіївка
158.	Потьомкінська вул.	Ушакова вул.	Новоолексіївка
159.	Не було	Олега Кошевого	Некрасівка
160.	Мотузьянка 1-авул.	Селище ім. Шолохова (селище Миру)	Некрасівка
161.	Мотузьянка 2-га вул.	Селище ім. Шолохова (селище Миру)	Некрасівка

162.	Не було	Сталінградська вул.	Некрасівка
163.	Не було	Айвазовського вул.	Пермський
164.	Не було	Айвазовського пров.	Пермський
165.	Не було	Бережний пров.	Пермський
166.	Не було	Бобринецький пров.	Пермський
167.	Не було	Бобринецький тупик	Пермський
168.	Не було	Ватутіна вул.	Пермський
169.	Не було	Ватутіна пров.	Пермський
170.	Не було	Грибоедова пров.	Пермський
171.	Не було	Можайського вул.	Пермський
172.	Не було	Маршала Говорова вул.	Пермський
173.	Не було	Друку (Печаті) пров.	Пермський
174.	Не було	Садовий пров.	Пермський
175.	Не було	Халтуріна вул.	Пермський
176.	Не було	Береговий тупик	Ст. Балашівка
177.	Не було	Лазо вул.	Ст. Балашівка
178.	Не було	Лазо пров.	Ст. Балашівка
179.	Не було	Водозбірний пров.	Ст. Балашівка
180.	Не було	Дунаєвського пров.	Ст. Балашівка
181.	Не було	Лелеківський пров.	Ст. Балашівка
182.	Не було	Лелеківський пров. 2-й	Ст. Балашівка
183.	Не було	Лелеківський пров. 3-й	Ст. Балашівка
184.	Не було	Пархоменка вул.	Ст. Балашівка
185.	Не було	Пархоменка пров.	Ст. Балашівка
186.	Не було	Роздільний 1-й пров.	Ст. Балашівка
187.	Не було	Роздільний 2-й пров.	Ст. Балашівка
188.	Не було	Роздільний 3-й пров.	Ст. Балашівка
189.	Не було	Роздільний 4-й пров.	Ст. Балашівка
190.	Не було	Водостічна вул.	Центр
191.	Кузнечна	Грузова (Вантажна)	Центр
192.	Не було	Луговий пров.	Центр
193.	Не було	Одеський пров.	Центр
194.	Не було	Острівський тупик	Центр

П Е Р Е Ч Е Н Ь ПЕРЕИМЕНОВАННЫХ УЛИЦ	
Старое наименование	Новое наименование
ул. академика Палладина Пер. академика Палладина	ул. Воадухофлот- ская пер. Воздухофлот- ский
ул. Ворошилова пер. Ворошилова тупик Ворошилова	ул. Молодежная пер. Молодежный тупик Молодеж- ный
ул. Громова пер. Громова пер. Гризодубовой ул. Конева ул. академика Лысенка ул. Молотова	ул. Гранитная пер. Гранитный пер. Львовский ул. Славы ул. Кременчугская ул. Красногвардей- ская
ул. Папанкина пер. Расковой	ул. Полярная пер. Компаниев- ский
ул. Стахановская ул. Тимошенко ул. Шолохова пер. Шолохова ул. Жукова	ул. Днепровская ул. Карпатская ул. Мира пер. Мира ул. Победы

Перелік вулиць,
перейменованих
у 1956 – 1957 роках [56]
(із колекції
Юрія Тютюшкіна)

РЕШЕНИЕ № 239
ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА
КИРОВОГРАДСКОГО ГОРОДСКОГО
СОВЕТА ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ

от 6 мая 1957 года.

**«О правилах уличного движения транспорта
и пешеходов по улицам г. Кировограда».**

Значительное увеличение движения автотранспорта на улицах города в различных направлениях, а также интенсивность движения пешеходов на центральных улицах города, требует от водителей и пешеходов безусловного выполнения правил движения. Исходя из этого и руководствуясь типовыми правилами движения в городах и населенных пунктах Союза ССР, исполком городского Совета депутатов трудящихся решает:

1. Установить максимальную скорость движения транспорта на улицах города Кировограда:

- а) для легковых автомобилей — 40 км. в час;
- б) для мотоциклов — 35 км. в час;
- в) для грузовых автомашин — 30 км. в час;
- г) для велосипедов — 15 км. в час;
- д) для мотоколясок — 15 км. в час;
- е) для гужевого транспорта — 15 км. в час.

Скорость движения на перекрестках в прямом направлении не должна превышать:

- а) на регулируемых — 20 км. в час;
- б) на нерегулируемых — 15 км. в час.

Повороты вправо и влево, а также развороты в обратном направлении делать со скоростью 5 км в час.

2. Запретить движение:

а) грузового гужевого транспорта и ручных повозок по улице К. Маркса, от улицы Я. Томпа до улицы Шевченко;

б) грузового автотранспорта по улице К. Либкнехта, от улицы Володарского до улицы Декабристов;

в) всех видов транспорта по улице Дзержинского, от улицы Луначарского до улицы К. Маркса;

г) автомашин, мотоциклов и гужевого транспорта по улице Ленина, от улицы К. Маркса до улицы Фрунзе.

3. Запретить движение асфальтированными улицами города: гужевому транспорту, если колеса без резиновых шин, а лошади не подкованы резиной; тракторов и дорожно-строительных механизмов.

4. Запретить сооружение торговых киосков, павильонов, будок, рекламных тумб и ограждений строительных площадок на перекрестках и на улицах, а также проведение дорожных работ в проезжих частях улиц и на тротуарах без согласования с госавтоинспекцией и горкомхозом.

5. Лица, виновные в нарушении выше упомянутых пунктов данного решения, подлежат административным взысканиям, которые предусмотрены ст. 46, пункт 2, Админкодекса УССР — штраф до 100 рублей или принудительные работы до 1 месяца.

6. Запретить хождение пешеходов на проезжих частях вдоль улиц и переход их за пределами пешеходных дорожек.

7. Пешеходы, велосипедисты, водители автотранспорта и гужевого транспорта за нарушение правил движения и правил пользования общественным транспортом — подлежат штрафу на месте в сумме 3 рубля. В случае отказа оплатить штраф на месте на основании ст. 70 Административного кодекса УССР с таких лиц штраф взыскивается в трехкратном размере.

8. Лица, к которым применены меры административного взыскания, согласно этого решения, имеют право в 3-х дневный срок подать жалобу в орган милиции, который наложил штраф, или в городской Совет депутатов трудящихся.

— 74 —

— 75 —

9. Контроль за исполнением этого решения возложить на органы милиции УВД.

10. Это решение вступает в силу со дня его опубликования и действует до отмены соответствующим решением исполкома городского Совета депутатов трудящихся.

11. Обязательное решение исполкома городского Совета депутатов трудящихся № 551/6 от 24 сентября 1954 года считать утратившим силу.

Председатель исполкома городского Совета
депутатов трудящихся А. ШВЕЦ.

Секретарь исполкома городского Совета
депутатов трудящихся В. КУЗЬМЕНКО.

Рішення виконавчого комітету Кіровоградської міської ради депутатів трудящих від 6 травня 1957 року «Про правила вуличного руху транспорту і пішоходів вулицями м. Кіровограда» з кн. «Справочник госучреждений, предприятий и организаций, наименования улиц города и других справок по городу Кировограду», 1958 [56] (із колекції Юрія Тютюшкіна)

ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ РЕШЕНИЕ № 557/3

ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА КИРОВОГРАДСКОГО ГОРОДСКОГО СОВЕТА ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ

О благоустройстве и санитарном состоянии города Кироваграда.

от 10 октября 1957 года.

С целью дальнейшего улучшения благосостояния и санитарного состояния города Кироваграда исполком городского Совета депутатов трудящихся постановляет:

1. Обязать руководителей предприятий, организаций, учреждений, управляющих домами, комендантов ведомственных домов, а также частных домовладельцев и арендаторов домов:

а) содержать дворы и усадьбы, прилегающие к ним тротуары и улицы в надлежащем санитарном состоянии, для чего проводить ежедневную утреннюю уборку: в весенне-летний период — до 6 часов, в осенне-зимний период — до 7 часов. Последующую уборку в центральной части города производить до 13.00 и 18.00 часов. Зимой улицы и тротуары очищать от снега и льда, а во время гололедицы посыпать песком. Посыпать тротуары и улицы золой и жухелицей запрещается;

б) в каждом дворе установить уборные с водонепроницаемыми выгребами. Отливные ямы и ящики для мусора содержать в чистоте и исправности. В весенне-летний период с 15 апреля до 15 октября производить их дезинфекцию.

Перенесение и устройство новых санитарных узлов без разрешения городской санитарно-эпидемиологической станции запрещается. В жилых домах общественного сектора, а также в дворах предприятий и учреждений изготовить стандартные металлические мусоросборники и с 1 января 1958 г. перейти на ежедневную плановую очистку;

— 77 —

па, Даержинского — от улицы Орджоникидзе до улицы Володарского — обе стороны, улицы Тимирязева и Гоголя — от пер. Водосточного до ул. Володарского — обе стороны, ул. Театральная — обе стороны, улица Калинина — от улицы Шевченко до пер. Банного — обе стороны, улицы Дакабристов, Компанийца и Володарского — от ул. Шевченко до ул. К. Либкнехта — обе стороны, улица Луначарского — от улицы Грузовой до улицы К. Либкнехта — обе стороны, улица К. Маркса — от улицы Новой до моста через реку Ингул — обе стороны, а также в дворах, которые граничат с дворами, где расположены детские и лечебные заведения и предприятия общественного питания. Переганять и проводить животных по центральным улицам. В других местах города животных и птиц содержать в закрытых клетках, сараях, своевременно очищать их от навоза и дезинфицировать;

д) держать навоз домашних животных во дворах, на улицах, пустырях, а также выбрасывать его в уборные и мусорные ящики общего пользования;

е) закапывать погибших животных на территории города. Погибших животных закапывать на скотомогильнике;

ж) создавать незаконные свалки в пределах городской черты, выбрасывать мусор на пустырях, берега Ингула и его притоков, в яры, карьеры и т. д.;

з) портить зеленые насаждения, ходить, сидеть и лежать на газонах, рвать траву и цветы, портить и ломать деревья, кустарники, части животных в посадках, выливать под деревья соленую воду, разводить костры, уничтожать гнезда птиц на деревьях, водить за собой собак и других животных, которые могут портить газонные цветы;

и) клеить объявления, рекламы, прибивать щиты на стенах домов, на заборах, телеграфных столбах, за исключением мест, которые предназначены для этой цели, выставлять на тротуары мебель, тару и т. д.;

— 79 —

в) на тротуарах улиц, в парках и скверах, на площадях, базарах и автобусных остановках, а также возле киосков, навильонов и лотков установить урны единого образца;

г) следить за состоянием деревонасаждений, как в дворах, так и на улицах, в парках, скверах и садах. Вырывать землю возле деревьев, а во время засухи поливать их. Вырубывать и переносить деревья без разрешения горкоммунотдела запрещается;

д) содержать в исправном состоянии фасады домов, заборы, калитки, вывески, фонари внешнего освещения, водосточные трубы. Производить ремонт и побелку фасадов домов два раза на год — до 20 апреля и до 25 октября. Портить деревья, заборы, фасады домов и фонари внешнего освещения запрещается. Фонари внешнего освещения и освещения домов включать с наступлением темноты и они должны гореть до рассвета;

е) содержать колодцы в чистоте и исправном состоянии, сделать к ним крышки, возле них должны быть общественные ведра или установить насосы, вокруг колодцев замостить.

2. Чтобы не загрязнять Ингул, перенести санузлы от берегов реки на 20 метров, содержать берега в надлежащем санитарном состоянии. Выбрасывать мусор, погибших животных, выливать нечистоты, снег и лед, снесенный с тротуаров, вывозить в реку запрещается.

3. Категорически запретить:

а) выливать на улицы и тротуары всевозможные жидкости, вытряхивать с балконов ковры и другие вещи, загромождать балконы корзинками, ящиками, сушить на балконах и окнах белье;

б) загрязнять улицы, парки, скверы и другие места общего пользования (бросать окурки, бумагу и прочее);

в) стирать белье, мыть автомашины, возы, поить животных возле колодцев, водоразборных кранов;

г) держать домашних животных (коров, свиней, овец, коз) в центре города: улицы Шевченко, Лени-

— 78 —

к) производить раскопку, копать глину и песок в местах, не отведенных для этой цели, (на улицах, в скверах, на пустырях и берегах Ингула и его притоков).

4. Обязать отдел профилактической дезинфекции обеспечить выполнение профилактических мероприятий по проведению дезинфекции.

5. Дать право работникам милиции за незначительные нарушения правил санитарного состояния города штрафовать и взымать штраф в размере до 3-х рублей.

6. Виновных в нарушении этого решения штрафовать в сумме до 100 руб. или привлечь к исправительно-трудовым работам сроком до 30 суток.

7. Жалобы на неправильное применение административных мер подавать в 3-дневный срок после опубликования этого решения в исполком городского Совета депутатов трудящихся, согласно ст. 55 Административного кодекса УРСР.

8. Контроль за исполнением этого обязательного решения возложить на городской коммунальный отдел, городскую санитарно-эпидемиологическую станцию и отделения милиции.

9. Это обязательное решение вступает в силу через 10 дней после его опубликования в печати и действует на территории города Кироваграда в продолжении одного года.

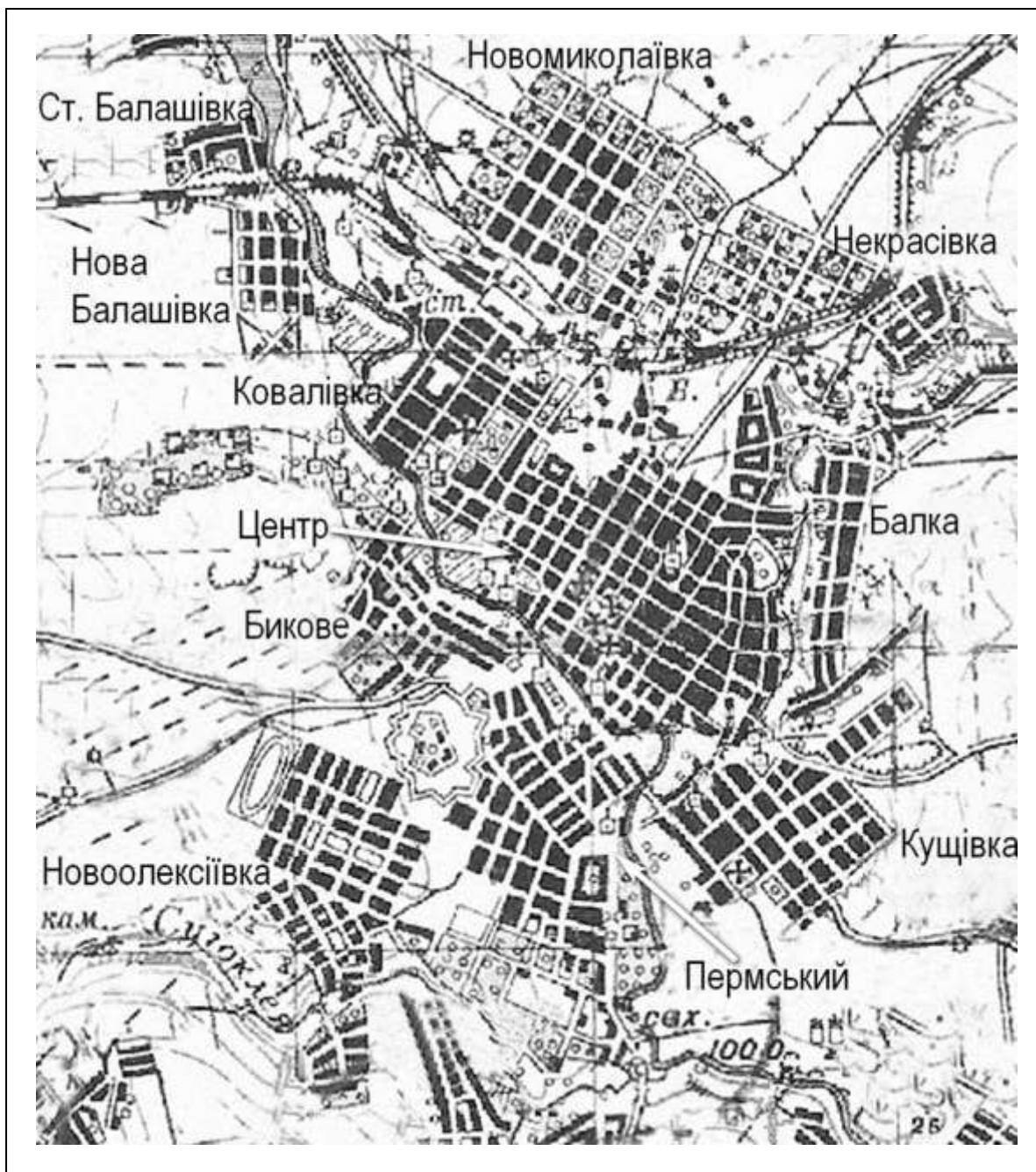
10. Обязательные решения горисполкома № 375 от 5 мая 1951 г., № 3 от 5 января 1953 года, № 156 от 25 июня 1955 года считать утратившими силу.

Председатель исполкома городского Совета
депутатов трудящихся А. ШВЕЦ.

Секретарь исполкома городского Совета
депутатов трудящихся В. КУЗЬМЕНКО.

Рішення виконавчого комітету Кіровоградської міської ради депутатів трудящих від 10 жовтня 1957 року «Про благоустрій та санітарний стан міста Кіроваграда» з кн. «Справочник госучреждений, предприятий и организаций, наименования улиц города и других справок по городу Кіроваграду», 1958 [56] (із колекції Юрія Тютюшкіна)

МІКРОРАЙОНИ МІСТА

Мікрорайони міста у 1939-1955 роках – з використанням мапи генерального штабу Робітничо-селянської червоної армії 1939 року [21] (рис. автора)

Таблиця 1

РОЗТАШУВАННЯ МІКРОРАЙОНІВ

№	Назва мікрорайону	Розташування на території міста
1	Балка	Східна частина
2	Бикове	Західна частина
3	Ковалівка	Західна частина
4	Кущівка	Південно-східна частина
5	Некрасівка	Північна частина
6	Нова Балашівка	Північно-західна частина
7	Новомиколаївка	Північна частина
8	Новоолексіївка	Південно-західна частина
9	Пермський	Південна частина
10	Стара Балашівка	Північно-західна частина
11	Центр	Центральна частина

БАЛКА

Межі мікрорайону виглядають так: лежить він із обох боків річки Біянки (до поч. XX ст. називалася Балкою) – від її початку в районі так званих дач Песецького до впадіння річки в Інгул зі сходу на захід та від вулиці Запорізької до Клинівської з півночі на південь. Це одна з найстаріших околиць міста. Перші споруди тут виникли ще у XVIII столітті [39].

Про те, хто і звідки переселявся у цей край, на думку Ю. Матівоса, свідчать топонімічні назви вулиць, провулків, тупиків, проїздів Балки. Вулиці Харківська, Полтавська, Запорізька, Бериславська, Січова, провулки Тираспольський, Перекопський, Козачий. Пізніше, щоправда, з'явилися іменні назви, що увічнюють і досі державних, політичних, військових діячів Росії та СРСР. Але не вони визначають походження цієї околиці міста [39].

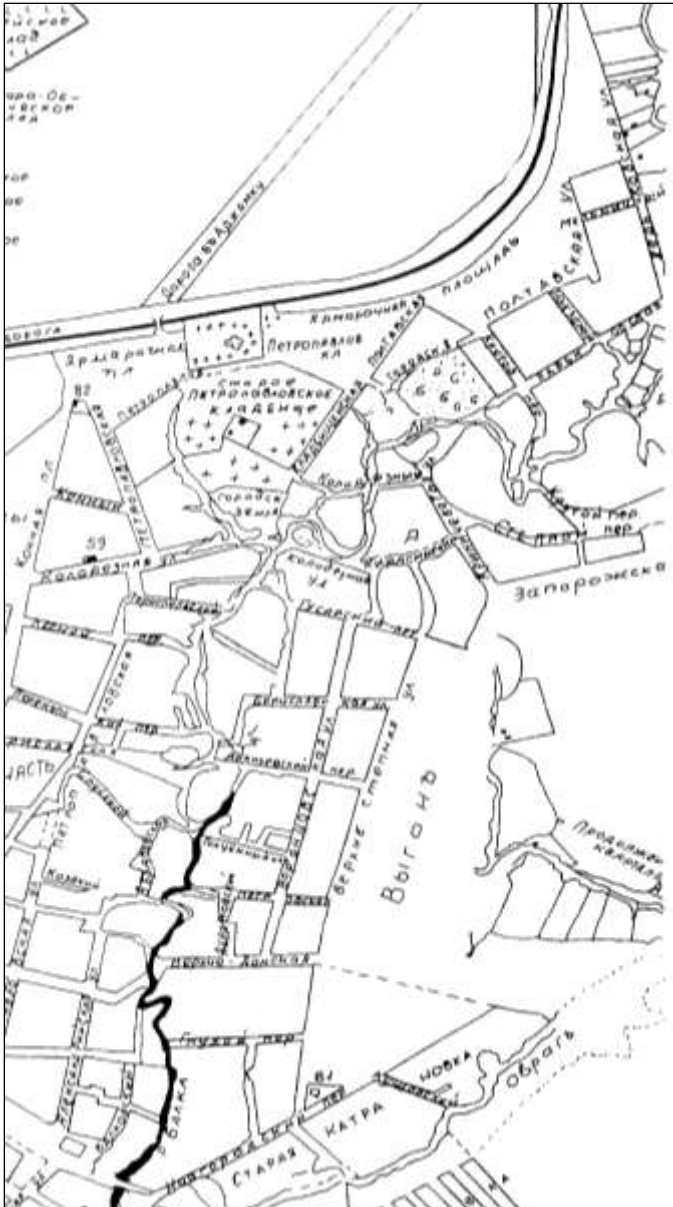
На Балці розташовувалися народні училища: на вул. Новгородській (згодом – середня школа № 2), на Ярмарковій площі – імені М. Гоголя (згодом – клуб і початкова школа) та побудована в кінці 1930-х років неподалік середня

школа № 26), собор святих Петра і Павла, Петропавлівський цвинтар, на якому були поховані відомі елісаветградці. Останніми на цьому цвинтарі здійснювалися поховання радянських воїнів, що звільняли Кіровоград у 1944 році. Після закриття цвинтаря в кінці 1950-х років ці могили мали бути перенесені до меморіального цвинтаря на фортечних валах, проте у дослідників [33] є сумніви в тому, що це насправді сталося.

У перше повоєнне десятиліття у мікрорайоні виникло 48 вулиць. Загалом у середині 1950-х років тут налічувалося 89 вулиць.

Пізніше східна частина мікрорайону, де розташовувалася більшість нових вулиць, отримала назву «Велика Балка». Така назва вперше зустрічається в довіднику 1958 року видання [56] із колекції Юрія Тютюшкіна.

У кінці 1940-х – 1950-х роках мешканці Балки користувалися міськими автобусами маршрутів № 5 «Ровенське КП – Балка» та № 6 «Криворізьке КП – Новонекрасівка».

1913 (рис. П. Рябкова)

1942 (рис. Ю. Євстратєва)

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Аврамівській пров.	Аврамівський пров.	Аврамівській пров.	Сєдова пров.
2.	Аджамський пров.	Аджамський пров.	Аджамський пров.	Аджамський пров.
3.	Ананівський пров.	Ананівський пров.	Ананівський пров.	Ананівський пров.
4.	Балківський пров.	Балківський пров.	Балківський пров.	Балківський пров.
5.	Верхньо-Степова вул.	Верхньо-Степова вул.	Верхньо-Степова вул.	Верхньо-Степова вул.
6.	Глухий пров.	Глухий пров.	Глухий пров.	Глухий пров.
7.	Голубиний пров.	Голубиний пров.	Голубиний пров.	Голубиний пров.
8.	Гусарський пров.	Мирний пров.	Мирний пров.	Мирний пров.
9.	Запорізька вул.	Запорізька вул.	Запорізька вул.	Запорізька вул.
10.	Кірасирський пров.	Добролюбова пров.	Донський пров.	Донський пров.
11.	Кладбіщенська вул.	Вільна вул.	Вільна вул.	Не було
12.	Кладбіщенський пров.	Вільний пров.	Вільний пров.	Не було
13.	Ковальський пров.	Ковальський пров.	Ковальський пров.	Не було
14.	Козачий пров.	Козачий пров.	Козачий пров.	Козачий пров.
15.	Колодязна вул.	Колодязна вул.	Колодязна вул.	Колодязна вул.
16.	Колодязний пров.	Колодязний пров.	Колодязний пров.	Колодязний пров.
17.	Криничуватська вул.	Криничуватська вул.	Криничуватська вул.	Криничуватська вул.
18.	Крутий пров.	Крутий пров.	Крутий пров.	Крутий пров.
19.	Куцівський пров.	Куцівський пров.	Куцівський пров.	Куцівський пров.
20.	Лісний пров.	Лісний пров.	Лісний пров.	Лісний пров.
21.	Мельнічний пров.	Мельнічний пров.	Мельнічний пров.	Мельнічний пров.
22.	Могильний пров.	Гористий пров.	Гористий пров.	Гористий пров.
23.	Не було	Не було	Не було	Артилерійський пров. 1-й
24.	Не було	Не було	Не було	Артилерійський пров. 2-й
25.	Не було	Не було	Не було	Армійський пров.
26.	Не було	Не було	Не було	Гаубичний пров.
27.	Не було	Не було	Не було	Голубиний тупик
28.	Не було	Не було	Не було	Далекосхідна вул.
29.	Не було	Не було	Не було	Дружби пров.
30.	Не було	Не було	Не було	Дальній пров.
31.	Не було	Не було	Не було	Желтовського пров.
32.	Не було	Не було	Не було	Загірний пров.
33.	Не було	Не було	Не було	Косий в'їзд
34.	Не було	Не було	Не було	Карабінерний пров.
35.	Не було	Не було	Не було	Матросова вул.
36.	Не було	Не було	Не було	Мінський тупик
37.	Не було	Не було	Не було	Малий пров.
38.	Не було	Не було	Не було	Мирний тупик
39.	Не було	Не було	Не було	Мухіної пров.
40.	Не було	Не було	Не було	Молодогвардійський пров.
41.	Не було	Не було	Не було	Матросова пров.
42.	Не було	Не було	Не було	Макаренка пров.
43.	Не було	Не було	Не було	Нестерова вул.
44.	Не було	Не було	Не було	Правди вул.
45.	Не було	Не було	Не було	Проїзд новий
46.	Не було	Не було	Не було	Рибачий пров.
47.	Не було	Не було	Не було	Сєдова вул.
48.	Не було	Не було	Не було	Степана Разіна вул.
49.	Не було	Не було	Не було	Спаський пров.
50.	Не було	Не було	Не було	Північний (Северний) пров.
51.	Не було	Не було	Не було	Будівельний пров.
52.	Не було	Не було	Не було	Студентський пров.
53.	Не було	Не було	Не було	Смирнова Юрія пров.
54.	Не було	Не було	Не було	Світла вул.
55.	Не було	Не було	Не було	Світлогорська вул.
56.	Не було	Не було	Не було	Фізкультурний пров.
57.	Не було	Не було	Не було	Харківський пров.
58.	Не було	Не було	Не було	Черкаська вул.
59.	Не було	Не було	Не було	Шевченка пров.
60.	Не було	Не було	Не було	Шкільний пров.
61.	Не було	Не було	Не було	Яблуневий пров.
62.	Не було	Білоруський пров.	Білоруський пров.	Білоруський пров.
63.	Не було	Не було	Не було	Береславський тупик
64.	Не було	Не було	Не було	Береславський пров.
65.	Не було	Не було	Не було	Біанський тупик
66.	Не було	Не було	Не було	Біанська Набережна

67.	Не було	Не було	Не було	Васнецова
68.	Не було	Не було	Не було	Васнецовський пров.
69.	Не було	Не було	Не було	Восточний (Східний) пров.
70.	Не було	Не було	Не було	Остапа Вишні вул.
71.	Не було	Не було	Не було	Восточна (Східна) вул.
72.	Не було	Червоний пров.	Волинський пров.	Червоний пров.
73.	Не було	Піонерський пров.	Конотопський пров.	Піонерський пров.
74.	Не було	Не було	Не було	Олександрійський пров.
75.	Не було	Сичова вул.	Сичова вул.	Сичова вул.
76.	Не було	Тираспольський пров.	Тираспольський пров.	Тираспольський пров.
77.	Не було	Чайковського вул.	Чайковського вул.	Чайковського вул.
78.	Об'їзний пров.	Об'їзний пров.	Об'їзний пров.	Об'їзний пров.
79.	Перекопський пров.	Перекопський пров.	Перекопський пров.	Перекопський пров.
80.	Петропавлівський пров.	Енгельса пров.	Петропавлівський пров.	Енгельса пров.
81.	Піший пров.	Піший пров.	Піший пров.	Піший пров.
82.	Піщаний пров.	Піщаний пров.	Піщаний пров.	Піщаний пров.
83.	Подільський пров.	Подільський пров.	Подільський пров.	Подільський пров.
84.	Полтавська вул.	Полтавська вул.	Полтавська вул.	Полтавська вул.
85.	Салганний пров.	Салганний пров.	Салганний пров.	Салганний пров.
86.	Скелистий пров.	Скелистий пров.	Скелистий пров.	Скелистий пров.
87.	Сліпий пров.	Сліпий пров.	Сліпий пров.	Сліпий пров.
88.	Степний пров.	Степний пров.	Степний пров.	Степний пров.
89.	Харківська вул.	Харківська вул.	Харківська вул.	Харківська вул.

Храм святих Петра і Павла, поч. XX ст.
(із кол. В. Петракова)

Пам'ятник професору
В. Григоровичу на
Петропавлівському
цвинтарі (із кол.
В. Петракова)

Пам'ятник радянським
воїнам на братській могилі на
Петропавлівському цвинтарі –
фото сер. 1950-х рр.
(із фондів ДАКО)

Школа № 26, побудована в 1938 році неподалік від
Балківського народного училища, з 1999 року – інститут КІРУЕ
(сучасне фото)

БИКОВЕ

У нашому місті є цілі квартали, які за останні 100-150 років майже не змінилися. Старовинні будинки – гарні і не дуже, вузькі, іноді не більше 1,5 метри завширшки, покручені вулички, стара бруківка. Маю погодитися з Ольгою Степановою в тому, що «гуляти цим містом в гарний осінній день – велике задоволення. Тут зникає час і легко можна уявити, що зараз з-за повороту з'явиться кінний екіпаж...» [57]. Не всі вулиці колишньої Биківської слободи такі, хоча навіть на «парадних» Нижній Биківській та Верхній Биківській збереглися чудові старовинні будинки. Якщо звернути з центральних вулиць слободи, то можна сповна відчути дух того міста, про яке писали Ю. Яновський та В. Винниченко.

Слобідське поселення під керівництвом капітана Бикова, як стверджує Ольга Степанова, виникло ще у 1753 році [57]. На думку ж Максима Сінченка, яку він висловив у мережі «Facebook», Бикове – це район, у якому мешкали офіцери з фортечного гарнізону зі своїми родинами. Оскільки до кінця 1753 року кореспонденція фортеці святої Єлисавети та канцелярії Слобідського полку адресувалась у Новомиргород, очевидно, що заселялись Бикове стало вже у 1754 році, незадовго до урочистого закладання фортеці, а можливо й після нього [53].

На жаль, від того поселення нічого не залишилося. Дерев'яне Бикове горіло не раз, і більшість будинків, які ви тут знайдете, збудовані в кінці XIX – на початку XX століття. Хоча деінде планування наводить на думку про більш давню будову. Адже в межах традиційних кварталів тут можна знайти абсолютно несподівані, «таємні» вулички [57].

У середині XVIII століття у цьому невеликому прямокутнику між річкою та вул. Габдрахманова (колишньою Польовою), Ровенською та Андріївською вміщалася не одна, а три слободи.

Одночасно зі створенням Слобідського поселення капітана Бикова поряд з фортецею почали селитися грецькі купці. Олександр Пашутін в «Історичному нарисі м. Єлисаветград» пише про те, що 1 квітня 1755 року капітану Бикову було доручено відвести землю греку Дмитру Юр'єву, який бажав вступити до міщанства фортеці св. Єлисавети. Греків у нашому місті тоді було чимало. Вони мали навіть власний орган самоврядування і в 1760 році під керівництвом вихідця з Венеції Юхима Темелія почали будувати власний храм святого Костянтина. Це єдина церква в нашому місті, в якій ніколи не припинялися богослужіння. Зараз це собор Різдва Пресвятої Богородиці, але ми й сьогодні називаємо цей храм грецькою церквою, навіть не замислюючись чому.

На схилах Чечорської балки, як зазначає Юрій Матівос, селилися молдовани. Тоді в яру протікала маленька річка – Чечора. Зараз Чечора «спить» і тільки іноді навесні дає про себе знати, створюючи проблеми мешканцям вулиць Глінки та Сухумської. А от саму балку і зараз

легко знайти – в районі вул. Ровенської вона має досить круті схили. Цей район був досить бідним і довго в його архітектурі переважали землянки. Мешканці ж займалися переважно олійним промислом. Ще на початку минулого століття міський санітарний лікар постійно звертався до міської думи з вимогами закрити антисанітарні олійні, копильні оселедців тощо, які знаходилися в цьому районі [39].

Біля Биківського цвинтаря, на теперішній вулиці Габдрахманова (колишній Польовій) елисаветградський купець Дем'ян Купченко на початку XX століття збудував богадільню (притулок для інвалідів, убогих, непрацевдатних, старих людей [54]) на 50 ліжок. Ще до початку будівництва Д. Купченко поклав на рахунок закладу 100 тисяч, щоб після його смерті доходи від вкладу витрачалися на утримання богадільні. Дем'ян Іванович також виділяв гроші на будівництва Знам'янської церкви та зробив внесок до банку на її подальше утримання. Неподалік, напроти Биківського цвинтаря, знімав кімнату у квартирі вчителя Кузнєцова майбутній поет, а тоді учень реального училища Євген Маланюк.

Трохи нижче, на вулиці Тобілевича (Знам'янській, Колонтай), є будинок Тобілевичів, у якому мешкали Іван Карпович Карпенко-Карий, його менші брати – майбутні актори Микола Садовський та Панас Саксаганський (тоді всі ще Тобілевичі), тут зростав Олександр Тарковський і знімав кімнату його однокласник Євген Чикаленко. Сьогодні в цьому будинку міський літературний музей.

Нижче, на вул. Рівненський (у варіанті 1910-х – 1960-х років – Ровенській), зберігся будинок, у якому мешкав з 1909 до 1919 року Юрій Яновський. На ньому є меморіальна дошка. Прямо навпроти, на розі з Плетеним провулком, – будівля Биківського народного училища ім. Жуковського, у якому навчався Володимир Винниченко. Сьогодні будівля наново обкладена цеглою, тож зовні нецікава, бо втратила ознаки свого стилю.

Ще нижче – на Верхній Биківській – арештантський дім або «несправжня тюрма». Кримінальників тут не тримали. До 1884 року в арештантський дім потрапляли банкрути, які не могли розрахуватися з боргами, та бродяги. А з 1884 року – також політичні в'язні. І першим політв'язнем у «несправжній тюрмі» став народоволець Олександр Тарковський – батько Арсенія, дід Андрія Тарковського, беззмінний елисаветградський гласний (вже після ув'язнення та заслання) [57]. Пізніше це приміщення передали під пастерівську станцію, а з 1950-х років там розташовано обласну санітарно-епідеміологічну станцію.

На одному з останніх будинків на Верхній Биківській збереглася табличка «Будував технік Г.Н. Зусман. 1912» (до речі, у цей будинок, який належав Рєзнікову, перевели арештантський дім). Привертає увагу сусідній триповерховий будинок

з «пентхаусом» – такі кімнатки на дахах, з яких відкривався вид на всі чотири сторони, свого часу були дуже популярні в Єлисаветграді [57].

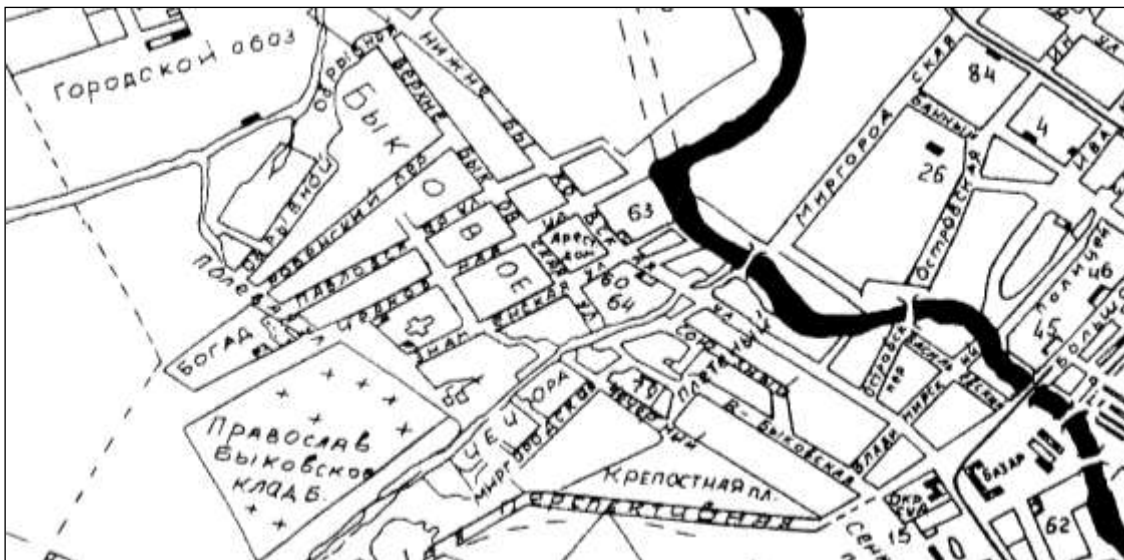
На вулиці Нижній Биківській (Пушкіна) можна замилуватися будинками з гарними цегляними візерунками, каретними сараями на першому поверсі та невеликими садками на подвір'ях.

Мікрорайон Бикове (Биківський) зберіг свою назву до кінця 1960-х років. У тогочасних офіційних документах вона зафіксована, незважаючи на те, що у середині 1920-х років вулиці Верхня Биківська та Нижня Биківська були перейменовані на Чапаєва й Пушкіна і нічого від прізвища царського офіцера на мапі не лишилося.

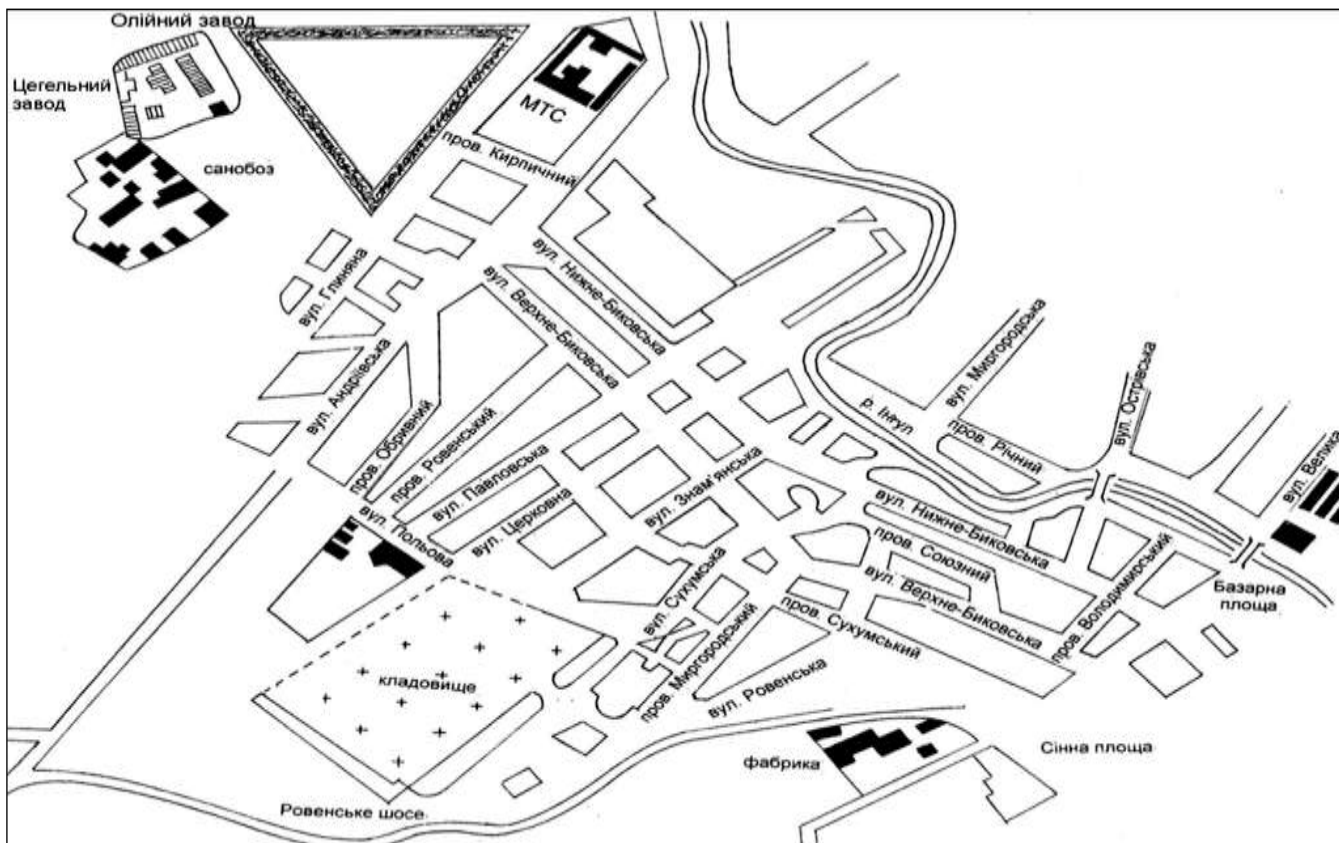
У період німецької окупації за рішенням Кіровоградської міської управи на два з половиною роки – до січня 1944 року – усім вулицям мікрорайону було повернуто їхні дореволюційні назви, а тим, що виникли за радянських часів (переважно в районі Озерної балки), – присвоєні нові.

У повоєнні роки в Биковому виникло 24 нові вулиці.

У цьому мікрорайоні по вулицях Андріївській та Пушкіна в кінці 1940-х – на початку 1960-х років курсували міські автобуси маршруту № 5 «Ровенське КП – Балка».

1913 (з мапи П. Рябкова)

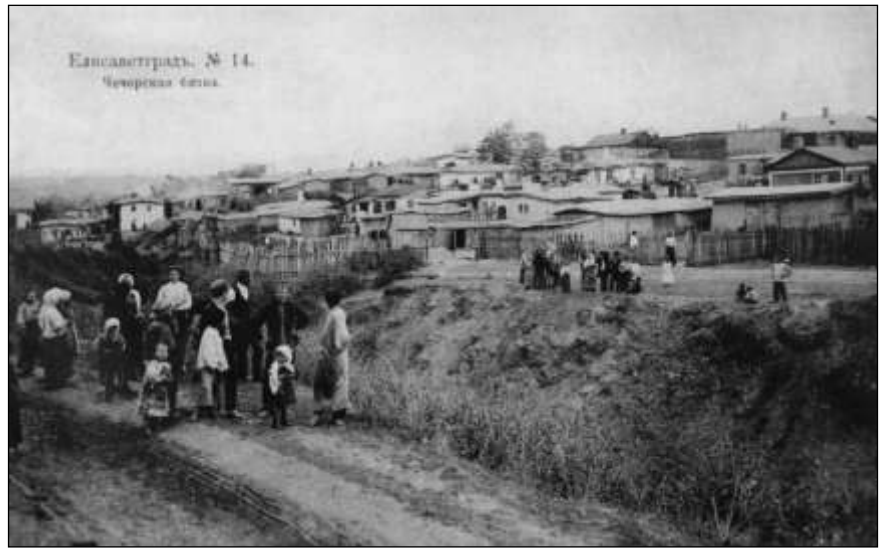
1942 (рис. Ю. Євстратєва)

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Андріївська вул.	Андріївська вул.	Андріївська вул.	Андріївська вул.
2.	Верхньо-Биківська вул.	Чапаєва вул.	Верхньо-Биківська вул.	Чапаєва вул.
3.	Верхньо-Биківський пров.	Чапаєвський пров.	Верхньо-Биківський пров.	Чапаєвський пров.
4.	Володимирівський пров.	Міліцейський пров.	Володимирівський пров.	Міліцейський пров.
5.	Знам'янська вул.	Колонтай вул.	Знам'янська вул.	Тобілевича вул.
6.	Знам'янський пров.	Знам'янський пров.	Знам'янський пров.	Знам'янський пров.
7.	Кірпічний пров.	Кірпічний пров.	Кірпічний пров.	Кірпічний пров.
8.	Миргородський пров.	Миргородський пров.	Миргородський пров.	Миргородський пров.
9.	Не було	Котовського вул.	Запорізька вул.	Котовського вул.
10.	Не було	Котовського пров.	Миколаївський пров.	Котовського пров.
11.	Не було	Андре Марті вул.	Нова вул.	Урожайна вул.
12.	Не було	Тореза вул.	Переяславська вул.	Тореза вул.
13.	Не було	Сухумська вул.	Сухумська вул.	Сухумська вул.
14.	Не було	Сухумський пров.	Сухумський пров.	Сухумський пров.
15.	Не було	Марата	Хмельницького вул.	Марата вул.
16.	Не було	Крупської вул.	Кірпічна вул.	Крупської пров.
17.	Не було	Ровенське шосе	Не було	Ровенський проспект
18.	Не було	Не було	Не було	Андріївський тупик
19.	Не було	Не було	Не було	Андріївський пров.
20.	Не було	Не було	Не було	Великовисківський пров.
21.	Не було	Не було	Не було	Госпітальний пров.
22.	Не було	Не було	Не було	2-й Госпітальний пров.
23.	Не було	Не було	Не було	3-й Госпітальний пров.
24.	Не було	Не було	Не було	Дехтярева вул.
25.	Не було	Не було	Не було	Дехтярева пров.
26.	Не було	Не було	Не було	Дмитра Донського пров.
27.	Не було	Не було	Не було	Зелений пров.
28.	Не було	Не було	Не було	Західний пров.
29.	Не було	Не було	Не було	Майський пров.
30.	Не було	Не було	Не було	К. Мініна пров.
31.	Не було	Не було	Не було	Адм. Макарова вул.
32.	Не було	Не було	Не було	Нахімова вул.
33.	Не було	Не було	Не було	Жовтневий пров.
34.	Не було	Не було	Не було	Польовий пров.
35.	Не було	Не було	Не було	Попова пров.
36.	Не було	Не було	Не було	Пожарського вул.
37.	Не було	Не було	Не було	Радіо пров.
38.	Не було	Не було	Не було	Сонячний пров.
39.	Не було	Не було	Не було	Щербаківський пров.
40.	Не було	Не було	Не було	Южний (Південний) пров.
41.	Нижня Биківська	Пушкіна вул.	Нижня Биківська вул.	Пушкіна вул.
42.	Обривний пров.	Обривний пров.	Обривний пров.	Обривний пров.
43.	Павлівська вул.	Артема вул.	Павлівська вул.	Артема вул.
44.	Плетений пров.	Плетений пров.	Плетений пров.	Плетений пров.
45.	Польова вул.	Польова вул.	Польова вул.	Польова вул.
46.	Ровенська вул.	Ровенська вул.	Ровенська вул.	Ровенська вул.
47.	Ровенський пров.	Ровенський пров.	Ровенський пров.	Ровенський пров.
48.	Сибірський пров.	Сибірський пров.	Сибірський пров.	Сибірський пров.
49.	Союзний пров.	Союзний пров.	Союзний пров.	Союзний пров.
50.	Церковна вул.	Червоних інвалідів вул.	Церковна вул.	Каховська вул.
51.	Чечора А пров.	Керченський пров.	Керченський пров.	Керченський пров.
52.	Чечора В пров.	Ростовський пров.	Ростовський пров.	Ростовський пров.
53.	Чечора пров.	Батумський пров.	Батумський пров.	Батумський пров.
54.	Чечори пров.	Грізний пров.	Грізний пров.	Грізний пров.

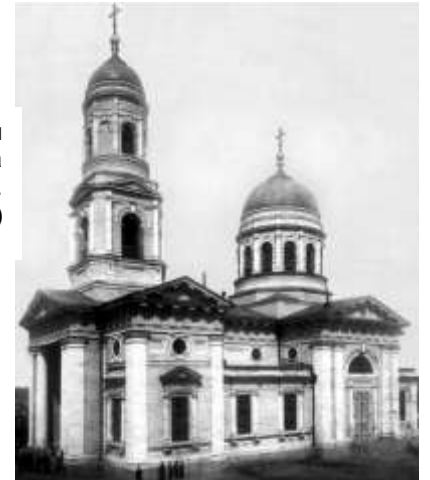
Фортеця св. Єлисавети та мікрорайон Бикове, 1942 [31]

Чечорська балка в районі вул. Верхньої Биківської, поч. XX ст. (із кол. В. Петракова)

Знам'янська церква на вул. Польовій у кварталі між вулицями Церковною та Знам'янською, поч. XX ст. (із кол. В. Петракова)

Будинок із меморіальною дошкою про перебування там Ю. Яновського [57]

Будинки на вул. Нижній Биківській (Пушкіна) [57]

Вул. Товілевича (Знам'янська), сер. 1950-х рр. – (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Базарна площа, 1943. На задньому плані – мікрорайон Бикове [31].

Вул. Верхня Биківська, будівля обласної санітарно-епідеміологічної станції (сучасне фото)

Пішохідний міст через р. Інгул на пров. Сибірському (сер. 1950-х рр.). За спогадами Ю. Євстрат'єва, В. Плетеня, О. Коваленка, міст з'єднував вул. Пушкіна з вул. Калініна у районі школи № 4. Функціонував до початку реконструкції набережної в 1980-х рр. Фото із кол. Ю. Тютюшкіна

Квартал між вул. Чапаєва та Пушкіна (фото 1970-х рр.) – із кол. Ю.Тютюшкіна

Будинок на вул. Верхній Биківській (Чапаєва)) [57]

На розі вул. Андріївської (ліворуч) та Ровенського проспекту, кінець 1950-х рр. (із колекції Ю. Тютюшкіна)

КОВАЛІВКА

Ковалівка – один із двох мікрорайонів міста, розташованих у західній його частині. Межує на сході з Центром, на заході – з Новою Балахівкою, на півночі – з Новомиколаївкою, а на півдні – з Биковим. Західна та південна межі Ковалівки збігаються з річкою Інгул, північна – з залізницею.

Щодо назви Ковалівка, як Юрій Матівос має дві версії. За однією з них, вона походить від прізвища людини: чи то священика, чи генерала. За іншою – назву місцевості дали ремісники-ковалі: тут розміщувалися їхні майстерні [40].

Олег Храпаченко пише, що мікрорайон Ковалівка з'явився одночасно з містом, а можливо навіть раніше. Місце вибору слобідки – типове для українців: біля води, необхідної ковалям, поряд із торговим шляхом, перед містом, із вигулом для худоби [33].

За документами, «з кінця XVIII ст. слободу називали передмістям. У першій чверті XIX ст. тут уже були духовне училище, казарми, в'язниця. Мешканці Ковалівки займалися ремеслом, торгівлею, перевезенням вантажів, чумакуванням, працювали на підприємствах міста, вирощували городину, розводили худобу.

Головною бідою передмістя був мілководний улітку, але повноводний навесні Інгул. Відгородження від нього земляними насипами не вирішувало проблеми повеней. У 1841 році одна з них зруйнувала Ковалівку. Тоді жителі почали зводити будинки з нуля. Так виникли вулиці Вигонна, Чигиринська, Бульварна, Грязна, Вокзальна, Кавалерійська, Приютинська та Ковалівський провулок.

Після зведення гребель у 1860 та 1929 роках першість у розбудові мікрорайону від військових перейняли цивільні. На початку 1910-х років збудували лікарню святої Анни, комплекс будинків на Бульварній. Поповнилася і промисловість району підприємствами Ельворті, Шкловського, Кеслера, Бургарта, Яскульського. З'явилися ще дві вулиці – Аненьська і Костельна» [42].

На території Ковалівки розташовувалися палац, де мешкав імператор під час візитів до міста, штаб, плац, манеж і навчальні корпуси кавалерійської школи, Дворцовий бульвар, храм Покрови Пресвятої Богородиці, костел, духовне, реальне, ремісничо-грамотне училища, залізнична станція та вокзал.

Найбільшим і найпотужнішим підприємством міста у кінці 1920-х років став завод «Червона зоря», згодом – «Червона зірка» (колишня власність братів Ельворті). На 1 січня 1934 року, за даними Івана Петренка, на заводі працювали 4653 робітники, 440 інженерно-технічних працівників, 355 службовців, незначна кількість учнів та обслуговуючого персоналу. Загальна кількість працюючих тоді становила 5948 осіб. Для порівняння: на 1 січня 1933 року на заводі працювало понад 6300 робітників, інженерів та службовців. Середньомісячна зарплата робітника становила майже 130 крб., учнів – 49 крб., службовців – 175 крб., інженерно-технічних працівників – 397 крб. [24]. Для фізичного

підтримання робітників заводу «Червона зірка» там відкрили «фабрику-кухню». Вона постачала готові страви для закритої їдальні при заводі. Об'єми спожитого, на перший погляд, є суттєвими, однак відносні показники є надзвичайно скромними, адже кожен із прикріплених до заводської їдальні спожив 3,7 кг хліба протягом місяця, або трохи більше 100 грам на день. Зрозуміло, що така кількість хліба була мізерною, і багатьох робітників та службовців вона не рятувала від голоду. У цей час селяни приміських сіл хліба не бачили взагалі, тож і не споживали його вже протягом шести місяців: із загальної кількості 176 колгоспів Зінов'ївського району в листопаді 1932 року товарні репресії застосували в 150 колгоспах [46].

У листопаді 1932 року на базарі м. Зінов'ївська все ще зрідка можна було купити картоплю по 3 крб. за 1 кг, 400 г масла вершкового по 10-12 крб. Станом на 25 лютого на «Червоній зірці» 425 робітників були пухлими від голоду. Навіть серед студентів радпартшколи таких виявилось 45. У наступні зимові місяці жителі міста раді були тому, що їм вдавалося поживитися м'ясом з трупів коней, які масово гинули на вулицях міста теж від голоду [46].

У грудні 1932 року м. Зінов'ївськ постачалося хлібом тільки завдяки найближчим районам: Знам'янському, Великоківському, Новоархангельському, Зінов'ївському сільському. Вони повинні були поставити до міста 193 тонни борошна. Однак на 18 грудня до міста надійшло тільки 47 тонн. Через брак хліба припинили його видачу деяким службовцям міста та їхнім утриманцям, а також членам сімей робітників. Всього зняли з постачання хлібом 29530 жителів міста. Отримували хліб по картках 33565 містян, серед них студенти, вчителі, лікарі, радянські, партійні службовці та працівники правоохоронних органів [46].

Із початком німецько-радянської війни завод було евакуйовано в липні-серпні 1941 року до Пензенської області, де в примітивних приміщеннях недобудованого цукрового заводу, у землянках і просто неба були розгорнуті роботи з виробництва для потреб Червоної армії мін та снарядів. У теперішній час це підприємство «Белинсксельмаш» (виробництво зернових сівалок, картоплесаджалок тощо), а поселення воєнних років переросло в промислове містечко Кам'янка [22]. Під час евакуації деяке обладнання з «Червоної зірки» демонтували і вивезли. Крім того, відступаючи, сапери Червоної Армії підірвали головні корпуси заводу.

Під час окупації було здійснено спроби відновити виробництво. Як зазначається в дослідженні Івана Петренка, на літо 1942 року в одну зміну працювали деякі вцілілі цехи заводу «Червона зірка». До роботи стали 528 робітників та інженерів. За короткий час на заводі для потреб гітлерівського війська налагодили випуск малих та великих лопат, устигли випустити 126 тис. сап, відновили випуск запасних частин до

сівалок і жниварок, механічних млинів, цукроварень, розпочали виготовляти вила та граблі. Загалом на кінець червня 1942 року завод випустив продукції на 3 млн. крб.» [47]. Поступово були відбудовані майже всі зруйновані корпуси.

У 1943 році завод було передано потужному німецькому підприємству Еберхардта і він почав успішну діяльність з виробництва значних обсягів сільськогосподарської та військової техніки із застосуванням прогресивних німецьких технологій. Про це йдеться у статті Володимира Боська «Завод «Червона зірка» під час окупації» [7], написаній на основі інформації доктора Бруно Бокслера, батько якого Хорст Бокслер був директором цього заводу в окупованому місті. Завод отримав нову назву – «Кіровоградський плужно-ливарний завод» і розпочав випуск продукції: плугів та бронетехніки. Спочатку модифікували німецьке обладнання, згодом налагодили конвеєрну лінію та раціоналізували виробничий процес.

Обсяги виробництва зростали і свого піку досягли у вересні 1943 року, коли доходи становили 1336434,5 марки.

На підприємстві трудилися 88 інженерно-технічних працівників та 760 робітників. Кожен робочий день робітники починали з молитви. Майже всі вони після війни зазнали репресій. Виробничими майстернями керували місцеві спеціалісти. Технічне та економічне відділення очолював росіянин Ануров, який отримував 1200 марок та 30 відсотків преміальних. У його підпорядкуванні перебував німецький інженер Кісслінг з окладом 950 марок та 30% преміальних,

інженери Нагорний і Розенталь отримували по 750 марок. Цікаво відзначити, що місцеві спеціалісти працювали дуже добре і навіть отримували більші премії, ніж німці. Зарплату місцевим фахівцям Бокслер міг призначати сам, а оклади німецьких спеціалістів затверджувались у Німеччині. Низький прибутковий податок – 11% (про що сьогодні можна тільки мріяти) – мав зробити працю на «східних територіях» привабливою для німців. Далі у відомості на зарплату фігурують п'ятеро українських конструкторів з окладом у 600 марок, інші службовці отримували по 400 марок. Майстри на виробництві мали зарплату від 480 до 600 марок, а також премії 10-50%. У штатному розкладі була навіть передбачена посада вчителя, яку займав Нікітенко з окладом 750 марок та 20% преміальних; мав завод свого архіваріуса Добровського та перекладача Аву Адамовську [7].

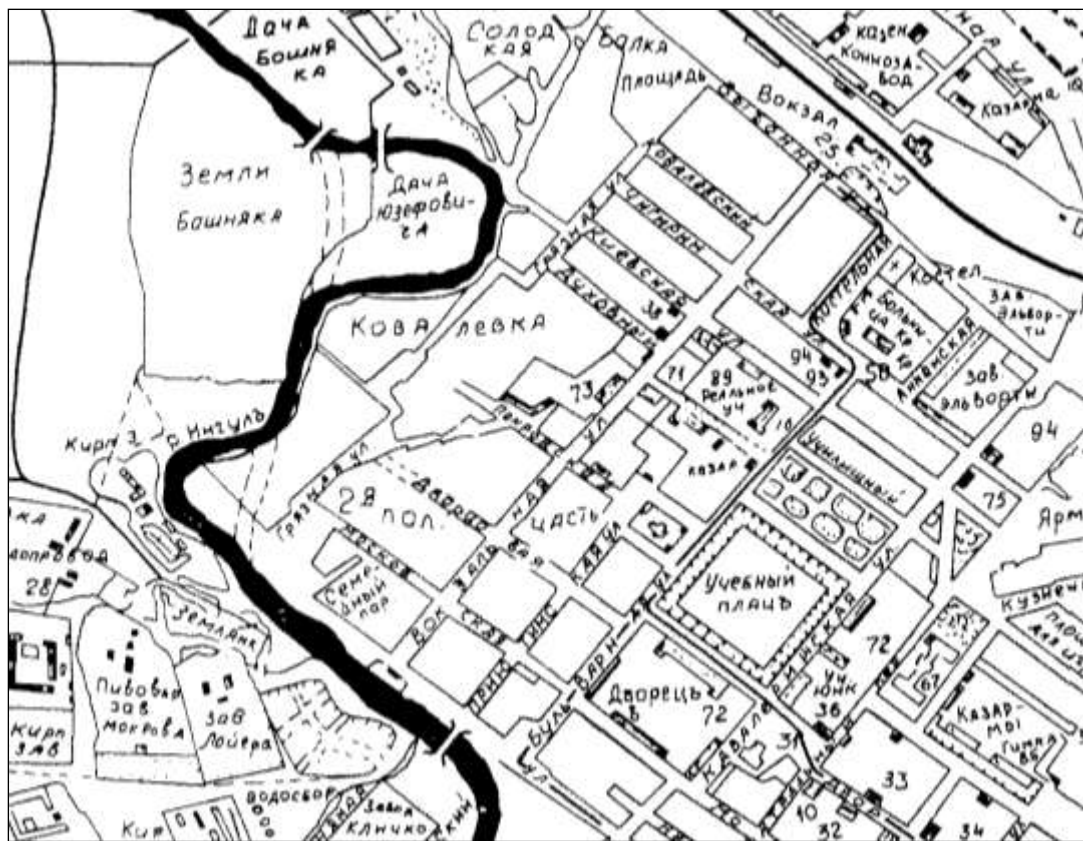
Заводу пощастило вціліти – його не зруйнували ані радянська, ані німецька влада. Під час бомбардувань повністю було зруйновано лише два корпуси, і ще чотири отримали незначні пошкодження. У повоєнні роки завод «Червона зірка» протягом року відновив виробництво довоєнної продукції та боєприпасів [33].

Ковалівка на початку 1950-х років містила 19 вулиць та провулків, парк і п'ять скверів, із яких три розташовувалися на території заводу «Червона зірка».

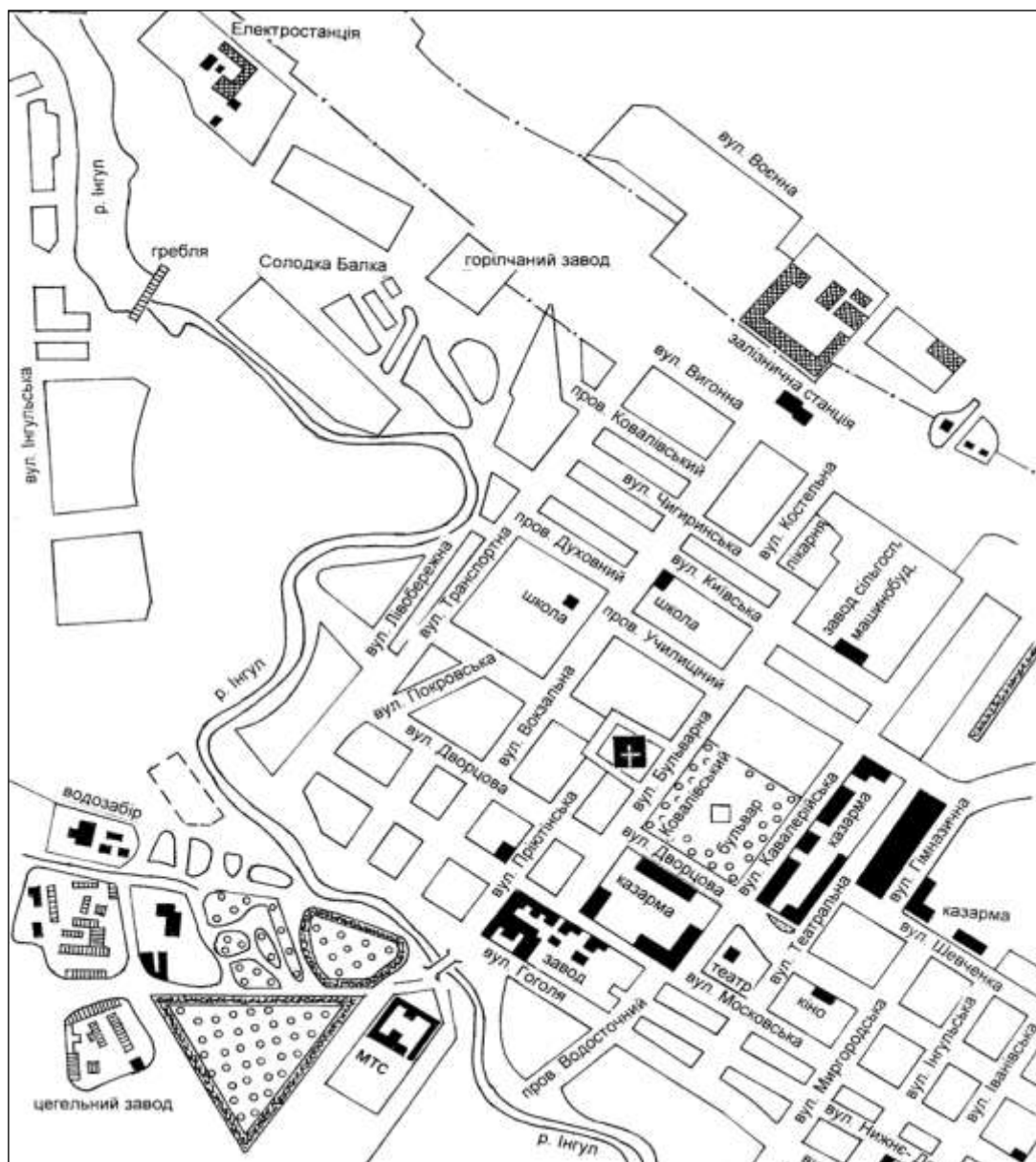
По вулицях Ковалівки свого часу, до ліквідації депо, курсували трамваї усіх міських маршрутів, а в кінці 1940-х – середині 1950-х років – автобуси маршрутів №№ 1, 2, 4.

Вулиця Кавалерійська в кінці XIX – першому десятилітті XX століття [33]

1913
(з мапи
П. Рябкова)

1942
(рис.
Ю. Євстратєва)

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Бульварна вул.	Фрунзе вул.	Бульварна вул.	Фрунзе вул.
2.	Вигонна вул.	Вигонна вул.	Вигонна вул.	Вигонна вул.
3.	Вокзальна вул.	Жовтневої Революції вул.	Вокзальна вул.	Жовтневої Революції вул.
4.	Грязна вул.	Бєбєля вул.	Лівобережна вул.	Бєбєля вул.
5.	Дворцовий пров.	Лєнїнський пров.	Дворцовий пров.	Лєнїнський пров.
6.	Духовний пров.	Тракторний пров.	Духовний пров.	Тракторний пров.
7.	Київська вул.	Київська вул.	Київська вул.	Київська вул.
8.	Ковалівський пров.	Ковалівський пров.	Ковалівський пров.	Ковалівський пров.
9.	Костельна вул.	Щорса вул.	Костельна вул.	Щорса вул.
10.	Покровський пров.	Ворошилова пров.	Покровський пров.	Ворошилова пров.
11.	Приютінська вул.	Радянська вул.	Приютінська вул.	Радянська вул.
12.	Сімейний пров.	Сімейний пров.	Сімейний пров.	Сімейний пров.
13.	Солодка балка вул.	Солодка балка вул.	Солодка балка вул.	Солодка балка вул.
14.	Транспортна вул.	Транспортна вул.	Транспортна вул.	Транспортна вул.
15.	Училищний пров.	Училищний пров.	Училищний пров.	Училищний пров.
16.	Чигиринська вул.	Чигиринська вул.	Чигиринська вул.	Чигиринська вул.
17.	Не було	Не було	Не було	Ворошилова вул.
18.	Не було	Не було	Не було	Ворошилова тупик
19.	Не було	Не було	Не було	Новосімейний пров.

Вул. Кавалерійська в сер. 1910-х рр., ліворуч – арка та проїзд до Новомиколаївки, праворуч – будинок родини Ельворті [33].

Народне училище ім. О. Пашутіна на вул. Кавалерійській [33]

Вул. Бульварна, Покровський храм, 1942 [31]

Вокзал (фото початку ХХ століття – із кол. В. Петракова)

Лікарня св. Анни (із кол. В. Петракова)

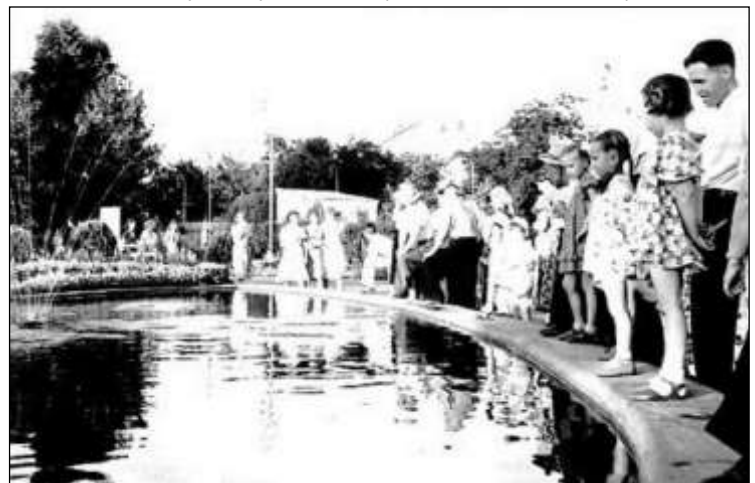
Вокзал, 1954 [33]

Реальне училище на вул. Бульварній, 1912
(із кол. В. Петракова)

Вул. Фрунзе, 1955 (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Парк ім. Леніна, 1955 (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Дворцовий бульвар, 1913 (із кол. В. Петракова)

Вхід до бульвару ім. Леніна – вул. Орджонікідзе (перехрестя з Леніна), серпень 1941 року. Кінцева зупинка трамвайного маршруту «Вул. Леніна - Птахофабрика» [31]

Парашутна вишка біля бульвару ім. Леніна. Побудована в сер. 1930-х рр., демонтована в 1943 р. (із колекції Анатолія Морозова) [33].

Ковалівський бульвар. Фото з літака, 1943. У лівій частині світлини видно місце, де стояла парашутна вишка [31]. ~ 65 ~

Вхід до бульвару ім. Леніна з вул. Орджонікідзе в 1942 та 1955 роках
(із архіву Рейберт.інфо та з колекції Ю. Тютюшкіна)

Слухачі кінної школи ім. Будьоного на бульварі ім. Леніна,
сер. 1920-х рр. (фото з фондів обласного краєзнавчого музею)

Бульвар ім. Леніна, серпень 1941 р.
(фото з колекції Анатолія Морозова)

Пров. Училищний, 1941
(фото з колекції Анатолія Морозова)

Вул. Орджонікідзе, спортивний зал
заводу «Червона зірка», 1955
(фото з колекції Юрія Тютюшкіна)

КУЩІВКА

Кущівка розташована на південно-східній околиці міста. На півночі вона межує з Балкою, на півдні – з річкою Інгул, на південному сході закінчується дорогою, яка веде до Завадівки. Також у межах району протікає річка Біянка.

Кущівка завжди була околицею міста. Про її назву існує кілька легенд. За інформацією Костянтина Шляхового, найпопулярніша серед них (але не підтверджена) – про козака Куща, який буцімто отримав на першій і головній вулиці поселення – Кримській – корчму. Кримська була відгалуженням чумацького шляху, який вів мажі та фури з Польщі до Криму, і торгівля на цьому велелюдному місці приносила вельми вагомий зиск. Інша легенда свідчить про те, що жителі слободи займалися вирощенням цибулі-кущівки. І цю версію відкидати не можна, бо справді названа городня культура саме такого сорту завжди переважала у селянських родинах. Чимало прихильників і в наукових поясненнях назви Кущівка. Вона, найімовірніше, походить від слова “куща”, що у давнину означало “шатро”, “намет”. І таке пояснення назви не можна не врахувати. Адже шатра, намети у давні часи служили оселею для багатьох переселенців на нові місця [24].

Межі цієї околиці міста окреслювалися Семенівським провулком, Вознесенською (Свердлова) вулицею, Веселівським провулком та 8-ю робітничою вулицею (тепер Тульська). У дорадянські часи головними вулицями були Кримська, Херсонська, Вознесенська, Семенівська, Якимівська, Кам'яна, Середній та Богадільний провулки [39].

Усе це – вулиці так званої Старої Кущівки. Пізніше виникла Нова Кущівка із вісьмома вулицями. На мапі 1913 року вони без назв, але у постанові Кіровоградської міської управи (жовтень 1941 року) [31] є інформація про те, що ще за єлисаветградської доби вулиці мали назву «робоча». Напевно, слід було б перекласти на українську як «робітничка», але працівники міської управи чомусь цього не зробили і залишили на мапі міста вісім «робочих» вулиць.

Основну частину мікрорайону становить приватний сектор, побудований переважно у 1930-х – 1960-х роках [24].

На Кущівці був відкритий один із перших цегляних заводів. У мікрорайоні, як пише Юрій Матівос, розвивалося коноплярство. Раніше тут працювала єдина в місті канатна фабрика, яка виробляла шпагати, мотузки, волокно для виробничих і побутових потреб. З насіння конопель робили харчову і промислову олію. Переробляли насіння також на Кущівці. Скотопригонна площа, розташована на межі між містом і Кущівкою, служила місцем розташування боєнь і салотопень для переробки м'яса худоби

і відходів від неї. Це відбилося в назві вулиці Костопальної (тепер Олександрійська). Наразі на Кущівці працює «Шпагатно-мотузкова фабрика», заснована в 1937 році [39].

У 1871 році в район Кущівки з Полтавської вулиці була перенесена дерев'яна Петропавлівська церква. Незабаром її перебудували, використовуючи цеглу місцевого виробництва. Храм був зведений між вулицями Вознесенською і Херсонською. Неповдалі від нього знаходився Кам'яний яр. З іншого боку церковну територію обмежував провулок Середній [39]. Храм було зруйновано радянською владою у 1930-х роках.

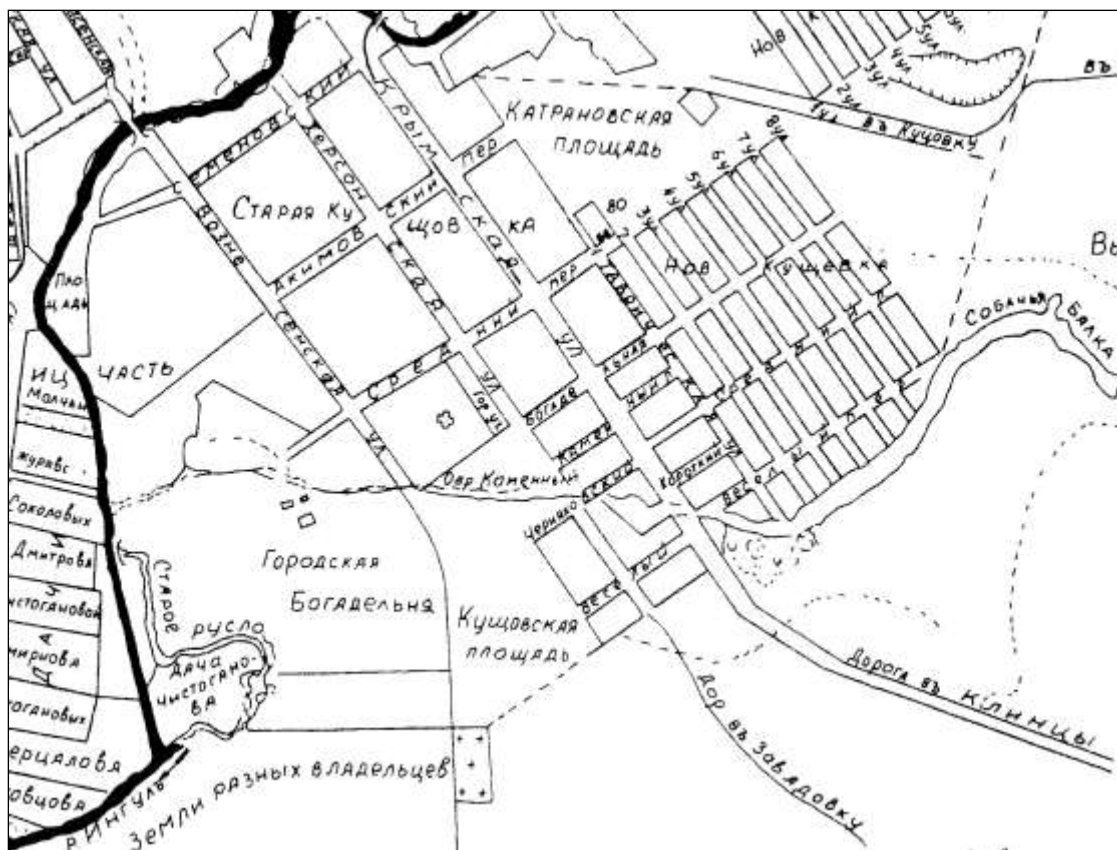
Понад сто тридцять років тому в Єлисаветграді працювали богадільні – установи, що призначалися «для убогих, калік, німечих і невиліковно хворих», при яких були і лазарети для надання симптоматичної медичної допомоги. У 1884 року на Кущівці було відкрито міську богадільню. Сьогодні в її будівлі розташовано одне із приміщень геріатричного відділення Кіровоградського обласного психоневрологічного інтернату, де зосереджується найбільший у місті контингент старих хворих людей [24].

У 1873 році на розі вулиці Таврійської та провулку Середнього було відкрито Кущівське міське народне училище (з 1921 року – міська школа № 1). У 1939 році відкрито школу № 30 у спеціально побудованому для неї приміщенні на розі вул. Свердлова та Водоп'янова.

Кущівка була одним із перших мікрорайонів, звільнених від німецько-румунсько-угорських загарбників. У 1944 році на Кущівці функціонував військовий шпиталь. Понад 90 радянських воїнів, які загинули під час звільнення міста та померли від ран, були поховані на Кущівському цвинтарі. Там було відкрито пам'ятник. У сер. 1950-х рр. могили воїнів були перенесені (за офіційною версією) до меморіального цвинтаря на фортечних валах. Доля пам'ятника не відома.

Кущівка з кінця XIX століття мала транспортне сполучення з центром та іншими мікрорайонами міста: до 1941 року на вул. Кримській розташовувалася кінцева зупинка трамвайного маршруту «Кущівка – вокзал», а у 1947 – 1954 рр. – автобусного маршруту № 3 «Кущівка – Кукурудзяний завод (Н. Балашівка)» (у 1954 – 1960 рр. – «Кущівка – Аеропорт (Н. Балашівка)»). Пізніше маршрут було незначно змінено. Він і сьогодні починається на вул. Кримській і закінчується на Новій Балашівці на вул. Кільцевій (проходить через вул. Київську, а не Гоголя, як було на попередньому маршруті).

У середині 1950-х років мікрорайон мав 69 вулиць, серед яких 43 – післявоєнної розбудови.

1913
 (із мапи
 П. Рябкова)

1942
 (рис.
 Ю. Євстрат'єва)

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Акимівський пров.	Акимівський пров.	Акимівський пров.	Акимівський пров.
2.	Богадільна вул.	Водоп'янова вул.	Богадільна вул.	Водоп'янова вул.
3.	Веселий пров.	Веселий пров.	Веселий пров.	Веселий пров.
4.	Вознесенська вул.	Свердлова вул.	Вознесенська вул.	Свердлова вул.
5.	Катранівський пров.	Катранівський пров.	Катранівський пров.	Катранівський пров.
6.	Короткий пров.	Короткий пров.	Короткий пров.	Короткий пров.
7.	Костопальна вул.	Костопальна вул.	Костопальна вул.	Костопальна вул.
8.	Кримська вул.	Кримська вул.	Кримська вул.	Кримська вул.
9.	Кущівська вул.	Герцена вул.	Кущівська вул.	Герцена вул.
10.	Не було	Чернишевського вул.	Галіційська вул.	Чернишевського вул.
11.	Не було	Канатна вул.	Канатна вул.	Канатна вул.
12.	Не було	Кропоткіна вул.	Коротка вул.	Кропоткіна вул.
13.	Не було	Червоноармійська вул.	Молдованська вул.	Червоноармійська вул.
14.	Не було	Коляєва вул.	Південна вул.	Коляєва вул.
15.	Не було	9-го Січня вул.	Полуботка вул.	9-го Січня вул.
16.	Новгородська вул.	Новгородська вул.	Новгородська вул.	Новгородська вул.
17.	Новгородський пров.	Новгородський пров.	Новгородський пров.	Новгородський пров.
18.	Новгородський пров. 2-й	Новгородський пров. 2-й	Новгородський пров. 2-й	Новгородський пров. 2-й
19.	Овразна 1-а вул.	Овразна 1-а вул.	Овразна 1-а вул.	Овразна 1-а вул.
20.	Овразна 2-а вул.	Овразна 2-а вул.	Овразна 2-а вул.	Овразна 2-а вул.
21.	Овразна 3-я вул.	Овразна 3-я вул.	Овразна 3-я вул.	Овразна 3-я вул.
22.	Овразна 4-а вул.	Овразна 4-а вул.	Овразна 4-а вул.	Овразна 4-а вул.
23.	Овразна 5-а вул.	Овразна 5-а вул.	Овразна 5-а вул.	Овразна 5-а вул.
24.	Овразна 6-а вул.	Овразна 6-а вул.	Овразна 6-а вул.	Овразна 6-а вул.
25.	Овразна 7-а вул.	Овразна 7-а вул.	Овразна 7-а вул.	Овразна 7-а вул.
26.	Овразний пров.	Овразний пров.	Овразний пров.	Овразний пров.
27.	Робоча 10-а вул.	Робоча 10-а вул.	Робоча 10-а вул.	Робоча 10-а вул.
28.	Робоча 11-а вул.	Робоча 11-а вул.	Робоча 11-а вул.	Робоча 11-а вул.
29.	Робоча 1-а вул.	Робоча 1-а вул.	Робоча 1-а вул.	Робоча 1-а вул.
30.	Робоча 3-я вул.	Робоча 3-я вул.	Робоча 3-я вул.	Робоча 3-я вул.
31.	Робоча 4-а вул.	Робоча 4-а вул.	Робоча 4-а вул.	Робоча 4-а вул.
32.	Робоча 5-а вул.	Робоча 5-а вул.	Робоча 5-а вул.	Робоча 5-а вул.
33.	Робоча 6-а вул.	Робоча 6-а вул.	Робоча 6-а вул.	Робоча 6-а вул.
34.	Робоча 7-а вул.	Робоча 7-а вул.	Робоча 7-а вул.	Робоча 7-а вул.
35.	Робоча 8-а вул.	Робоча 8-а вул.	Робоча 8-а вул.	Робоча 8-а вул.
36.	Робоча 9-а вул.	Робоча 9-а вул.	Робоча 9-а вул.	Робоча 9-а вул.
37.	Робоча вул.	Робоча 2-а вул.	Робоча 2-а вул.	Робоча 2-а вул.
38.	Семенівський пров.	Семенівський пров.	Семенівський пров.	Семенівський пров.
39.	Середній пров.	Середній пров.	Середній пров.	Середній пров.
40.	Таврійська вул.	Таврійська вул.	Таврійська вул.	Таврійська вул.
41.	Херсонська вул.	Херсонська вул.	Херсонська вул.	Херсонська вул.
42.	Черняхівський пров.	Черняхівський пров.	Черняхівський пров.	Черняхівського пров.
43.	Не було	Красіна вул.	Шкільна вул.	Красіна вул.
44.	Не було	Не було	Не було	Бережинська вул.
45.	Не було	Не було	Не було	Бережинське шосе
46.	Не було	Не було	Не було	Бутовський пров.
47.	Не було	Не було	Не було	Бережинський пров.
48.	Не було	Не було	Не було	Бережинський пров. 1-й
49.	Не було	Не було	Не було	Вишневий пров.
50.	Не було	Не було	Не було	Весняний пров.
51.	Не було	Не було	Не було	Весняний тупик
52.	Не було	Не було	Не було	Герцена пров.
53.	Не було	Не було	Не було	Жуковського вул.
54.	Не було	Не було	Не було	Кам'яний пров.
55.	Не було	Не було	Не було	Катранівський пров.
56.	Не було	Не було	Не було	Кримський пров.
57.	Не було	Не було	Не було	Ломаний пров.
58.	Не було	Не було	Не було	Міцкевича вул.
59.	Не було	Не було	Не було	Новгородський тупик
60.	Не було	Не було	Не було	Овразна 8-а
61.	Не було	Не було	Не було	Овразний тупик
62.	Не було	Не було	Не було	Руднева пров.
63.	Не було	Не було	Не було	Середній в'їзд пров.
64.	Не було	Не було	Не було	Свердлова пров.
65.	Не було	Не було	Не було	Таврійський пров.
66.	Не було	Не було	Не було	Урицького вул.
67.	Не було	Не було	Не було	Чернишевського 2-а вул.
68.	Не було	Не було	Не було	Чайкіної вул.
69.	Не було	Не було	Не було	Шахматний пров.

Кушівське народне училище (школа № 1) на вул. Таврійській (сучасне фото Сергія Марущака)

Кушівське народне училище (школа № 1) – сучасне фото із газ. «Вечірня газета»

Трамвай на вул. Кримській (рис. В. Ловчука)

Кінцева зупинка на вул. Кримській на сучасній мапі – позначена квадратом (за спогадами Михайла Гончаренка)

Приміщення колишньої богадільні
(сучасне фото із газ. «Вечірня газета»)

Приміщення школи № 30 на
вул. Свердлова (Вознесенській),
збудоване в 1939 році
(сучасне фото)

Міст через р. Інгул на вул. Свердлова
(Вознесенській) – фото 1950-х рр.
(із кол. Ю. Тютюшкіна)

Пам'ятник на могилах радянських воїнів,
полеглих під час звільнення Кіровограда та
померлих від ран у Куцівському шпиталі,
фото поч. 1950-х рр. (із фондів ДАКО)

НЕКРАСІВКА

Цей мікрорайон розташований на південному сході від Новомиколаївки ліворуч від залізниці. Площа його невелика. Характерною особливістю цього мікрорайону до початку 1970-х років була відсутність будь-яких підприємств.

Перші будинки на вулиці імені російського поета Миколи Некрасова почали з'являтися на місці зруйнованих кладовищ у 1921 році, коли відзначалося 100-річчя від дня його народження [40, с. 127]. Протягом наступних 15 років було нарізано ще 10 вулиць, більшості з яких присвоєні імена російських та радянських письменників (Лермонтова, Льва Толстого, Чехова, Дем'яна Бедного, Маяковського, Короленка). Не вписувалися в цей ряд лише вулиці Желябова, Пирогова, Лейтенанта Шмідта, 8-го Березня і Партизанська.

У жовтні 1941 року Кіровоградська міська управа перейменувала деякі з них. Вулиця Желябова на два роки і три місяці стала Придорожною, Маяковського – Нікітіна, Лейтенанта Шмідта – Льотною, Дем'яна Бедного – Зеленою. Вулицю 8-го Березня спочатку назвали Дунайською, а в 1942 році – ім'ям Володимира Винниченка.

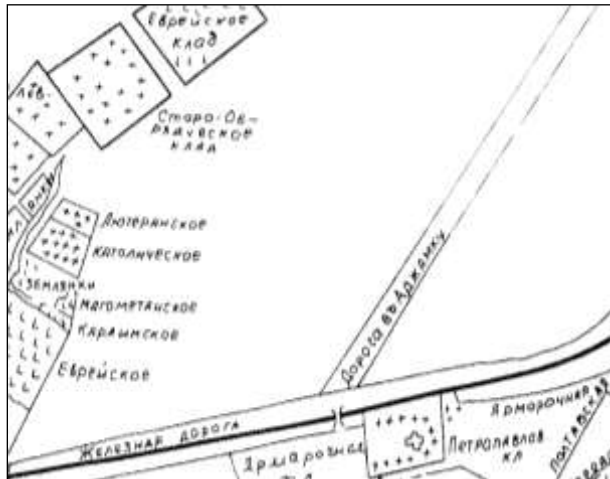
У лютому 1944 року усі радянські назви були повернені. У кінці 1940-х років на межі з Новомиколаївкою з'явилася вулиця Сталінградська, яка 1961 року отримала ім'я Аркадія Гайдара.

Розташовані на південь від мікрорайону, біля залізниці вулиці 1-ша і 2-га Мотузьянки, хаотично забудовані переважно невеличкими одноповерховими житловими спорудами, у другій половині 1940-х років увійшли до складу Некрасівки під назвою «Селище імені Шолохова» (з 1956 року – «Селище Миру»). Вулиця Шолохова, що виникла у напрямку на північ від 2-гої Мотузьянки в кінці 1930-х років, а в середині 1950-х років наблизилася до Новомиколаївського цвинтаря, у 1956 році отримала нову назву – «Миру». Таку ж назву було надано і прокладеному в кінці 1940-х років провулку Шолохова.

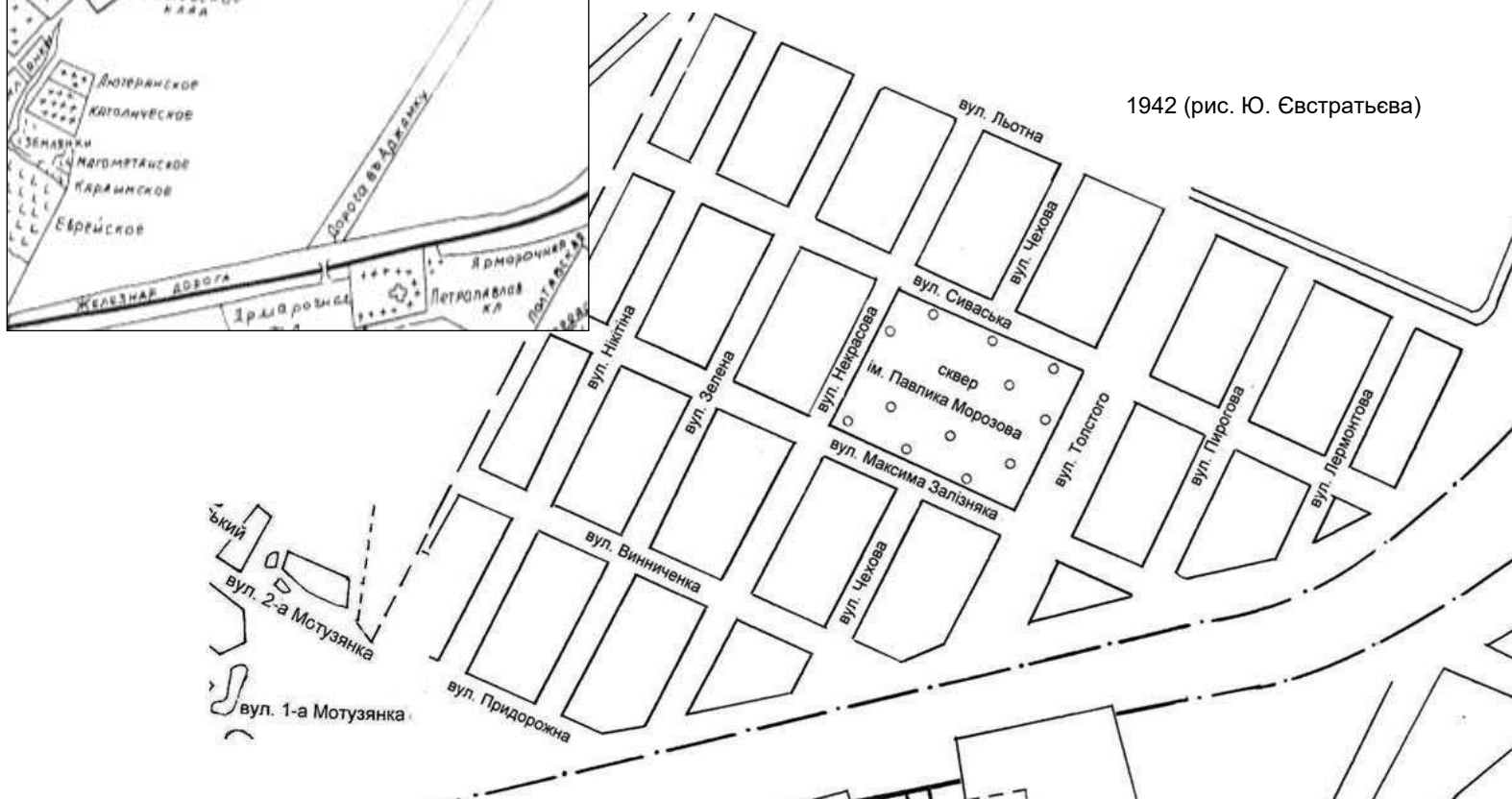
Всього на Некрасівці в середині 1950-х років налічувалося 20 вулиць.

У кінці 1920-х років у центрі мікрорайону між вулицями Некрасова і Толстого було закладено великий сквер, який у середині 1930-х років було названо ім'ям радянського піонера-героя Павліка Морозова. Пам'ятник йому з'явився на центральній алеї скверу після війни.

У кінці 1940-х – середині 1960-х років на Некрасівці функціонували два переїзди через залізницю, тому її вулицями курсували міські автобуси маршрутів № 6 «Криворізьке КП – Некрасівка (Аджамське КП)» (з 1960 р. – «Криворізьке КП – Аеропорт») та № 7 «Ровенське КП – Новомиколаївка».

1913 (з мапи П.Рябкова)

1942 (рис. Ю. Євстрат'єва)

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Мотузянка вул.	Мотузянка 1-а вул.	Мотузянка 1-а вул.	Селище ім. Шолохова
2.	Не було	Мотузянка 2-а вул.	Мотузянка 2-а вул.	
3.	Не було	Шолохова вул.	Суботівська вул.	Шолохова вул.
4.	Не було	Дем'яна Бедного	Зелена вул.	Дем'яна Бідного
5.	Не було	Не було	Не було	Шолохова пров.
6.	Не було	8-го Березня	Дунайська вул.	8-го Березня
7.	Не було	Лермонтова вул.	Лермонтова вул.	Лермонтова вул.
8.	Не було	Лесі Українки вул.	Лесі Українки вул.	Лесі Українки вул.
9.	Не було	Лейтенанта Шмідта вул.	Льотна вул.	Лейтенанта Шмідта вул.
10.	Не було	Пирогова вул.	Пирогова вул.	Пирогова вул.
11.	Не було	Желябова вул.	Придорожна вул.	Желябова вул.
12.	Не було	Сиваська вул.	Сиваська вул.	Сиваська вул.
13.	Не було	Толстого вул.	Толстого вул.	Толстого вул.
14.	Не було	Некрасова вул.	Некрасова вул.	Некрасова вул.
15.	Не було	Маяковського вул.	Нікітіна вул.	Маяковського вул.
16.	Не було	Партизанська вул.	Максима Залізняка вул.	Партизанська вул.
17.	Не було	Чехова вул.	Чехова вул.	Чехова вул.
18.	Не було	Не було	Не було	Сталінградська вул.
19.	Не було	Не було	Не було	Олега Кошового вул.
20.	Не було	Не було	Не було	Межева вул.

Південна частина Некрасівки та селище імені Шолохова на мапі 1955 року (із фондів архіву Кіровоградської філії НДВІ інженерно-технічних і екологічних вишукувань)

Пам'ятник П. Морозову
(фото Т. Бакмана, 1961)

Вул. Сиваська (фото 2018 року)

НОВА БАЛАШІВКА

Село Балашівка на північній околиці Єлисаветграда, на правому березі Інгулу, швидко розвивалося, господар скуповував землі у селян, які одержали її внаслідок земельної реформи 1861 року. Незабаром із південного боку залізниці виникло інше поселення – хутори на землях того ж власника. Його нарекли Новою Балашівкою. Дві Балашівки з'єднував залізничний переїзд, який функціонує й досі.

На стрімкий розвиток хуторів вплинуло буре вугілля. Перші поклади цього дешевого місцевого палива були виявлені ще на початку ХХ століття, до розробки родовищ приступили у 1919 році. Налагодити видобуток бурого вугілля вдалося у 1921 році.

Про шахтарське минуле Нової Балашівки нагадують назви вулиць: Буровугільна, Ствольна, провулок Відбійний. Водосховище, утворене на місці каменоломень, улітку приваблювало робітників. Вони цікавилися у місцевих мешканців можливість зведення будівель. Розбудова Нової Балашівки працівниками шахти «Піонер», цегельного заводу та інших підприємств йшла швидкими темпами. Висококваліфіковані робітники «Червоної Зірки» хотіли вирватись із нетрів Кузень (вулиця, забудована переважно землянками й напівземлянками). Причини цього в тому, що пролетаріат дещо позаможнішав: з середини 1930-х років у власності робітників почали з'являтися патефони, велосипеди, радіоприймачі. Тож у 1930-х роках Нову Балашівку розбудували вже робітники з шахтарями. Вони створили 1-шу, 2-гу, 3-тю, 4-ту, 5-ту, 6-ту Шахтарські, Маркшейдерську, Стаханівську, Ударну вулиці, 1-шої, 2-гої П'ятирічок, провулки Брикетний, Буровугільний, Ствольний, Маркшейдерський [25]. Деякі з вулиць з жовтня 1942 року до лютого 1944 року мали інші назви згідно з постановою Кіровоградської міської управи [12] (див. рис. на с. 76).

Буровугільна шахта «Піонер» та «Піонер-біс» працювали, за однією версією, з 1931 року до окупації міста німцями в серпні 1941 року. Відступаючи, радянські керівники наказали підірвати шахту. Після війни вони вже не відбудовувалися [25]. За іншою версією, окупаційна влада реорганізувала роботу підприємства – пробили новий ствол. Стару шахту «Піонер» закрили. Однак, як зазначає Леонід Багацький, «не вдалося знайти жодного свідчення, що наказ радянського керівництва (чи він взагалі існував?) про підрив шахти було виконано. Тому зараз важко сказати, скільки шахт працювало у Кіровограді під час окупації. У перші повоєнні роки у будівлях старої шахти знаходилась школа, яка пізніше стала школою № 23» [3].

Видобуток вугілля «німці організували з розмахом. Паливо постачали не тільки для потреб підприємств, заводів, фабрик, установ міста. Вугілля йшло на склади військово-ремонтних баз окупантів. Окрім того, у значній кількості німці вивозили його до країн Європи. Досі ще живі шахтарі, які працювали на

підприємстві, називають різні цифри глибин виробок – 63, 65, 67 метрів. Також стверджують, що у районі Старої шахти забої знаходились на малій глибині від поверхні. Штольні, особливо Старої шахти, були вузькими, а Нової – завширшки 3-4 метри, заввишки – 2,5-3 метри. Нова шахта (і в роки окупації) мала електропостачання. Деревину для виробництва окупанти звозили з усіх куточків України – переважно сосну. Вугілля вивозили на поверхню вагонетками. Великим святом для працівників шахти, за їхніми спогадами, була смерть коней. Шахтарі запевняють, що тільки тоді вони мали можливість наїстися досхочу. Разом із вільнонайманими працювали і військовополонені. Табір для них знаходився на території шахти. Незважаючи на досить пристойну механізацію виробництва, праця шахтаря залишалася важкою. Мала шахта у роки війни і їдальню. Її приміщення розміщувалося приблизно у районі нинішньої соціальної аптеки [3].

Повоєнний розвиток міста – час утворення Балашівської промзони. У ній протягом 1940-х – 1960-х років зосередився потужний потенціал: заводи (залізобетонних виробів, асфальтний, кукурудзяний, комбікормовий, продтоварів, металовиробів, хлібозавод і молокозавод), м'ясокомбінат, фабрики, цехи Райхарчторгу, бази, об'єкти торгівлі, автомобільні, будівельні та монтажні підприємства [25]. Ця забудова, до речі, і згадки не залишила про існування на її довоєнній території навчального аеродрому ОСОАВІАХІМу.

У 1930-х роках «на околиці Балашівки, неподалік від кукурудзяного заводу збудували цивільну злітно-посадкову смугу, з якої виконували тренувальні польоти курсанти Кіровоградського аероклубу на літаках У-2, і яка згодом стала у пригоді Кіровоградському авіазагону цивільної авіації. Саме туди з аеродрому Новоолексіївка влітку 1953 року було переведено все авіагосподарство. Відновлений аеродром за своїми розмірами міг приймати на ґрунт не лише літаки ПО-2 і АН-2, але і пасажирські літаки великої місткості - ЛІ-2 та ІЛ-14. У складі 95-го авіазагону було дві авіаційні ескадрильї по дві авіаційні ланки в кожній. Командирами авіаційних ескадрилій були призначені Олексій Пономарьов та Іван Муругов. У 1955 році командиром 95 авіазагону був призначений Леонід Орлов.

У 1957 році до авіазагону надійшли літаки АН-2, і він приступив до виконання рейсових польотів за розкладом на Київ, Вінницю, Львів, Дніпропетровськ, Миколаїв» [73].

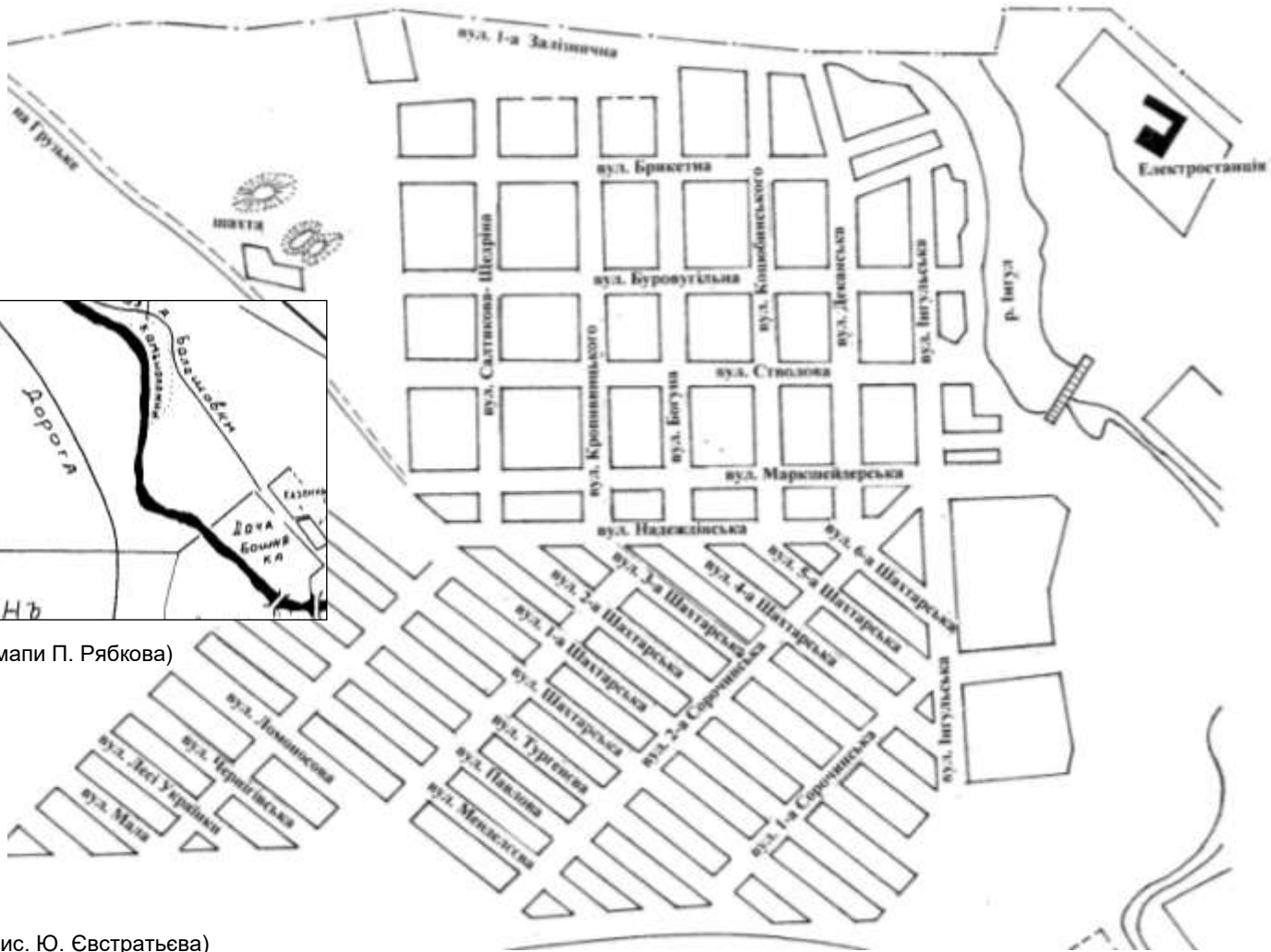
Аеродром Нова Балашівка функціонував до літа 1960 року, коли авіазагін було перебазовано на Новомиколаївський аеродром.

Про розвиток цієї галузі на Новій Балашівці вказують назви вулиць – Аерофлотська та Повітрянофлотська (сьогодні – Є. Подолянчука) [68].

У повоєнний період у мікрорайоні виникло 32 нові вулиці.

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Не було	1-го Травня вул.	Диканська вул.	Першотравнева вул.
2.	Не було	1-ої П'ятирічки вул.	Сорочинська 1-а вул.	1-ої П'ятирічки вул.
3.	Не було	2-ої П'ятирічки вул.	Сорочинська 2-а вул.	2-ої П'ятирічки вул.
4.	Не було	Брикетна вул.	Брикетна вул.	Брикетна вул.
5.	Не було	Бурвугільна вул.	Бурвугільна вул.	Бурвугільна вул.
6.	Не було	Дарвіна вул.	Мала вул.	Дарвіна вул.
7.	Не було	Залізнична 1-а вул.	Залізнична 1-а вул.	Залізнична 1-а вул.
8.	Не було	Комінтерна вул.	Черкаський пров.	Комінтерна вул.
9.	Не було	Коцюбинського вул.	Коцюбинського вул.	Коцюбинського вул.
10.	Не було	Макшейдерівська вул.	Макшейдерівська вул.	Макшейдерівська вул.
11.	Не було	Макшейдерівський пров.	Макшейдерівський пров.	Макшейдерівський пров.
12.	Не було	Менделєєва вул.	Менделєєва вул.	Менделєєва вул.
13.	Не було	Салтикова-Щедріна вул.	Салтикова-Щедріна вул.	Салтикова-Щедріна вул.
14.	Не було	Стаханівська вул.	Кропивницького вул.	Стаханівська вул.
15.	Не було	Стволова вул.	Стволова вул.	Стволова вул.
16.	Не було	Тургенєва вул.	Тургенєва вул.	Тургенєва вул.
17.	Не було	Ударна вул.	Надежінська вул.	Ударна вул.
18.	Не було	Чкалова вул.	Чернігівська вул.	Чкалова вул.
19.	Не було	Шахтарська 1-а вул.	Шахтарська 1-а вул.	Шахтарська 1-а вул.
20.	Не було	Шахтарська 2-а вул.	Шахтарська 2-а вул.	Шахтарська 2-а вул.
21.	Не було	Шахтарська 3-я вул.	Шахтарська 3-я вул.	Шахтарська 3-я вул.
22.	Не було	Шахтарська 4-а вул.	Шахтарська 4-а вул.	Шахтарська 4-а вул.
23.	Не було	Шахтарська 5-а вул.	Шахтарська 5-а вул.	Шахтарська 5-а вул.
24.	Не було	Шахтарська 6-а вул.	Шахтарська 6-а вул.	Шахтарська 6-а вул.
25.	Не було	Шахтарська вул.	Шахтарська вул.	Шахтарська вул.
26.	Не було	Не було	Не було	Аерофлотська вул.
27.	Не було	Не було	Не було	Академіка Паладдіна вул.
28.	Не було	Не було	Не було	Брикетний пров.
29.	Не було	Не було	Не було	Виконкомівська вул.
30.	Не було	Не було	Не було	Відбійний пров.
31.	Не було	Не було	Не було	Гірничий пров.
32.	Не було	Не було	Не було	Достоевського пров.
33.	Не було	Не було	Не було	Інгульська набережна
34.	Не було	Не було	Не було	Кільцева вул.
35.	Не було	Не було	Не було	Козакова вул.
36.	Не було	Не було	Не було	Коцюбинського пров.
37.	Не було	Не було	Не було	Ленінградський пров.
38.	Не було	Не було	Не було	Ломоносова вул.
39.	Не було	Не було	Не було	Марка Вовчка вул.
40.	Не було	Не було	Не було	Нововугільний пров.
41.	Не було	Не було	Не було	Обозновська вул.
42.	Не було	Не було	Не було	Обозновське шосе
43.	Не було	Не було	Не було	Обозновський пров.
44.	Не було	Не було	Не було	Озерна Балка вул.
45.	Не було	Не було	Не було	Павліка Морозова вул.
46.	Не було	Не було	Не було	Павлова вул.
47.	Не було	Не було	Не було	Папаніна вул.
48.	Не було	Не було	Не було	Червонофлотська вул.
49.	Не було	Не було	Не було	Піонерська 1-а вул.
50.	Не було	Не було	Не було	Піонерська 2-а вул.
51.	Не було	Не було	Не було	Піонерська 3-я вул.
52.	Не було	Не було	Не було	Піонерська 4-а вул.
53.	Не було	Не було	Не було	Піонерська 5-а вул.
54.	Не було	Не було	Не було	Прорізний пров.
55.	Не було	Не було	Не було	Совхозна вул.
56.	Не було	Не було	Не було	3-ї п'ятирічки вул.
57.	Не було	Не було	Не було	Шахтарський пров.

1913 (з мапи П. Рябкова)

1942 (рис. Ю. Євстратєва)

Зінов'єська РЕС (на передньому плані) та Нова Болашівка, поч. 1950-х рр. (із фондів ДАКО)

Нова Балашівка (на передньому плані ліворуч) на фото 1940-х – 1950-х рр. (із фондів ДАКО)

Літак АН-2
на аеродромі, 1957 [73]

Будівля школи № 23,
заснованої в кінці 1930-х років
(сучасне фото [25])

Районна поліклініка,
відкрита на початку 1950-х рр.
(сучасне фото [25])

Кондуктор і водій автобуса
на кінцевій зупинці маршруту
№ 3 (Нова Балашівка), 1958
(із кол. Ю. Тютюшкіна)

НОВОМИКОЛАЇВКА

Новомиколаївка розташована у північній частині міста. На півдні межує з залізницею, на сході – з Некрасівкою, на заході – зі Старою Балашівкою. На півночі мікрорайону розташовані авіамістечко та споруди аеродрому. Основна частина мікрорайону – приватна, забудована за регулярним планом.

Мікрорайон виник на початку минулого століття, коли власник найбільшого елісаветградського машинобудівного заводу Роберт Ельворті зробив робітникам свого підприємства щедрі пропозиції – запропонував усім бажаючим безпроцентні позики на побудову житла. Бажаючих виявилось багато – більше шестисот осіб. Справа була, як пише Ольга Степанова, за тим, де будувати, адже робітники не мали статків, щоб купити землю в місті. Тому власник заводу звернувся до міської думи з клопотанням про створення нового району на околиці. І у 1909 році місце для облаштування робочої слободи було знайдено. «Міська комісія виїжджала для огляду місцевості для пристрою робітничої слобідки Миколаївки. Найбільш відповідає вимогам місцевість за полотном залізниці до цвинтарної церкви «Всіх скорботних радість». Місцевість ця рівна, хоча трохи з ухилом у бік залізниці. Надалі належить розпланувати слобідку на квартали і двори», – повідомляла газета «Голось Юга» [58].

У 1911 році між охочими будувати житло в слободі провели жеребкування, і на початку 1912-го розпочалося будівництво. Навіть сьогодні помітно, що більшість будинків слободи зводили за одним типовим проектом. Будували дуже швидко. На плані 1913 року ми вже бачимо доволі великий мікрорайон, окреслений вулицями Військовою, Торговою, Севастопольською та Лагерною [58].

Згідно з офіційною версією слободу назвали Миколаївка в 1914 році на честь 20-річчя сходження на престол імператора Миколи II. Проте, як зазначає Ольга Степанова, назва «Миколаївка» зустрічається і в документах 1909 року [58].

Під час облаштування Робітничої слободи Р. Ельворті піклувався не лише про житло та освіту (будівництво народного училища у 1914-1916 роках [49, с. 18.]), а й про дозвілля робітників. Тому в центрі слободи був закладений парк, який пізніше отримав ім'я директора «Червоної зірки» Якіма Крючкова. Парк став певним уособленням національної приналежності Ельворті – алеї були влаштовані у формі прапора Великої Британії. Планування парку збереглося до наших днів.

У центрі парку було влаштовано фонтан. Точну дату його спорудження встановити не вдалося, але 1913 року він уже функціонував, оскільки на мапі було позначено вулицю Фонтанну. Такий цілком логічний висновок зробив Юрій Тютюшкін разом із припущенням про наявність у місті двох однакових фонтанів (на Миському бульварі та в парку в Робітничій

слободі). Друге припущення, яке видається Ю. Тютюшкіну малоімовірним, полягає в тому, що у 1936 році під час побудови площі ім. Кірова на території Миського бульвару скульптуру з фонтану було перенесено до парку ім. Крючкова. Ігор Світецький вважає, що скульптури на цих фонтанах були схожими, але не однаковими. Мені ж усі три версії видаються достатньо ймовірними.

У другій половині 1940-х років скульптура з фонтану з якихось причин була демонтована, але він продовжував функціонувати ще понад три десятиліття [65].

Перша хвиля перейменувань розпочалася тут на початку 1920-х рр. Завод Ельворті більшовики перейменовували у «Червону Зорю», а слобідку, де і надалі селилися робітники – у «Червонозорівку». Частина вулиць також було перейменовано. Стерто було з мапи також ім'я одного з братів-засновників підприємства Томаса, спочилого ще у 1892 році. Названу на його честь вулицю Ельвортінську перейменовували на Воровського. Нові революційні назви у своїй більшості протримались до 2010-х років, крім періоду німецької окупації, коли за рішенням міської управи більшості з них повернули дореволюційні назви, а деяким присвоїли українські національні назви.

У 1931 році на території військового аеродрому в Зінов'євську було розпочато будівництво ангарів, службових і житлових споруд, місць стоянок, руліжних доріжок, капонірів та інших об'єктів. У 1932 році на аеродромі з широко розгорнутим будівництвом інфраструктури було розпочато формування 15-ї важкої авіаційної бригади на літаках ТБ-3 [73]. У середині 1930-х років територія Червонозорівки розширилася на північ за рахунок збудованого там поблизу військового аеродрому авіамістечка.

В офіційних документах міських органів влади, починаючи з вересня 1941 року і по сьогодні, цей мікрорайон називається Новомиколаївкою.

У повоєнний період у мікрорайоні виникло 10 нових вулиць, а загальна їх кількість збільшилася до 41.

На території мікрорайону функціонували чотири школи (школа № 3 на вул. Авіаційній, на базі колишнього народного училища; школа № 27 на вул. Колгоспній (з 1939 року), філія школи № 27 в авіамістечку (з 1939 року), реорганізована в 1955 році у школу № 25, та школа № 29 на пров. Сталіна (з 1944 року).

На заході Новомиколаївки на початку 1930-х років було влаштовано велику лісопаркову зону та міський пляж на річці Інгул.

З 1929 року по вулицях Новомиколаївки курсував трамвай за маршрутом «Кіншкола – Кооптах» (з кінця 1930-х рр. «Вул. Леніна – Птахофабрика»), а з 1947 року – автобуси за маршрутами № 2 «Миський сад – вул. Куйбишева», № 4 «Новоолекіївка – Новомиколаївка» та з середини 1950-х рр. – № 7 «Ровенське КП – Новомиколаївка (заготзерно)».

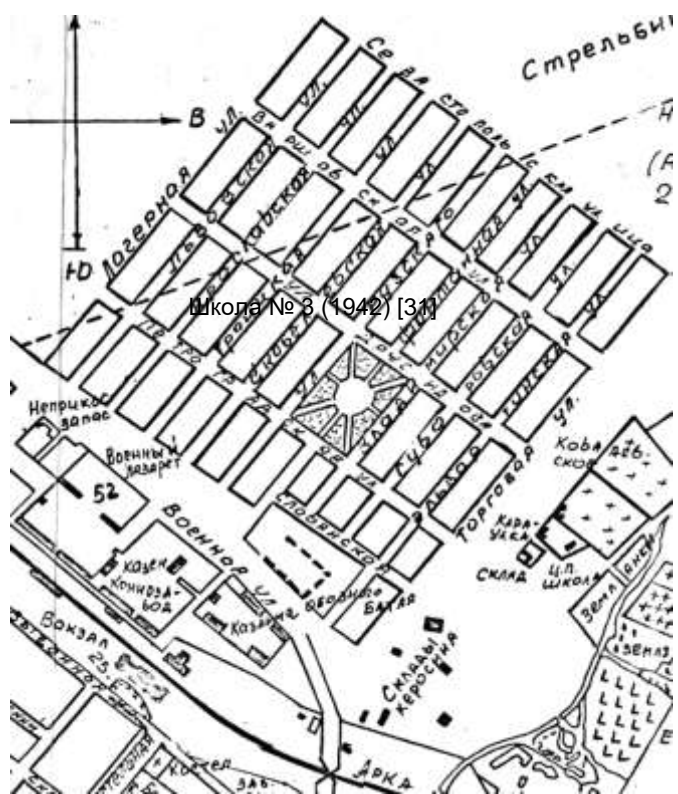
**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Варшавська вул.	Варшавська вул.	Новоукраїнська вул.	Варшавська вул.
2.	Воєнна вул.	Воєнна вул.	Воєнна вул.	Жданова вул.
3.	Володимирівська вул.	Володимирівська вул.	Володимирівська вул.	Володимирівська вул.
4.	Генерала Русского вул.	Авіаційна вул.	Авіаційна вул.	Авіаційна вул.
5.	Друзідова вул.	Мічуріна вул.	Мазепи вул.	Мічуріна вул.
6.	Ельвортівська вул.	Воровського вул.	Гонти вул.	Воровського вул.
7.	Крюківський пров.	Серова пров.	Крюківський пров.	Серова пров.
8.	Лагерна вул.	Лагерна вул.	Лагерна вул.	Лагерна вул.
9.	Літейна вул.	Літейна вул.	Літейна вул.	Літейна вул.
10.	Львівська вул.	Леваневського вул.	Львівська вул.	Леваневського вул.
11.	Миколаївська вул.	Червонозівська вул.	Миколаївська вул.	Червонозівська вул.
12.	Не було	Белінського вул.	Белінського вул.	Белінського вул.
13.	Не було	Тельмана вул.	Білоцерківська вул.	Тельмана вул.
14.	Не було	Осипенко вул.	Гайдамацька вул.	Осипенко вул.
15.	Не було	Індустріальна вул.	Індустріальна вул.	Індустріальна вул.
16.	Не було	Короленка вул.	Короленка вул.	Короленка вул.
17.	Не було	Моторна вул.	Моторна вул.	Моторна вул.
18.	Не було	Бабушкіна вул.	Нарізна вул.	Бабушкіна вул.
19.	Не було	Пляжева вул.	Пляжева вул.	Пляжева вул.
20.	Не було	Куйбишева вул.	Румянцева вул.	Куйбишева вул.
21.	Не було	Сакко і Ванцеті вул.	Уманська вул.	Сакко і Ванцеті вул.
22.	Не було	Цюлковського вул.	Цюлковського вул.	Цюлковського вул.
23.	Не було	Сталіна пров.	Чугуївський пров.	Сталіна пров.
24.	Не було	Не було	Не було	Серова вул.
25.	Не було	Не було	Не було	Жданова пров.
26.	Не було	Не було	Не було	Залізничний пров.
27.	Не було	Не було	Не було	Котляревського вул.
28.	Не було	Не було	Не було	Короленка пров.
29.	Не було	Не було	Не було	Лісопаркова вул.
30.	Не було	Не було	Не було	Мало-Новослобідська вул.
31.	Не було	Не було	Не було	Мала Бабушкіна вул.
32.	Не було	Не було	Не було	Мала Серова вул.
33.	Не було	Не було	Не було	Осипенко Мала вул.
34.	Новослобідська вул.	Новослобідська вул.	Новослобідська вул.	Новослобідська вул.
35.	Петроградська вул.	Ленінградська вул.	Петербурзька вул.	Ленінградська вул.
36.	Севастопольська вул.	Севастопольська вул.	Севастопольська вул.	Севастопольська вул.
37.	Слов'янська вул.	Слов'янська вул.	Слов'янська вул.	Слов'янська вул.
38.	Торгова вул.	Колгоспна вул.	Наливайка вул.	Колгоспна вул.
39.	Троїцька вул.	Профінтерна вул.	Троїцька вул.	Профінтерна вул.
40.	Фонтанна вул.	Фонтанна вул.	Фонтанна вул.	Фонтанна вул.
41.	Ярославська вул.	Ярославська вул.	Ярославська вул.	Ярославська вул.

Новомиколаївський пляж у 1943 р. [31] та у 1958 р. (із кол. Ю. Тютюшкіна)

1913 (з мапи П. Рябова)

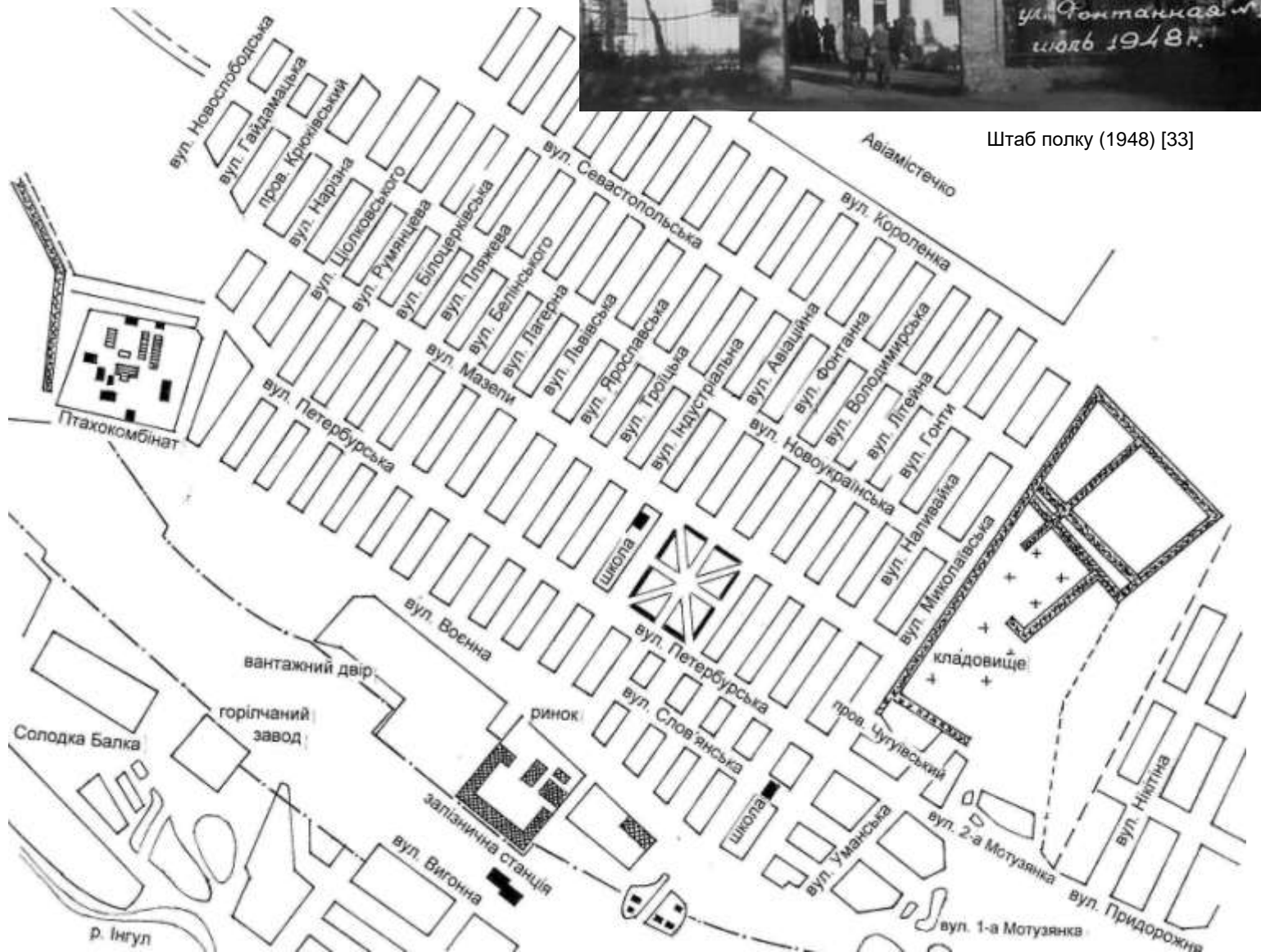

Шпиталь (1942) [31]

1942 (рис. Ю. Євстратєва)

Штаб полку (1948) [33]

У парку ім. Крючкова, 1937 (із колекції Ю.Тютюшкіна)

Середня школа № 3 (колишнє Миколаївське народне училище) на вул. Авіаційній (із приватної колекції) [33]

Середня школа № 27 на вул. Колгоспній, 1939 (із приватної колекції)

Контрольно-пропускний пункт військового аеродрому на розі вулиць Короленка та Наливайка (Колгоспної), 1943 (із колекції Анатолія Морозова)

Військовий аеродром та авіамістечко, 1942 [31]

Новомиколаївка, аеродром та авіа містечко, 1941 (фото з літака) [31]

Фото Антона Потехіна

Вигляд більшості житлових будинків 1910-х – 1950-х років

Фото Олексія Каприці

НОВООЛЕКСІЇВКА

Новоолексіївка розташована у південно-західній частині міста і розпочинається з фортеці св. Єлисавети. Мікрорайон межує з Биковим та Пермським та прилягає до Сугоклеї і Міського саду. Окремі будинки у цій місцевості з'явилися ще в кінці XVIII століття. Масово вона почала забудовуватися в кінці XIX століття переважно приватними одноповерховими будинками, які й становили до 90% усіх споруд. Крупними і важливими об'єктами на території мікрорайону в першій половині XX століття можна вважати міську лікарню № 1 та меморіальні цвинтарі на фортечних валах, міську в'язницю неподалік від фортеці, іподром та аеродром легкої авіації на південній околиці мікрорайону, сільськогосподарську виставку на території колишнього поля для ігор [59].

Саме тут, у фортеці, у 1777 році відкрилася перша в місті стаціонарна лікарня (військовий шпиталь) на 28 ліжок і за наступні два з половиною століття не припиняла діяльності. У шпиталі лікували не лише солдат і офіцерів, але й цивільних жителів міста. Через 10 років Григорій Потьомкін заснував при цій лікарні медико-хірургічну школу – перший медичний навчальний заклад на території України. За 10 років діяльності ця школа підготувала близько двохсот лікарів – мізерна цифра за нашими мірками, але для тодішнього стану медицини у нашому краї це був прорив. Чомусь у 1897 році школу закрили, а студентів перевели до московського та петербурзького медико-хірургічних училищ. У наукових статтях зазвичай називають кілька імен видатних лікарів – випускників та викладачів Єлисаветградської школи. Проте більшості з нас відоме тільки одне ім'я – Єфрем Мухін, професор Імператорського Московського університету, доктор медичних наук, засновник вітчизняної травматології. Він навчався тут, потім викладав, а після ліквідації школи, переїхав разом із учнями до Москви. Але пам'ятник на території лікарні – не Є. Мухіну, а його талановитому учню – Миколі Пирогову. Є версія, що Пирогов бував у шпиталі під час Кримської війни 1853-1856 років, проводив майстер-класи – показував військовим хірургам, як оперувати в польових умовах, як фіксувати переломи кінцівок за допомогою гіпсових пов'язок, які сам винайшов. На той час у Єлисаветградському шпиталі було вже 350 ліжок. Вважається, що сам хірург привіз у наше місто атлас "Хірургічна анатомія артеріальних стволів і фасцій", який зберігається у музеї Кіровоградської обласної лікарні. Цю працю 1837 року спеціалісти вважають початком нової епохи у хірургії. М. Пирогов бував у Єлисаветграді і пізніше [59].

Цікаво, що хоча офіційно лікарня, що функціонувала на місці колишнього шпиталю, вважалася міською, військових тут завжди лікували безкоштовно, а містян – за гроші. Так, на початку XX століття вартість перебування в лікарні для городян становила 30 коп. за добу, у віп-палатах – 50 копійок. На 200 ліжок там було три лікаря, сім фельдшерів та три акушерки [59]. За радянських часів лікування стало безкоштовним. Лікарня № 1 не припиняла своєї

діяльності і під час німецької окупації.

Після війни на території фортеці були відкриті два меморіальні цвинтарі: у рavelіні біля лікарні – на місці поховань кількох тисяч людей (переважно – військовополонених, євреїв, підпільників і диверсантів) та в центрі фортеці, куди були перенесені останки радянських воїнів із інших цвинтарів.

У 1947 році в районі іподрому, на цілих землях між вул. Ярмарочною (нині – Комарова) та Ровенським шосе (нині – вул. Героїв України) було відкрито аеродром, на якому базувалася авіаланка з трьох літаків ПО-2 Київського авіазагону, командиром якої був Леонід Пронічев. Ця ланка здійснювала діяльність щодо задоволення потреб області у перевезенні пасажирів, пошти, вантажів, лікарів, хворих, а також виконувала завдання з санітарної обробки сільськогосподарських угідь [73].

У липні 1949 року, як пише Борис Чижов, на аеродромі Новоолексіївка був створений 263-й Кіровоградський авіаційний загін спеціального призначення в складі двох авіаційних ланок по 10 літаків ПО-2. Командиром авіаційного загону був призначений Н. Зідрашко, Авіазагін виконував польоти з перевезення пасажирів, пошти і вантажів по області без розкладу. Виконувалися також польоти для виконання санітарних завдань і авіаційно-хімічних робіт. У 1950 році командиром 263 АТ був призначений Іван Компанієць. Загін за рік перевозив до 10 тисяч пасажирів, 150 тонн вантажів і пошти і обробляв до 120 тисяч гектарів полів з повітря. У 1951 році на аеродромі Новоолексіївка почав виконувати посадку київський літак АН-2 рейсу Київ – Кіровоград – Миколаїв – Херсон [73].

Внаслідок інтенсивної забудови житлові споруди уздовж межі льотного поля перекривали підходи до аеродрому. Це створювало загрозу безпеці польотів. Тому 1953 року аеродром було перенесено на інше місце – на аеродром аероклубу на Новій Балашівці.

Іподром, відомий ще до війни, та сільськогосподарська виставка, споруджена у 1955 році, функціонували до середини 1960-х років, а в'язниця на своєму місці є і сьогодні.

На території Новоолексіївки в перше післявоєнне десятиліття не відбувалося масового заселення території та потужного житлового будівництва, але кілька нових вулиць і провулків все-таки виникло – переважно в районі вулиць Глінки, Ярмарочної (майбутньої Комарова), Никанорівської (майбутньої Яновського) та прокладеної в середині 1950-х років на основі частини Ровенського шосе нової вулиці, яка отримала назву «Ровенський проспект».

Мешканці Новоолексіївки з кінця 1940-х років користувалися послугами міського автобуса (маршрути: № 2 «Новоолексіївка – Новомиколаївка», № 5 «Ровенське КП – Балка» та № 7 «Ровенське КП – Новомиколаївка»).

Навчальних закладів у першій половині XX століття тут не будувалося, тому діти отримували освіту в школах мікрорайонів Бикове та Пермський.

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

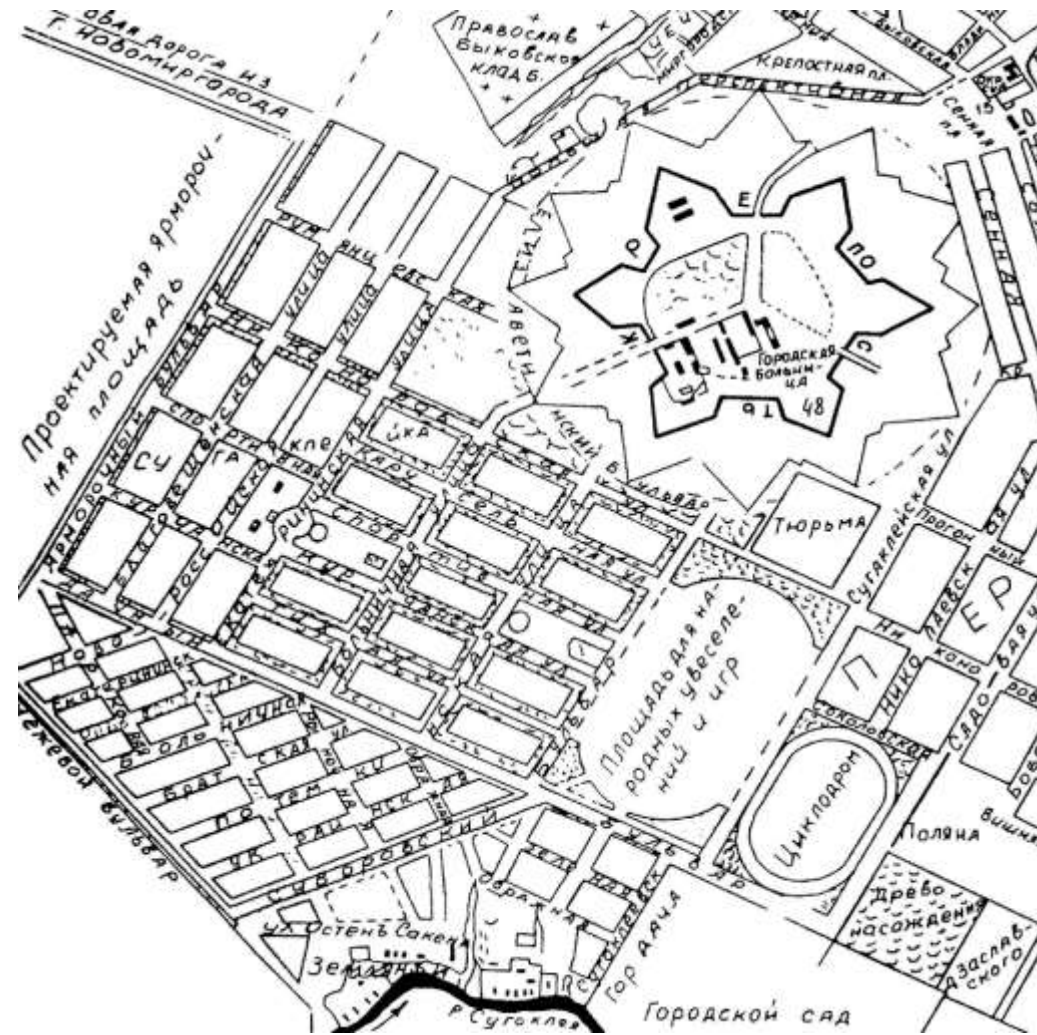
№ по р.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Больнічна вул.	Больнічна вул.	Больнічна (Лікарняна) вул.	Больнічна вул.
2.	Братська вул.	Братська вул.	Братська вул.	Братська вул.
3.	Єкатеринінська вул.	Глінки вул.	Глінки вул.	Глінки вул.
4.	Дачна вул.	Дачна вул.	Дачна вул.	Дачна вул.
5.	Землянки за Міськсадом	Профспілкова вул.	Землянки вул.	Профспілкова вул.
6.	Карусельна вул.	Карусельна вул.	Карусельна вул.	Карусельна вул.
7.	Курганна вул.	Курганна вул.	Курганна вул.	Курганна вул.
8.	Курортна вул.	Курортна вул.	Курортна вул.	Курортна вул.
9.	Межевий бульвар	Межевий бульвар	Межева вул.	Межевий бульвар
10.	Новоросійська вул.	Новоросійська вул.	Новоросійська вул.	Новоросійська вул.
11.	Ольвіопольська вул.	Ольвіопольська вул.	Ольвіопольська вул.	Ольвіопольська вул.
12.	Паркова 1-а вул.	Паркова 1-а вул.	Паркова 1-а вул.	Паркова 1-а вул.
13.	Паркова 2-а вул.	Паркова 2-а вул.	Паркова 2-а вул.	Паркова 2-а вул.
14.	Паркова 3-я вул.	Паркова 3-я вул.	Паркова 3-я вул.	Паркова 3-тя вул.
15.	Поперечна вул.	Поперечна вул.	Поперечна вул.	Поперечна 1-а вул.
16.	Не було	Не було	Не було	Поперечна 2-а вул.
17.	Потьомкінська вул.	Потьомкінська вул.	Потьомкінська вул.	Ушакова вул.
18.	Румянцева вул.	Румянцева вул.	Румянцева вул.	Румянцева вул.
19.	Середня вул.	Середня вул.	Середня вул.	Середня вул.
20.	Спортивна вул.	Спортивна вул.	Спортивна вул.	Спортивна вул.
21.	Суворовський бульвар	Суворовська вул.	Суворовський бульвар	Суворова вул.
22.	Тиха вул.	Тиха вул.	Тиха вул.	Тиха вул.
23.	Українська вул.	Українська вул.	Українська вул.	Українська вул.
24.	Ярмарочна вул.	Ярмарочна вул.	Ярмарочна вул.	Ярмарочна вул.
25.	Не було	Не було	Не було	Братський пров.
26.	Не було	Не було	Не було	Больнічний пров.
27.	Не було	Не було	Не було	Вишинського пров.
28.	Не було	Не було	Не було	Глінки пров.
29.	Не було	Не було	Не було	Громова вул.
30.	Не було	Не було	Не було	Громова пров.
31.	Не було	Не було	Не було	Дачний пров.
32.	Не було	Не було	Не було	Маршала Жукова вул.
33.	Не було	Не було	Не було	Маршала Конєва вул.
34.	Не було	Не було	Не було	Межевий пров.
35.	Не було	Не було	Не було	Зої Космодем'янської вул.
36.	Не було	Не було	Не було	Новоросійський пров.
37.	Не було	Не було	Не було	Потьомкіна пров.
38.	Не було	Середня вул.	Не було	Суворова пров.
39.	Не було	Не було	Не було	Серова Мала вул.

На фортечних валах на поч. ХХ ст.
(із кол. Ю. Тютюшкіна)

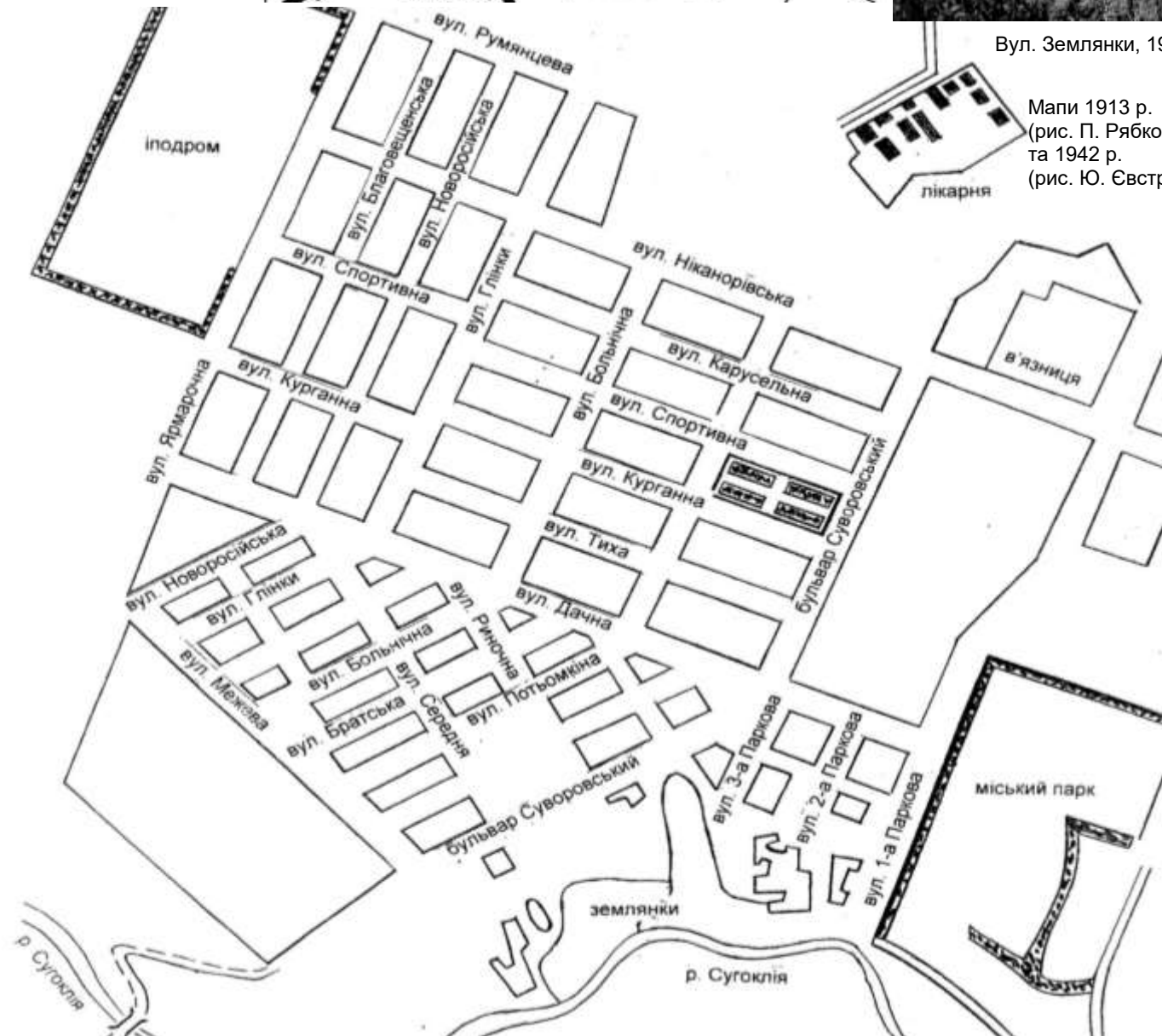
Один із перших корпусів лікарні № 1
(сучасне фото)

Пам'ятник М. Пирогову (сучасне фото)

Вул. Землянки, 1941 [31]

Мапи 1913 р.
 (рис. П. Рябкова)
 та 1942 р.
 (рис. Ю. Євстрат'єва)

Літак ПО-2 виконує санітарно-медичний рейс, 1947 [73]

Літаки ПО-2, обладнані баками 200-250 кг хімікалій та пристроєм для їхнього розсіювання під фюзеляжем, 1952 [73]

Сільськогосподарська виставка біля міського саду, 1955 (із кол. І. Світецького)

Пам'ятник Й. Сталіну на території сільськогосподарської виставки, 1955 (із фондів ДАКО)

Світлини з колекції Юрія Тютюшкіна

Вул. Никанорівська (Яновського), сер. 1950-х рр.

Автобус на маршруті № 4
«Новомиколаївка - Новоолексіївка»,
кінець 1950-х рр.

Меморіальний цвинтар
на фортечних валах,
кінець 1950-х рр.

ПЕРМСЬКИЙ

Велика Пермська – одна з найстаріших у місті. Її почали забудовувати одночасно з фортецею. Невдовзі сюди було переведено Пермський карабінерний полк, який і розселили у нових будинках. Пізніше тут виникали інші вулиці, а весь район одержав назву Пермської слободи. Вулиця злилася з Бобринецьким шосе і вони створили єдину транспортну магістраль у складі поштового тракту Миколаїв – Кременчук [37].

На цій вулиці було розташовано окружний суд (з 1939 року – обласний суд) та одне із найбільших підприємств міста – пивоварений завод. Його побудували у 1863 році на правому березі річки Інгул купці Штейн і Шапошников, які на початку 1880-х рр. продали завод Г.О. Зельцеру. Підприємство отримало назву «Акціонерное общество Елисаветградскаго пивомедовареннаго и солодовеннаго завода Г.О. Зельцера». У 1914 році там відкрилася окрема лінія для виготовлення фруктових напоїв «виняtkово з натуральних соків та рафінованого цукру». Міська дума навіть установила для візників окремих тариф на проїзд від центру міста до пивзаводу. Він становив 25 копійок для екіпажу з двома конями, 20 для однокінного (проїзд до вокзалу коштував так само, а до Міського саду 30 коп. та 25 коп. відповідно) [40; 60].

Пивзавод Зельцера став і кінцевою зупинкою першої лінії елисаветградського електричного трамваю, яка відкрилася у 1897 році. Починалася лінія біля залізничного вокзалу, проходила вулицями Бульварною (Фрунзе), Дворцовою (Леніна), Великою Перспективною (Карла Маркса), Великою Пермською до пивзаводу. Лінією курсувало влітку п'ять відкритих, а взимку стільки ж закритих моторних вагонів. Наступного року була прокладена літня лінія «Садова», що вела до Міського саду над річкою Сугоклеєю. Вагони на ній курсували тільки з 1 квітня до 1 жовтня [37].

Пивзавод не припиняв своєї діяльності ані під час революційних подій 1917-1920 рр., ані під час німецької окупації (серпень 1941 р. – січень 1944 р.) [33].

Майже на початку вулиці Великої Пермської, на розі Пашутінської (тепер там знаходяться дитячо-юнацька спортивна школа та факультет фізичного виховання Центральноукраїнського педагогічного університету імені В. Винниченка) 10 листопада 1896 року відбулося урочисте закладання машинного приміщення депо міського електричного трамвая. Тут же були збудовані ангари та адміністративні приміщення. Трамвайне господарство функціонувало до середини 1944 року, хоча рух вагонів було припинено у серпні 1941 року після руйнування радянськими військами електростанції.

Вулиця Велика Пермська у перші роки радянської влади отримала ім'я естонського комуніста Яна Томпа, який нібито брав участь

у встановленні радянської влади у Єлисаветграді [37]. У жовтні 1941 року – січні 1944 року вона була Верхньо-Пермською [12].

На цій вулиці знаходилася одна із найцікавіших пам'яток міста – каскадний фонтан (архітектор В. Сікорський).

Вулиця Бобринецьке шосе розташована на правому березі Інгулу. В історії міста, як зазначає Юрій Матівос, «вона відіграла, та й тепер відіграє винятково важливу роль. Власне, вулицею до початку ХХ століття її й назвати важко – обабіч неї чи хоча б з одного боку ніяких будівель не було. Ліворуч знаходилися дачі міської знаті – офіцерів, поміщиків, купців, праворуч – левади. Розпочиналося Бобринецьке шосе від мосту через Сугоклею і прилягало до вулиці Великої Пермської. Ця магістраль була відрізком великого Чорного шляху, який ще з часів Запорозької Січі з'єднував центральні міста Росії, Польщі з Чорним морем. Пізніше козаки облаштували так звані поштові гони, які потім називалися поштовими трактами. Один із них проходив із Миколаєва до Кременчука, пролягав через Єлисаветград. Проїхати від Чорного моря до Дніпра у північному напрямку, обминувши Єлисаветград, було неможливо. На цьому тракті у 1784 році відкрили поштову станцію (яму). Про це й тепер свідчить провулок Поштовий, що прилягає до Великої Пермської» [37].

Житлові будинки почали з'являтися на Бобринецькому шосе лише на початку ХХ століття. Вулиця поступово заселялася, розросталася вздовж [60].

У середині 1950-х років у мікрорайоні було 49 вулиць, із яких 12 виникли після Другої світової війни.

Мікрорайон Пермський межує на півночі з центром, на заході – з Биковим, на південному заході – з Новоолексіївкою. Протягом першої половини ХХ століття він розростався лише на південь, обминаючи міський сад, і дійшов до Масляниківки, яка в 1955 році увійшла до складу міста.

На початку 1950-х років на розі вулиць Карла Маркса і Яна Томпа, на місці Базарної площі біля колишнього трамвайного депо було влаштовано міську автостанцію, яка функціонувала там до початку 1960-х років, а на розі вулиць К. Маркса та Сугоклеївської (територія сучасного готелю «Турист») з 1947 року до початку 1970-х років розташовувався міський автобусно-таксомоторний парк.

Мешканці мікрорайону користувалися автобусами маршрутів: № 1 «Масляниківка – КРЕС» та № 2 «Міський сад – вул. Куйбишева».

Освітні потреби мешканців мікрорайону задовольняли середня школа № 7 (колишнє народне училище ім. Пушкіна) і середня школа № 10, побудована на Сінній площі неподалік від обласного суду в середині 1950-х років.

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Арнаутівський пров.	Арнаутівський пров.	Арнаутівський пров.	Арнаутівський пров.
2.	Бобринецька вул.	Бобринецька вул.	Бобринецька вул.	Бобринецька вул.
3.	Бобринецьке шосе	Бобринецьке шосе	Бобринецьке шосе	Бобринецьке шосе
4.	Велика Пермська вул.	Яна Томпа	Верхньо-Пермська вул.	Яна Томпа
5.	Вишняківський пров.	Вишняківський пров.	Вишняківський пров.	Вишняківський пров.
6.	Вузкий пров.	Вузкий пров.	Вузкий пров.	Вузкий пров.
7.	Давидівський пров.	Давидівський пров.	Давидівський пров.	Давидівський пров.
8.	Не було	1-го Травня пров.	Диканський пров.	1-го Травня пров.
9.	Єлисаветинський пров.	Максима Горького пров.	Єлисаветинський пров.	Максима Горького пров.
10.	Заводський пров.	Заводський пров.	Заводський пров.	Заводський пров.
11.	Не було	Пугачова вул.	Землянки	Пугачова вул.
12.	Кавказька вул.	Кавказька вул.	Кавказька вул.	Кавказька вул.
13.	Кавказька площа	Кавказька площа	Кавказька площа	Кавказька площа
14.	Кавказький пров.	Кавказький пров.	Кавказький пров.	Кавказький пров.
15.	Клинцівський пров.	Клинцівський пров.	Клинцівський пров.	Клинцівський пров.
16.	Кріпосна (Фортечна) пл.	Кріпосна площа	Кріпосна площа	Кріпосна площа
17.	Кріпосний пров.	Кріпосний пров.	Кріпосний пров.	Кріпосний пров.
18.	Не було	Паризької Комуни вул.	Лисенка вул.	Паризької Комуни вул.
19.	М'ясна вул.	М'ясна вул.	М'ясна вул.	Можайського вул.
20.	Не було	Лассаля вул.	Маріїнська вул.	Не було
21.	Масляниківський пров.	Масляниківський пров.	Масляниківський пров.	Масляниківський пров.
22.	Нижньо-Пермська вул.	Нижньо-Пермська вул.	Нижньо-Пермська вул.	Нижньо-Пермська вул.
23.	Никанорівська вул.	Никанорівська вул.	Никанорівська вул.	Никанорівська вул.
24.	Огородний пров.	Огородний пров.	Огородний пров.	Огородний пров.
25.	Поштовий пров.	Поштовий пров.	Поштовий пров.	Поштовий пров.
26.	Прогонний пров.	Прогонний пров.	Прогонний пров.	Прогонний пров.
27.	Прогонний тупик	Прогонний тупик	Прогонний тупик	Прогонний тупик
28.	Прямий провул.	Прямий провул.	Прямий провул.	Прямий провул.
29.	Садова вул.	Садова вул.	Садова вул.	Садова вул.
30.	Сінна вул.	Сінна вул.	Сінна вул.	Сінна вул.
31.	Сінна площа	Сінна площа	Сінна площа	Сінна площа
32.	Сінний пров.	Сінний пров.	Сінний пров.	Сінний пров.
33.	Скобелівська вул.	Інтернаціональна вул.	Скобелівська вул.	Інтернаціональна вул.
34.	Соколівська вул.	Соколівська вул.	Соколівська вул.	Соколівська вул.
35.	Соколівський пров.	Соколівський пров.	Соколівський пров.	Соколівський пров.
36.	Солдатська вул.	20 років Міліції	Солдатська вул.	20 років Міліції
37.	Сугокліївська вул.	Сугокліївська вул.	Сугокліївська вул.	Сугокліївська вул.
38.	Не було	Комсомольська	Чумацька вул.	Комсомольська
39.	Не було	Не було	Не було	Айвазовського вул.
40.	Не було	Не було	Не було	Айвазовського пров.
41.	Не було	Не було	Не було	Бережний пров.
42.	Не було	Не було	Не було	Бобринецький пров.
43.	Не було	Не було	Не було	Бобринецький тупик
44.	Не було	Не було	Не було	Ватутіна вул.
45.	Не було	Не було	Не було	Ватутіна пров.
46.	Не було	Не було	Не було	Грибоєдова пров.
47.	Не було	Не було	Не було	Маршала Говорова вул.
48.	Не було	Не було	Не було	Друку (Печаті) пров.
49.	Не було	Не було	Не було	Садовий пров.
50.	Не було	Не було	Не було	Халтуріна вул.

Єлисаветградський окружний суд,
поч. ХХ ст. (із кол. В.Петракова)

1913 (з мапи П. Рябкова)

1942 (рис. Ю. Євстратєва)

Площа Сінна, поч. XX ст.
(із кол. В. Петракова)

Вул. Сінна, поч. XX ст. (із кол. В. Петракова)

Трамвайне депо на вул. Великій Пермській, поч. XX ст. (із кол. В. Петракова)

У трамвайному депо, 1930-ті рр. (із кол. С. Панченка)

Труба трамвайного депо (із колекції Віктора Ярошевського) [33]

На розі вул. Великої та Верхньо-Пермської, 1942 [31]

Школа № 7 (колишнє Пушкінське народне училище), фото сер. 1950-х рр. (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Вул. Садова, поч. XX ст. (із кол. В. Петракова)

Кіровоградський пивзавод у 1942 році [31] та в кінці 1950-х років (із кол. І. Світецького)

Каскадний сквер біля школи № 10 та обласного суду (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Школа № 10, сер. 1950-х років (із фондів ДАКО)

Кіровоградська автостанція на розі вулиць К.Маркса та Я.Томпа, 1950 (із кол. Ю. Тютюшкіна). Вигляд від обласного суду.

СТАРА БАЛАШІВКА

Стара Балашівка (колишнє село Балашівка) – чудовий мікрорайон із приватними будинками на березі Інгулу, де немає міської метушні та великих підприємств.

Щодо часу заснування села існує дві версії.

Юрій Матівос зазначає, що у «другій половині XIX століття кілька сотень десятин родючої землі неподалік Єлисаветграда придбав російський землевласник Балашов. Його зацікавили не тільки чорноземи, рівних яким важко знайти, а й велика перспектива збуту на міжнародних ринках зерна: через його землі прокладалась залізниця, що вела до Чорноморських портів. Так у верхів'ї Інгулу, по сусідстві зі слободою Лелеківкою, виникло село

під назвою Балашівка» [40].

Олег Храпаченко, досліджуючи розвиток Єлисаветрадських земель у другій половині XVIII століття, виявив, що у Єлисаветградському повіті купцю Маслянікову належало 2 села (312 дес. і 660 дес.); купцю Красноглазову – 2 дачі (390 і 31 дес.), купцю Балашову – 72 дес. (заселена дача). Останній, на думку дослідника, заснував Балашівку, де, за даними кінця XVIII ст., налічувалося 18 дворів. Доказом слугують мапа розташування російської армії влітку 1787 року та мапа Херсонської губернії 1811 року. На них є Балашівка [68].

Мапа 1811 року [68]

Рис. Павла Рябкова (1913)

***

У середині XIX ст. у населеному пункті було вже 36 дворів і 136 дачних садиб).

Протягом наступних десятиліть населення села поступово зростало. Коли на початку 1920-х років поповзли чутки про його включення до складу міста, із Балашівки на хутори за залізничну колію переселилося чимало сімей. Вони розділили отримані за ухвалою громади ґрунти (навіть непридатні для землекористування), звели садиби, утворили новий населений пункт у складі трьох вулиць. Там згодом виросте Нова Балашівка [68].

Олег Храпаченко зазначає, що ще на початку XX ст. Балашівка мала сталі зв'язки з промисловістю. Селяни працювали на залізничній станції, заводах і фабриках міста; не гребували фурманством, прасольством, теслярством. Будівництво ж греблі на Інгулі в 1930 році

прискорило включення села до складу міста [68].

Оже, як село Зінов'євського повіту Балашівка існувала до 1932 року, а потім увійшла до складу міста, де її стали називати Старою Балашівкою, а Балашівські хутори, що вирости південніше залізниці – Новою Балашівкою. Ці назви збереглися до нашого часу.

У середині 1950-х років мікрорайон мав 24 вулиці, з яких лише 10 – довоєнних.

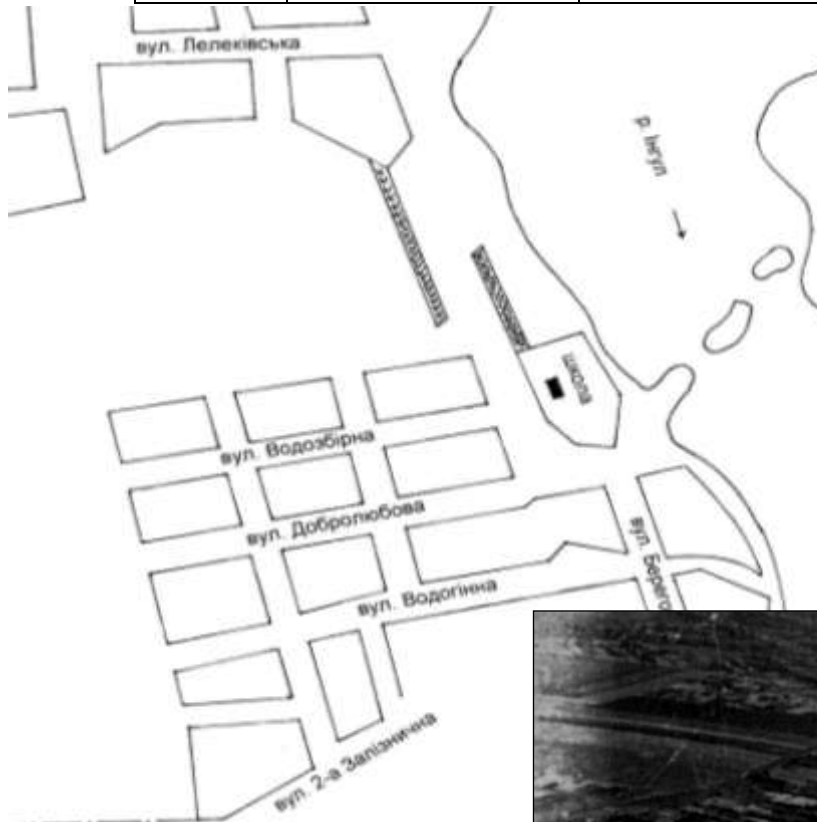
На Старій Балашівці єдиним осередком культури з 1950-х років є бібліотека № 14 [68]. У 1918 році на мальовничому березі Інгулу була відкрита Балашівська земська початкова школа (з 1920 року – Балашівська трудова школа, з 1927 року – Зінов'євська початкова школа № 21, з 1949 року – Кіровоградська семирічна школа № 21).

Вулиця 2-га Залізнична (сучасне фото)

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Не було	Водогінна вул.	Водогінна вул.	Водогінна вул.
2.	Не було	Водозбірна вул.	Водозбірна вул.	Водозбірна вул.
3.	Не було	Залізнична 2-а вул.	Залізнична 2-а вул.	Залізнична 2-а вул.
4.	Не було	Добролюбова вул.	Добролюбова вул.	Добролюбова вул.
5.	Не було	Роздільна 1-а вул.	Роздільна 1-а вул.	Роздільна 1-а вул.
6.	Не було	Роздільна 2-а вул.	Роздільна 2-а вул.	Роздільна 2-а вул.
7.	Не було	Роздільна 3-я вул.	Роздільна 3-я вул.	Роздільна 3-я вул.
8.	Не було	Товарний пров.	Товарний пров.	Товарний пров.
9.	Не було	Берегова вул.	Берегова вул.	Берегова вул.
10.	Не було	Лелеківська вул.	Лелеківська вул.	Лелеківська вул.
11.	Не було	Не було	Не було	Береговий тупик
12.	Не було	Не було	Не було	Лазо вул.
13.	Не було	Не було	Не було	Лазо пров.
14.	Не було	Не було	Не було	Водозбірний пров.
15.	Не було	Не було	Не було	Дунаєвського пров.
16.	Не було	Не було	Не було	Лелеківський пров.
17.	Не було	Не було	Не було	Лелеківський пров. 2-й
18.	Не було	Не було	Не було	Лелеківський пров. 3-й
19.	Не було	Не було	Не було	Пархоменка вул.
20.	Не було	Не було	Не було	Пархоменка пров.
21.	Не було	Не було	Не було	Роздільний 1-й пров.
22.	Не було	Не було	Не було	Роздільний 2-й пров.
23.	Не було	Не було	Не було	Роздільний 3-й пров.
24.	Не було	Не було	Не було	Роздільний 4-й пров.

Особливості архітектурного ландшафту Старої Балашівки [25]

1942 Рис. Юрія Євстратєєва

Стара Балашівка на фото 1946 року (фотограф Чехов) [33]

ЦЕНТР

Головною частиною центрального мікрорайону є Поділ. Ця назва походить від словосполучення «низько розташована місцевість». Вперше вона зустрічається у документах, що стосуються поселень на місці сучасного Києва ще з початку нашої ери. У Єлисаветграді ця назва увійшла в обіг у 1770-х роках [40, с. 11].

На сьогодні важко визначити, яка з чотирнадцяти вулиць Подолу виникла найпершою. На думку Ю. Матівоса, нею могла бути Невська. На назві вулиці, як пише дослідник, мала б відбитися та обставина, «що перші адміністративні установи – магістрат, суди, поліція, духовне правління – з самого початку забудови Подолу знаходилися саме на Невській. А оскільки дозвіл на заселення місцевості, так само, як і на формування органів самоврядування, давалися із столиці, назву головної вулиці Петербурга запозичили нові поселення на Інгулі. Це відповідало традиціям містобудування і тішило самолюбство місцевого чиновництва. Та як би там не було, а Невська вулиця до пожежі 1798 року вважалася головною. На ній не лише розташовувалися державні установи, але й мешкала вища купецька і ремісничка знать. Після великої пожежі тут уперше почали зводити муровані будинки. Невську так само першою вимостили твердим покриттям у 1842 році, обладнали тротуари» [40].

Назву «Невська» вулиця мала до 1909 року, коли їй було присвоєно ім'я колишнього міського голови О. Пашутіна, але з ним вона була недовго: більшовики перейменували вулицю, назвавши її іменем одного з борців за радянську владу у краї Івана Компанійця [40]. Під час німецької окупації, за рішенням міської управи, вулиці у жовтні 1941 року на два роки і три місяці повернули назву «Пашутінська» [31].

З цією вулицею також пов'язана інша важлива подія в житті міста. Саме там було споруджено першу водонапірну вежу. У 1893 році в Єлисаветграді запрацював водогін. Деякий час, як зазначає Іван Петренко, вода постачалася споживачам самопливом, а після приєднання водопроводу до електромережі, що відбулося 1900 року, запрацювали насоси. Станом на 1932 рік на водогоні працювали 42 робітники та службовці. Ті містяни, у житлах яких не було водопроводу, воду за окрему плату брали з громадських колодязів, які перебували під наглядом «будочників». Загальна вулична водопровідна мережа становила майже 95 км. Матеріал труб – чавун. Вода надходила до 1673 будинків, 522 пожежних кранів, 33 вуличних будок, трьох колонок та одного автомата [46].

З 1860 року головною (центральною) магістраллю міста стає вулиця Велика Перспективна. На ній були розташовані адміністративні будівлі, крамниці, готелі, банки, ресторани, навчальні заклади. За радянської влади її назвали ім'ям Карла Маркса, а під час німецької окупації вона мала назву «Велика».

Другою центральною вулицею Єлисаветграда – Кіровограда вважалася Дворцова (Леніна). На ній розташовувалися театри, кінотеатри, ресторани, готелі та інші заклади; у 1920-х – 1930-х рр. проводилися паради та демонстрації трудящих 1 травня і 7 листопада.

У центральному мікрорайоні були розташовані храми: Успенський собор на вул. Великій Перспективній, Спасо-Преображенський собор, Кірха, Покровський храм (сучасний храм св. Володимира Великого) на вул. Олександрівській (Володарського) та Велика хоральна синагога на вул. Московській (Дзержинського).

У 1880-х роках на вул. Преображенській відкрили міську лазню, яка справно працювала до початку 1970-х років і була зруйнована під час реалізації проекту з реконструкції скверу ім. Декабристів. Будівля лазні у 1930-х роках, як зазначає Іван Петренко, займала 1500 м кв площі, під роздягальні було відведено 298 м кв, під зали для миття – 465 м кв., та 318 м кв. – під «номерні відділи». У роздягальні передбачили 250 місць, в мильній – 150 [46]. Дезінфекційна камера за годину пропускала 75 кг білизни. Вода надходила з міської водомережі. Чотири паротрубно котли, що працювали на вугіллі, давали гарячу воду та пар залежно від кількості відвідувачів. Їх у лазні обслуговували 25 робітників та службовців. У 1931 році лазню відвідали 199 396 осіб [46]. Із власних спогадів додаю: у 1960-ті роки усі ці приміщення функціонували. Зокрема, у тій частині будівлі лазні, що виходила на провулок Декабристів, розташовувалися приміщення для індивідуального миття з ванною та душові кабінки.

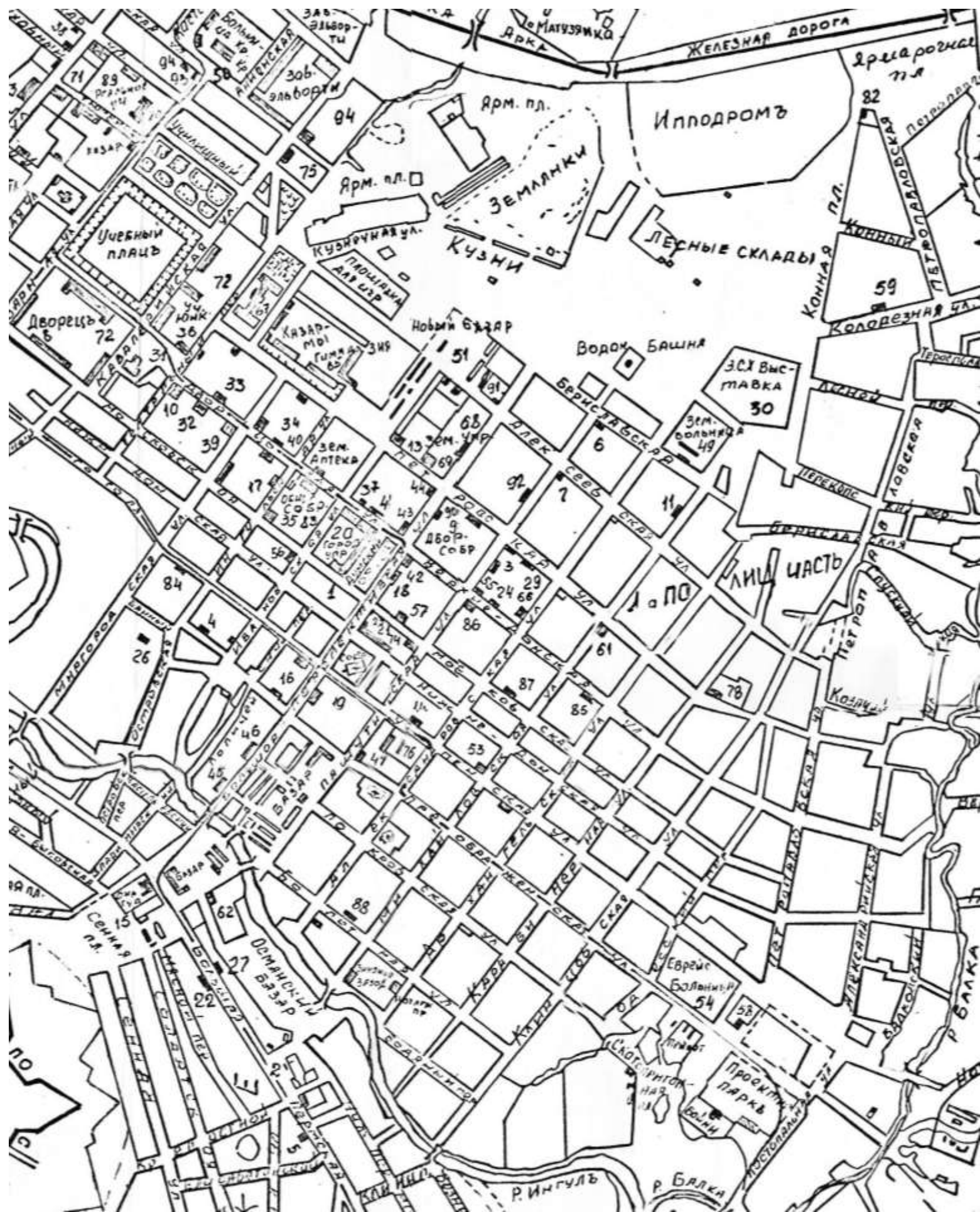
На півночі центральний мікрорайон обмежується залізницею, на заході – річкою Інгул. Також на заході він межує з Ковалівкою, на півночі – з Миколаївкою та Некрасівкою, на сході – з Балкою та Куцівкою, на півдні – з Пермським та Биковим.

Це – єдиний мікрорайон, у якому протягом півстоліття майже не змінювалася кількість вулиць. Після Другої світової війни тут виникли лише одна вулиця, два провулки та один тупик.

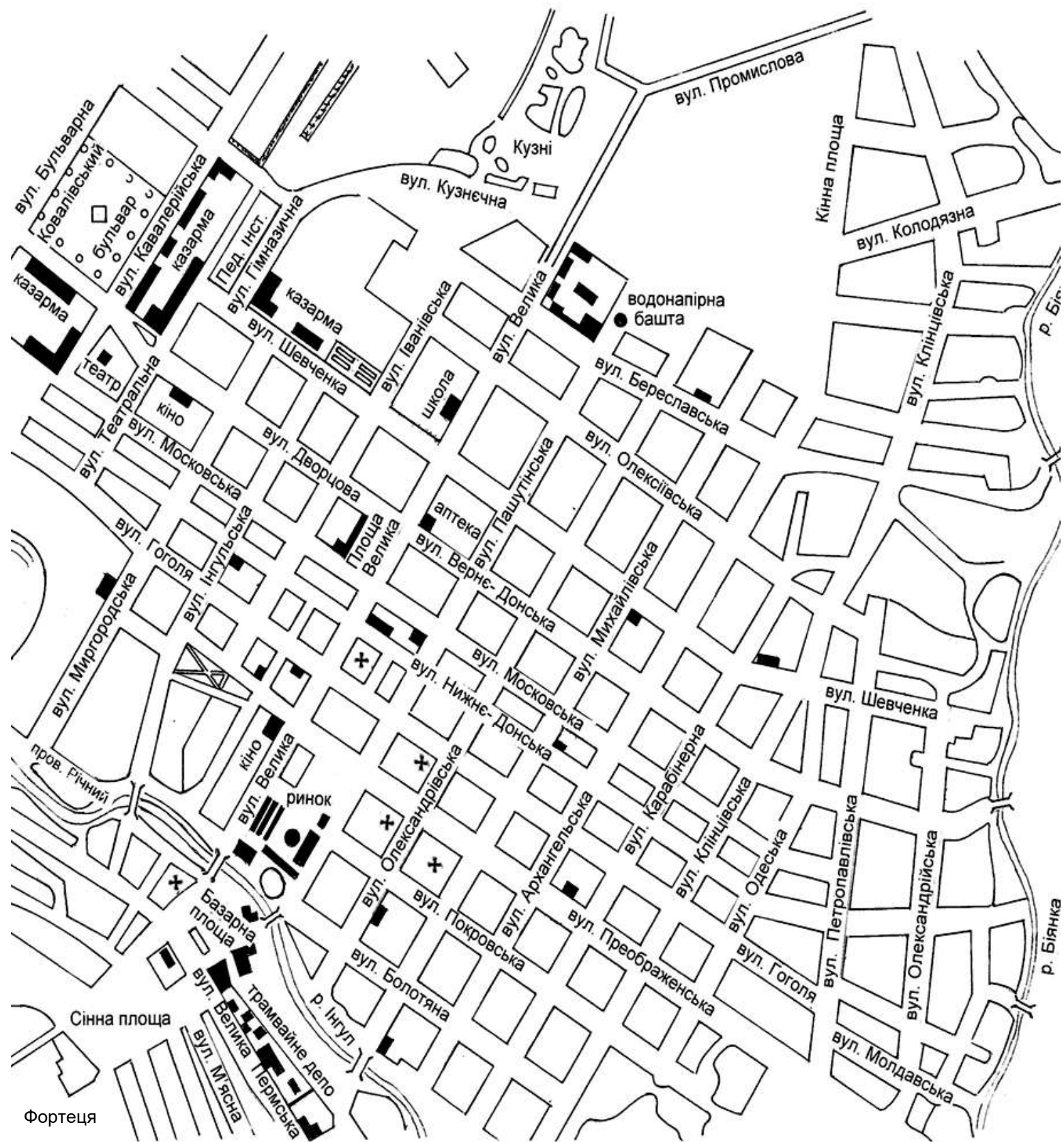
Саме у центральному мікрорайоні відбулася найбільша кількість перейменувань вулиць за всю історію міста. Спочатку більшовики майже третині вулиць присвоїли імена відомих учасників комуністичного руху, переважно німецького та єврейського походження; під час німецької окупації всі ці перейменування були скасовані, і вулиці отримали або єлисаветградські назви, або нові. У 1944 році усім вулицям повернули довоєнні назви, але ненадовго. У 1957 році вулиця Молотова стала Червоногвардійською, а на початку 1960-х років розпочалася нова хвиля перейменувань.

Через центральний мікрорайон проходили всі маршрути міського трамвая, а з 1947 року – всі маршрути міського автобуса. Тут на провулку Центральному (Соборному) до початку 1950-х років розташовувалася перша міська автостанція.

1913 (з мапи П. Рябкова)

1942 (рис. Ю. Євстрат'єва)

**НАЗВИ ВУЛИЦЬ
мікрорайону в першій половині ХХ століття**

№ пор.	Дореволюційна назва	Радянська довоєнна назва	Назва станом на 01.11.1941	Назва станом на 01.01.1955
1.	Архангельська вул.	Молотова вул.	Архангельська вул.	Молотова вул.
2.	Базарний пров.	Базарний пров.	Базарний пров.	Базарний пров.
3.	Банний пров.	Банний пров.	Банний пров.	Банний пров.
4.	Береславська вул.	Береславська вул.	Береславська вул.	Береславська вул.
5.	Болотяна вул.	Пролетарська вул.	Болотяна вул.	Пролетарська вул.
6.	Василівський пров.	Василівський пров.	Василівський пров.	Василівський пров.
7.	Велика Перспективна	Карла Маркса	Велика вул.	Карла Маркса
8.	Міський бульвар	Кірова площа	Велика площа	Кірова площа
9.	Водостічний пров.	Водостічний пров.	Водостічний пров.	Водостічний пров.
10.	Водяний пров.	Водяний пров.	Водяний пров.	Водяний пров.
11.	Гімназична вул.	Челюскінців вул.	Гімназична вул.	Челюскінців вул.
12.	Гоголя вул.	Гоголя вул.	Гоголя вул.	Гоголя вул.
13.	Успенська вул.	Гоголя вул.	Гоголя вул.	Гоголя вул.
14.	Дворцова вул.	Леніна вул.	Дворцова вул.	Леніна вул.
15.	Іванівська вул.	Луначарського вул.	Іванівська вул.	Луначарського вул.
16.	Інгульська вул.	Декабистів вул.	Інгульська вул.	Декабистів вул.
17.	Кавалерійська вул.	Орджоникідзе вул.	Кавалерійська вул.	Орджоникідзе вул.
18.	Карабінерна вул.	Карабінерна вул.	Карабінерна вул.	Карабінерна вул.
19.	Карабінерний пров.	Карабінерний пров.	Карабінерний пров.	Карабінерний пров.
20.	Кінна площа	Кінна площа	Кінна площа	Кінна площа
21.	Кінний пров.	Кінний пров.	Кінний пров.	Кінний пров.
22.	Клинцівська вул.	Клинцівська вул.	Клинцівська вул.	Клинцівська вул.
23.	Кузнечна вул.	Кузнечна вул.	Кузнечна вул.	Грузова
24.	Кузні вул.	Кузні вул.	Кузні вул.	Кузні вул.
25.	Миргородська вул.	Калініна вул.	Миргородська вул.	Калініна вул.
26.	Михайлівська вул.	Кірова вул. (1926–1934 рр. – Зінов'єва вул.)	Михайлівська вул.	Кірова вул.
27.	Московська вул.	Дзержинського вул.	Московська вул.	Дзержинського вул.
28.	Нижньо-Донська вул.	Тімірязєва вул.	Нижньо-Донська вул.	Тімірязєва вул.
29.	Одеська вул.	Одеська вул.	Одеська вул.	Одеська вул.
30.	Олександрівська вул.	Володарського вул.	Олександрівська вул.	Володарського вул.
31.	Олександрійська вул.	Олександрійська вул.	Олександрійська вул.	Олександрійська вул.
32.	Олексіївська вул.	Олексіївська вул.	Олексіївська вул.	Олексіївська вул.
33.	Острівська вул.	Острівська вул.	Острівська вул.	Островського вул.
34.	Пашутінська вул.	Компанійця вул.	Пашутінська вул.	Компанійця вул.
35.	Петропавлівська вул.	Енгельса вул.	Петропавлівська вул.	Енгельса вул.
36.	Покровська вул.	Рози Люксембург вул.	Покровська вул.	Рози Люксембург вул.
37.	Поліцейський пров.	Слуцького пров.	Поліцейський пров.	Декабистів пров.
38.	Преображенська вул.	Карла Лібкнехта вул.	Преображенська вул.	Карла Лібкнехта вул.
39.	Не було	Промислова вул.	Промислова вул.	Промислова вул.
40.	Риночна вул.	Риночна вул.	Риночна вул.	Риночний пров.
41.	Водний пров.	Річковий пров.	Річковий пров.	Річковий пров.
42.	Соборний пров.	Центральний пров.	Соборний пров.	Центральний пров.
43.	Спускний пров.	Спускний пров.	Спускний пров.	Спускний пров.
44.	Театральна вул.	Театральний пров.	Театральна вул.	Театральний пров.
45.	Торгові ряди вул.	Червоні ряди вул.	Торгові ряди вул.	Червоні ряди вул.
46.	Петрівська вул.	Шевченка вул.	Шевченка вул.	Шевченка вул.
47.	Не було	Не було	Не було	Водостічна вул.
48.	Не було	Не було	Не було	Луговий пров.
49.	Не було	Не було	Не було	Одеський пров.
50.	Не було	Не було	Не було	Острівський тупик

Вул. Московська, 1910-ті рр. [33]

Вул. Велика, 1942. Квартал між вулицями Преображенською та Гоголя. Сьогодні на цьому місці – Центральний сквер [31].

Центральний універмаг на вул. К.Маркса в 1944 р. та в сер. 1950 рр. (із фондів ДАКО)

Успенський собор, 1942 (із кол. А. Морозова)

Вул. К. Маркса, поч. 1950-х рр. (із газ. «Україна-Центр»)

Вул. Преображенська, міська лазня, 1942. На цьому місці сьогодні – будівля «Укртелекому» (із колекції Анатолія Морозова).

На подвір'ї торгового комплексу «Пасаж» на вул. Великий, 1943 [33]

На розі вулиць Верхньо-Донської та Невської

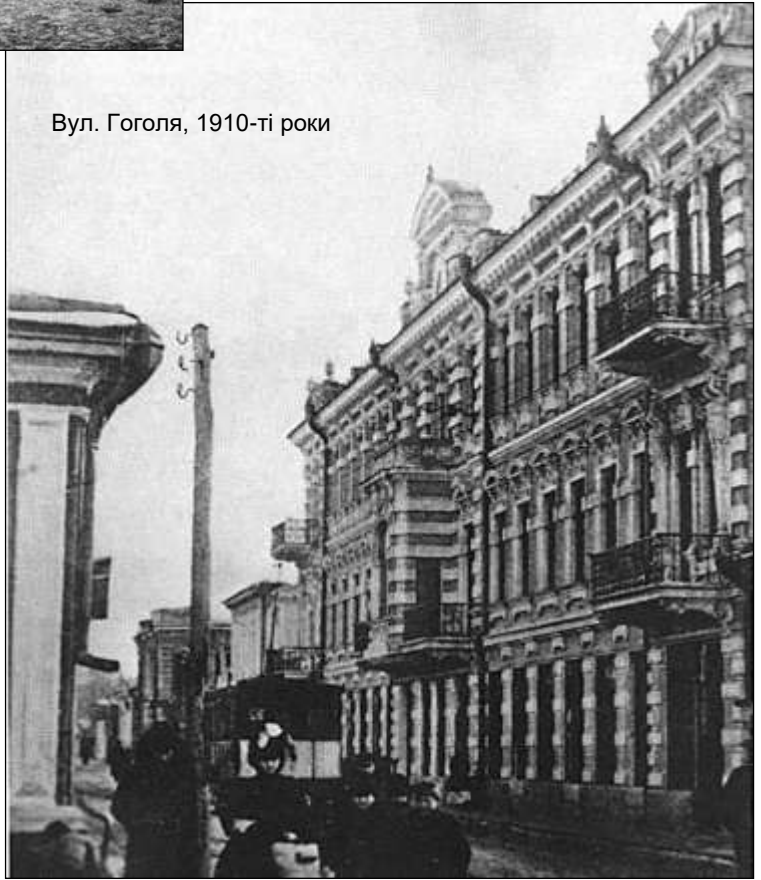
Водонапірна башта на вул. Пашутінській, 1910-ті роки

Міська управа, 1893

Вул. Гоголя, 1910-ті роки

1937

Площа ім. Кірова

1950

1955

Площа Велика, літо 1942 [31]

Німецька кірха (1875) на розі вул.Олександрівської та Успенської (фото поч. XX ст. із кол. В. Петракова)

Спасо-Преображенський собор (1813) на розі вул.Олександрівської та Преображенської (фото 1941 р. із кол. А. Морозова)

Центральний сквер на місці зруйнованого в 1948 році Успенського собору. Пам'ятник Б.Хмельницькому (1953 – 1954 рр.). На цьому місці у 1955–1959 рр. було ~ 101 ~ споруджено будівлю обкому КПУ.

Центральний сквер на місці зруйнованих у 1944 році кількох будинків на вул. К. Маркса у кварталі між вулицями Гоголя та К. Лібкнехта. Пам'ятник Б.Хмельницькому (1955 – 1970 рр.)

Вул. Дворцова на поч. XX ст. (із кол. В. Петракова та В. Тарана)

Зимовий театр на поч. XX ст. (із кол. В. Петракова та В. Тарана)

Кінотеатр «Хроніка», сер. 1950-х рр. (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Обласна бібліотека на вул. Леніна в кінці 1950-х рр. (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Автобус на вул. Гоголя на маршруті № 3 «Куцівка - Аеропорт» прямує в бік Нової Балашівки, 1957 (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Вул. Преображенська (Карла Лібкнехта) на перехресті з вул. Великою Перспективною (К. Маркса). Ліворуч – будинки, зруйновані в 1944 р. [31], праворуч – кінотеатр «Сивашець», зруйнований у 1966 р. [33]

Вул. Петрівська на початку 1910-х рр. (із кол. В. Петракова)

Вул. Шевченка, Будинок офіцерів, пам'ятник Й. Сталіну, поч. 1950-х рр. (із фондів ДАКО)

Вул. Шевченка, Педагогічний інститут, сер. 1950-х рр. (із кол. Ю. Тютюшкіна)

Пам'ятник Т. Шевченку в 1954 р.

Пам'ятник Т. Шевченку в 1959 р.

Світлина з кол. Ю. Тютюшкіна

Багатоповерхівки кварталу «5/5», 1943. Фото – з водонапірної башти на вул. Пашутінській (із кол. Анатолія Морозова)

Перехрестя вул. Шевченка та Великої Перспективної, 1910-ті рр. (із колекції А. Морозова).

Перехрестя вулиць Великої (К. Маркса) та Т. Шевченка в 1941 році (з колекції А. Морозова).

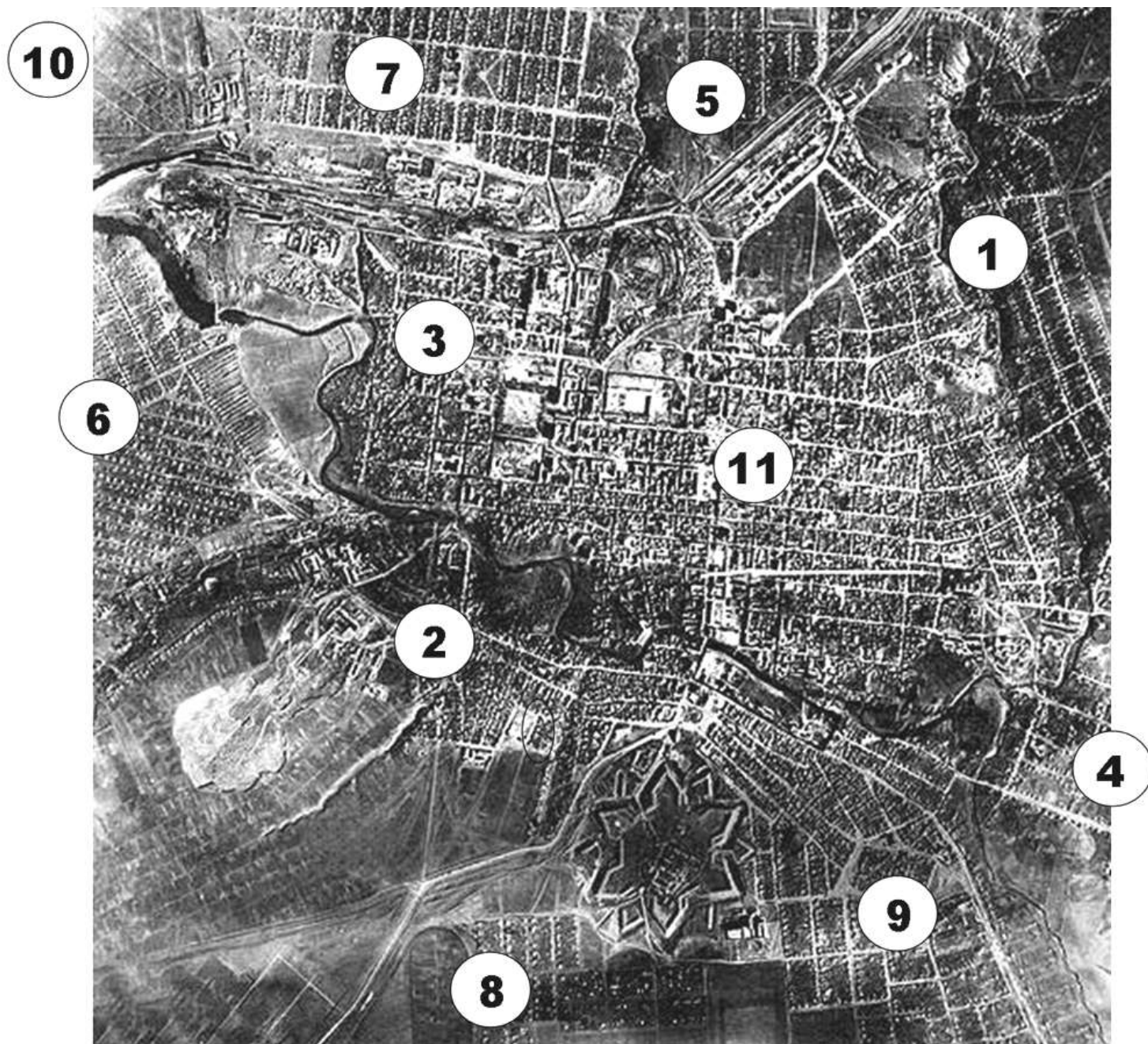

На перехресті вулиць К. Маркса та Т. Шевченка, 1954

Світлини з колекції Юрія Тютюшкіна

МІКРОРАЙОНИ МІСТА
НА ФОТО 1942 РОКУ [31]*

1. Балка	7. Новомиколаївка
2. Бикове	8. Новоолексіївка
3. Ковалівка	9. Пермський
4. Куцівка	10. Стара Балашівка (до кадру не увійшла)
5. Некрасівка	11. Центр
6. Нова Балашівка	

* Згідно з офіційними документами 1941 та 1958 років [12; 56].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеев А. Загадки кіровоградського трамвая / Анатолій Авдеев // Народна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodna.prawda.com.ua/local/4b7b1474b140c/>.
2. Автопедия вики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://autopedia.fandom.com/ru/wiki/>.
3. Багацький Л. Історія Кропивницького: буровугільні шахти Балашівки / Л. Багацький, О. Храпаченко // Златопіль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zlatopil.com/all-news/16314-istoriiaakropyvnytskoho_burovuhilnish_akhtybalashivky?fbclid=IwAR1lIgaBuJh5wl_07Apq6lSfUw4YSFXWrxYJSeVPW_hVaAvsVecPCOHz_I0/.
4. Бажан О. Кіровоград // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2007. – Т. 4 : Ка-Ком. – С. 329-330.
5. Болотов Г.І. Основи формування архітектурного середовища : монографія / Г.І. Болотов. – К. : Національний авіаційний університет, 2012 – 560 с.
6. Борисенко М.В. Житло та побут міського населення України в умовах трансформації урбаністичного середовища в 20-30-х роках ХХ ст. : автореф. дис. ... доктора іст. наук: 07.00.05 / М.В. Борисенко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2009. - 32 с.
7. Босько В. Завод «Червона зірка» під час окупації / Володимир Босько // Народне слово. – 2002. – № 19 (19 лютого). – С. 4.
8. Волков І. Кіровоград // Енциклопедія сучасної України / ред. кол. І.М. Дзюба [та ін.] ; НАН України. – К., 2003. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7014.
9. Вулиці Єлисаветграда і фортеця святої Єлисавети / [б.а.] // Благовіст. – 2000. – № 2. – С. 4-5.
10. Галерея «Єлисаветград» : виртуальний музей. Єлисаветград–Зиновьевск–Кірово–Кіровоград : фотографії, документи, предмети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.elisavetgradmuseum.kr.ua/>.
11. Державний архів Кіровоградської області (ДАКО), Ф. 2484. - Оп. 1, спр. 18. - Арк. 2.
12. ДАКО, Ф. 2485. – Оп. 1, спр.1. – Арк. 9.
13. ДАКО, Ф. 2489. - Оп. 1, спр. 4. - Арк. 8
14. ДАКО, Ф. 2489. - Оп. 1, спр. 4. - Арк. 13.
15. ДАКО. Ф. р. 2299. - Оп.1, спр. 12. - Арк. 1.
16. ДАКО. Ф. р. 2299. - Оп. 1, спр. 18. - Арк. 79.
17. ДАКО, Ф. р. 429. - Оп. 9, спр. 163. - Арк. 125.
18. ДАКО. Ф. р. 429. - Оп. 9, спр. 780. - Арк. 2.
19. Долматовский Ю.А. Тракторы и автомобили: Краткий справочник / Долматовский Ю.А., Трепененков И.И. – М. : Сельхозгиз, 1957 ; Краткий автомобильный справочник НИИАТ. – М. : Транспорт, 1979. – 464 с.
20. Єлисаветград – Кропивницький / Владимир Таран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elisavetgrad.ho.ua/>.
21. Єлисаветград с пригородами : карта // Военная топографическая карта Российской империи, 1868 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etomesto.rushubert>.
22. Ельворті (підприємство) : Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ельворті>.
23. Енциклопедія сучасної України / редкол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/kultura_a.php.
24. Знайомтесь, Кропивницький: мікрорайони Кушівка та Завадівка / редкол. // Точка доступу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dostyp.com.ua/avtors-ka-kolonka/znaiomties-kropivnits-kii-mikroraioni-kushchivka-ta-zavadivka-spietsproiekt-foto>.
25. Знайомтесь, Кропивницький: приватна й промислова Балашівка. Спецпроект / редкол. // Точка доступу: <https://dostyp.com.ua/novini/znaiomties-kropivnits-kii-privatna-i-promislova-balashivka-spietsproiekt-foto-1>.
26. Історія в особистостях. Кіровоградський інститут агропромислового виробництва НААН України (1912–2012) / За ред. В.В. Савранчука. – 2-ге, доповнене до 100-річчя створення установи. – Кіровоград : КОД, 2012. – 160 с.
27. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область. – К. : Гол. редакція УРЕ АН УРСР, 1972. – 816 с.
28. Кецо О.Ю. Историко-градостроительный анализ развития г. Кіровограда [Електронний ресурс] / О.Ю. Кецо // Обл. наук. універсальна бібліотека ім. Д.І. Чижевського. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/ketsko/kirovograd.html/>.
29. Київський завод електротранспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://traffic.od.ua/news/eltransua/1207182>.
30. Кіровоград // Українська радянська енциклопедія : [в 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О.К. Антонов та ін. – 2-ге вид. – Т. 5 : Кантата – Кулики. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1980. – С. 202-203.
31. Кіровоград у роки окупації: життя населення та окупантів (документи і спогади) : [альбом] / автор-укладач О. Жосан. – Кропивницький : Ексклюзив-Систем, 2018. – 480 с.
32. КП «Теплоенергетик». Теплоэлектроцентраль. Історія / [б.а.] // веб-сайт КП «Теплоенергетик» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teploenergetik.kr.ua/istoria/>.
33. Краєзнавство: Центральний регіон : відкрита група (адміністратор – Віталій Неділько) // Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/107526739899150/>.
34. Кривенко В. Зникаючі сліди історії / Віталій Кривенко // Народне слово. – 2012. – № 13. – С. 14.
35. Mario.net : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mario.net/place/35555937/>.
36. Маленький Париж. Єлисаветград в старой открытке / [авт.-сост.: Петраков В.В., Машковцев В.П.]. – М. : Пинакотекa, 2004. –240 с.
37. Матівос Ю. Вулиці Єлисаветграда – Зінов'євська – Кіровограда...??? Бобринецьке шосе – 40-річчя Перемоги. Велика Пермська (Пермська) – Яана Томпа – Верхня Пермська / Юрій Матівос // Вечірня газета. – 28.09.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vechirka.com.ua/history/bxxcen/2809071.php>
38. Матівос Ю. Вулиці Єлисаветграда – Зінов'євська – Кіровограда...??? Вулиці ХХ-го століття / Юрій Матівос // Вечірня газета. – 09.11.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vechirka.com.ua/history/hxcen/0911071.php>
39. Матівос Ю. Вулиці Єлисаветграда – Зінов'євська – Кіровограда...??? Околиці Єлисаветграда – мікрорайони Кіровограда / Юрій Матівос // Вечірня газета. – 07.12.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vechirka.com.ua/history/hxcen/0911071.php> <http://www.vechirka.com.ua/history/bxxcen/0712071.php>.
40. Матівос Ю.М. Вулицями рідного міста / Ю.М. Матівос. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2016. – 186 с.

41. Матівос Ю.М. Світле минуле: історія кіровоградського трамвая / Ю.М. Матівос // Акула : медіапортал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://akulamedia.com/svitlye-minule-istorija-kirovogradskogo-tramvaju-foto/>.
42. Минуле Ковалівки / [б.а.] // Вечірня газета. – 2013. – 19 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.vechirka.com.ua/minule-koval-vki/>.
43. Надеждін А. Єлисаветградські архітектори-сучасники Я.В. Пауценка / Андрій Надеждін // Сурма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surma.at.ua/publ/elisavetgradski_arhitektori_suchasniki_javpauchenka/1-1-0-1509/.
44. Пам'ятки архітектури. Кропивницький // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Вікі_любить_пам'ятки/.
45. Пашутинъ А.Н. Исторический очеркъ г. Єлисаветграда / А.Н. Пашутинъ. – Єлисаветградъ : Лито-Типографія Бр. Шполянскихъ, 1897. – 311 с.
46. Петренко І.Д. Місто Зінов'євськ у 1932-1933 роках: «суха» статистика на тлі неосяжної трагедії / І.Д. Петренко // Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України / Вип. 9. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2019.
47. Петренко І.Д. Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941–1944 рр. / І.Д. Петренко. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2014. – 554 с.
48. Плахотіна М.С. О людях, времени и о себе (1910-1970) / М.С. Плахотіна. – К. : Інтерсервіс, 2016. – 100 с.
49. Поліщук В.В. Неатрибутоване місто / В.В. Поліщук. – Кропивницький : ФОП О.С. Ротар, 2016. – 122 с.
50. Поліщук В.В. Там, де Інгул круто вився / В.В. Поліщук. – Кіровоград : ФОП О.С. Ротар, 2016. – 102 с.
51. Российский государственный архив экономики (РГАЭ РФ), ф. 1562, оп. 336, Д.Д. 256-427 (табл. 26 "Национальный состав населения районов, районных центров, городов и крупных сельских населенных пунктов").
52. Россия. Полное географическое описание нашего отечества : Настольная и дорожная книга для русских людей : [В 19-ти т.] / Под ред. В.П. Семенова и под общ. руководством П. П. Семенова, вице-пред. Русского геогр. о-ва и проф. В. И. Ламанского, пред. Отд-ния этнографии Русского геогр. о-ва ; Предисл. Вениамин Семенов. - СПб. : А.Ф. Девриен, 1899-1914.
53. Сінченко М. Про статтю «З чого починався Єлисаветград?» // Facebook. – 24.10.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2182673018720816&id=100009344186941/.
54. Словник української мови: в 11 томах / редкол. – Т. 10. – К. : АН УРСР, 1979. – С. 616.
55. Словопедія. Архітектура і монументальне мистецтво / [б.а.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovoedia.org.ua/44/53412/299312.html/>.
56. Справочник госучреждений, предприятий и организаций, наименования улиц города и других справок по городу Кировограду / редкол. – Кіровоград : Кіровоградское областное издательство, 1958. – 88 с.
57. Степанова О. З чого починався Єлисаветград? Грецька – Биківська – Чечорська / О. Степанова // Дозор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dozor.kr.ua/post/z-chogo-pochinavsya-elisavetgrad-gretska-bikivska-chedhorska-foto-7863.html/>.
58. Степанова О. Найцікавіші вулиці Єлисаветграда: Мікрорайон Миколаївка / О. Степанова // Дозор : медіа-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dozor.kr.ua/post/naytsikavishi-vulitsi-elisavetgrada-mikrorayon-mikolaivka-foto-8088.html>.
59. Степанова О. Перша міська лікарня та медико-хірургічна школа у Єлисаветграді / О. Степанова // Дозор : медіа-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dozor.kr.ua/post/persha-miska-likarnya-ta-mediko-hirurgichna-shkola-u-elisavetgradi-foto-6322.html>.
60. Степанова О. Як у Єлисаветграді пиво варили, скільки коштує відро горілки, і чому не прижилося Свято Тверезості / О. Степанова // Дозор : медіа-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dozor.kr.ua/post/yak-u-elisavetgradi-pivo-varili-skilki-koshtue-vidro-gorilki-i-chomu-ne-prizhilosya-svyato-tverezosti-.html>.
61. Тархов С. Електротранспорт України: Енциклопедичний путівник / Сергій Тархов, Кость Козлов, Ааре Оландер. – К. : Сидоренко В.Б., 2010. – 912 с.
62. Тютюшкін Ю.В. Записки Марії Плахотіної / Ю.В. Тютюшкін // Кіровоградський краєзнавчий вісник / Вип. 1. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2007. – С. 105-168.
63. Тютюшкін Юрій Володимирович, колекціонер // Обласна наукова універсальна бібліотека ім. Д. Чижевського (м. Кропивницький) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/tutushkin/index.html>.
64. Український голос (Українські вісті, Кіровоградські вісті) : газета Кіровоградської обласної та міської управи (із фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка та Державної наукової архівної бібліотеки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libraria.ua/issues_group.php/group-28/.
65. Фонтани Єлисаветграда – Кіровограда – Кропивницького : альбом-атлас / автор-укладач О.Е. Жосан. – Кропивницький : Ексклюзив-систем, 2018 – 140 с. – (Серія «Міський архітектурний ландшафт»).
66. Фото Кіровограда / [б.а.] // KirKat : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kirkat.com.ua/photos/1038/>.
67. Фото. Єлисаветград (Кіровоград) : [альбом] / уклад. Scrol [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://photo.qip.ru/users/skrol62/150125998/?mode=large/>.
68. Храпаченко О. Своєрідна Балашівка / Олег Храпаченко <https://persha.kr.ua/article/5089-svoyeridna-balashivka/>
69. Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г.С. Пшеничного (ЦДКФФА) Документальні виставки on-line [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdkffa.archives.gov.ua/Exhibitions/>.
70. Частный извоз в дореволюционной Москве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://moscowwalks.ru/2012/03/29/izvoz-v-moskve/>.
71. Чепелик В.В. Морфологічні особливості українського архітектурного модерну початку ХХ століття / В.В. Чепелик // Архітектурна спадщина України. – 1995. - Вип. 2. – С. 132-160.
72. Чижов Б.И. В небе Кировоградщины. Часть 1 / Б.И. Чижов. – Кіровоград : Самиздат, 2006. – 245 с.
73. Чижов Б.И. В небе Кировоградщины. Часть 2 / Б.И. Чижов. – Кіровоград : Самиздат, 2007. – 366 с.
74. Шевченко С.І. Вершники на Інгулі / С.І. Шевченко. – Кіровоград : Авангард, 2013. – 332 с.
75. Шляховий К. Християнський патронат фортеці / К. Шляховий // Благовіст. – 2000. – № 2. – С. 6-7.
76. Шугуров Л.М. Автомобили России и СССР : Ч. 1 [1874-1955] / Л.М. Шугуров. – М. : ИЛБИ, 1993. – 254 с.
77. Юрко С.Г. З історії заснування Кіровоградського водогону / С.Г. Юрко // Українські вісті. – 1942. – № 19 (7 березня). – С. 3.
78. Ясевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков / В.Е. Ясевич. – К. : Будівельник, 1988. – 184 с.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Жосан Олександр Едуардович,

*кандидат педагогічних наук,
учитель історії та образотворчого мистецтва*

ВУЛИЦІ

**ЄЛИСАВЕТГРАДА – ЗІНОВ'ЄВСЬКА – КІРОВО – КІРОВОГРАДА
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ
XX СТОЛІТТЯ**

Історичний нарис

Коректори:

Муцет Катерина Володимирівна,
Ніколаєва Олена Петрівна

Підписано до друку 12.08.2019.
Формат 60x90¹/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк офсет. Умов. друк. арк. 13.75.
Обл.-вид. арк. 44.0. Зам. № 0301.
Наклад 100 прим.

Приватне підприємство «Ексклюзив-Систем».
Вул. Т. Шевченка, 25, м. Кропивницький, 25006.
Тел./факс (0-522) 24-35-53.

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4470 від 17.01.2013*

